

8 05)

2-80

საქართველო

თავისუფალი ქურონალი

წელიწადი მეცხრე

№ VII

თბილისი, 1902

ფილისი

საქართველოს სახელმწიფო მუშაობის განყოფილება

1902

Handwritten signatures and the number 103.

დაეწავა სურვილით

1

მაისის ღამე იყო ბადრი მთვარით გაბრწყინებული. სოფელ შვინდიანს ჯერ არ ეძინა. დიასახლისები ვახშამს ამზადებდნენ; ძილმორეული ბავშვები დედებს გარს ევლებოდნენ, ქალებს უქერდნენ, არ შორდებოდნენ; დამაშვრალნი მუშაბანი იშმუშნებოდნენ, ვახშამს ელოდნენ; შედერებული გოგონები საუბრით ვერ გამაძღარიყვნენ და, თუმცა ბევრჯელ ეთქვათ, ღამე მშვიდობისა, მაინც ერთმანეთი არ ეთმობოდათ, ~~ესიტყვა~~ ვერ შეეწყვიტნათ, გაყრა უძძიდათ.

ფოცხვერაანთ ბაბუცამ მიართო თავისებს ვახშამი, თინა ~~ოღნაც~~ მოკიქნა ცოტა რამ, ოღნავ შეახო ბაგე ღვინოს და გამოვიდა გარეთ. ღობესთან ურემი ეგდო, იმას დაეყრდნო ქალი. ვადაღმა დიაკვნიანთ სახლი-ლა იღვა, იმის იქით იწყობოდა აბიბინებული მინდორი, ხასხასი ყვავილეებით მოქარგული; ღამის ნიავს სუნნელება მოჰქონდა იქიდან.

ქალმა მთვარეს დაუწყო მზერა. ის შენატროდა ღამის გუშავს, შესტროფოდა ბრწყინვალეს. ბაბუცა ესაუბრებოდა მთვარეს, გულის ნადებს უზიარებდა მას. სახეც მნათობიც უაღერსებდა ქალს, ყელს ეხვეოდა, თმას უვარაყებდა, მკრთალ სახეს უსხიოსნებდა, ზრუნვით დაჩაგრულ გულს უნათებუნუგეშებდა. ბადრი მესაიდუმლოე იყო ბაბუცასი. ქალი ყოველთვის უამბობდა მას თავის დარდს და ისიც ზეგარდამო პასუხს აძლევდა, ანუგეშებდა. ბაბუცამ იცოდა, რომ ბადრს არა გამოეპარებოდა-რა, რადგან ის ღვთის შვილი იყო ქვეყნის საიდუმლოების მკრფეაფი. სხვებს კი მხოლოდ მნათობი

რამ ეგონათ. უსულო ბადრსაც ძალიან უყვარდა ბაბუცა. რამდენჯერმე სხივებიც შემოართყა წელს და თავისკენ აზიდა. ქალი მაშინ ისე დადიოდა დარბაზის გვირგვინზე, როგორც მფრინველი რამ. სხვებს კი ავადმყოფობა ეგონათ ეს, ფრთხილობდნენ არ ჩამოვარდესო, შიშით ხმას ვერ იღებდნენ. რა იცოდნენ, რა მაგრა ეჭირა მაშინ მთვარეს ქალი. თუ ისე მძიმე არ ყოფილიყო სხივებისთვის ქალის მიწიერი სხეული, მთვარე სულაც თავისთან მიიზიდავდა გოგონას.

ბაბუცა სხვა მნათობებსაც იცნობდა, სამყაროზე მოფენილებსა და ბევრჯელ სტკებობდა მათი მიუწოდამელი სიტურფით. რა საკვირველია ესა? გასაკვირველი კი არა, შესამჩნევი კი არის. რამდენი ატარებს სიცოცხლეს ისე, რომ ზევით არ იხედება, ან თუ აიხედება, მნათობებით მოოკვილ სივრცის საიდუმლო სილიადე—სიმშვენიერეს ვერ შენიშნავს, ვერ შეიგნებს. მარტო შრომის შვილებზე კი არ ვამბობ ამას, რომლებიც შავ მიწას ჩასტკერიან, რადგან იქიდან ამოაქვთ პური არსობისა, უღელ-ახსნილებზე და იალალზე გაშვებულებზედაც მოგახსენებთ ამას.

ბაბუცამ რომ ზეცას მზერა იცოდა, ეს მისმა ოსტატმა და დედობილმა ასწავლა მას ანბანთან ერთად, დიაკვნის ცოლმა მარინემ.

II

ქალი დაღონებული შეყურებდა მნათობს; თვალთ ნამი წამოადგა.

— „ახ, მთვარევ, მთვარევ, დამწვართ იმედო!“ ჩაილილინა ქალმა და ცრემლი მოიწურა.

— მე კი ვეღარ მაიმედებ, სასურველო, დათვლილია ჩემი სიხარულის დღეები. მაინც „მსურს ჩემი ტანჯვა შენ გაგიბედო“. მაშ ვის შევბედო, ვის მივმართო, ვის შევტირო? ჩემისთანა საწყალი ადამიანის იმედი ქვეყანაზედ არ არის, ზეცაშია. ჩემისთანა ბეჩავ კაცს აქ ვინ მოუსმენს?!... ბედნიერებას ხომ

ველარ მომანიჭებ, მაგრამ კეთილი ხარ ჩემი და თხოვნა აპირსრულე: შენი ვერცხლის სხივები მოუალერსე ჩემ ქოჩორა ილიკოს! არ კი გააღვიძო, ძილი არ შეუშფოთო! დამაშვრალია საწყალი: დაქანცული ჩამოვიდა ი წყეულ სკოლიდან და მოსვენება უნდა. შეუბრალებლივ უმუშავებიათ, უტანჯიათ. გამხდარა, გაცრეცილა, ვარდი შეჭქმნია ზაფრანათ. თითონ ხომ შებრალება არა აქვს თავის თავისა: სულ წიგნს ჩასჩიინებს; თვალებს იწყალებს, ლამაზ თვალებს. დააძინე, მთვარეჯან, წყნარათ დაუხუქე თვალეები; უთხარ, შენთვის გულმკვლარი ბაბუცა გეალერსებათქო.

— ერთი წელიწადი-ღა მაკლია და სწავლას გავათავებ, მემრე რუსეთს წავალ, მეცნიერებას შევიძენ, კაცი შევიქმნები, პატროსან ცხოვრებას შევიძლებო; იცი, ჩემო ბაბუცი, თავის დღეში არ დაგივიწყებ, დაზედ უტკებესათ მიყვარხარო. როგორ ამიჩუყდა გული, როცა ამას მეუბნებოდა! თავი ველარ შევიმაგრე, აქვითინდი.

— ვაჰ, ნეტა შემეძლოს მტლეთ დაველო ჩემი საწყალი თავი მის სიცოცხლეს, თავს შემოვევლო მას. მაგრამ ვინ მე, ვინ ის! ის ნასწავლი მშვენიერი ყმაწვილიკაცი, მე ერთი საწყალი გლეხის გოგო! პატარაობისას იმასაც კი ვუყვარდი. ეხლაც ვუყვარვარ: მოვიდა თუ არა, ჩემთან მოირბინა. მაგრამ ვუყვარვარ დასავით, დიახ, დასავით..... იმის დედას მეც ხომ დედილოს ვეძახი, რადგან მისი ძუძუ მიწოვინა, მისი აზრდილი ვარ. აბა როგორ მიმიხვდება, რომ მიყვარს?! თუნდაც მიმიხვდეს, ჩემისთანების შერთვას რას იკადრებს. მე კი ვიწვი უცეცხლოთ, ვდნები სანთელივით, ვიღვევი, აღარა ვარ; მე კი უმისობა აღარ შემიძლიან; ერთი მისი უბრალო შეხება მაწამებს, თრთოლასა მგერის. გული მტკივა, გული! რა მალე მომესპო ყოველივე ბედნიერება! ჩემი ტოლი გოგოები სიხარულით არიან საესენი, აგერ ზარივით გაისმის მათი კასკასი; ისინი კეთილს ელიან, მე კი.....

III

— უი, ქა! შეჰკივლა ბაბუცამ, როდესაც ილიკო უეცრათ ლობეს გამოსცდა, ხარხებს გადაეგლო და მის გვერდზედ გაჩნდა.

— შეგაშინე? შეეკითხა სიცილით ილიკო. — შორიდანვე დაგინახე და მოგეპარე. ისევ შენებურათ გიყვარს მარტოობა?

— ვახშამი მივართვი და გამოველი; მთვარემ გამომიტყუა.

— ბაბუციჯან, გიტირნია?! თვალეზი რათა გაქვს ნაცრემლი?

— ისე უეცრათ დავღონდი, ცრემლი მომივიდა; ხშირათ ვიცი ესე.

— ხომ ყველანი კარგათა ხართ, ხომ არა გაღონებს-რა?

— არა! კარგათა ვართ. ისე, გული რასმე ღონობდა. ან კი რა უხარიან საწყალ კაცს ამ ქვეყანაში.

— სევდა რამ შემოგწოლია, თორემ საწყალი რათ იქნები. ან თქვენი ოჯახი ვის ოჯახს ჩამორჩომა, ან შენ ვიზედ რა ნაკლები ხარ. ცრდნით ხომ ამ სოფელში ტოლი არა გყავს. აი შენ ეშმაკო! ალბათ, დანიშნულმა გაწყენინა რამე.

— ვინ დანიშნულმა, ქა?!

— დედამ არ მითხრა, მელიორიანთ ქიქიკა თხოულობსო! რას მიმაღავ?

— უწინამც დღე გაუქრეს ი, ქიქიკას, ბაბუცა სათავისოთ არა ნახოს!

— ეგრე იძახით ხოლმე, გული კი გიმდერით. შენი ქირიმე, ბაბუციჯან, მითხარ ძალიან გიყვარს ქიქიკა? შეეკითხა ილიკო და თან წელზე ხელი მოხვია, თვალეზში ჩახვდა.

ვაჟის შეხებაზე ქალს ნეტარების ჟრუანტელობა დაურბინა და თრთოლა დააწყებინა, ილომ იგრძნო თრთოლა და თანაგრძნობით ჩაეკითხა გოგოს:

— ხომ არა გცივა, გენაცვალე? ჯერ ისევ ნესტია, შენ კი ცალიერი კაბით გამოსულხარ. ხომ იცი, სუსტი ხარ. შალი გამოგიტანო?

ვაჟის ამისთანა მზრუნველობამ ქალი უფრო ააღელვა. ბინდ-ბუნდათ იგრძნო ილომ ქალის სევდა, ქალის გულის კენესამ იმასაც გული ატკინა. დაიფანტა ახალგაზდა, გამოჟურ-კვეველ მდგომარეობაში ჩაეარდა.

— ილიკო, შენა ხარ, შეილო? მოისმა ბაბუცას დედიდის ხმა დერეფნიდან.

— მე ვარ, სალომე! შინ მივიდიოდი, ბაბუცა დავინახე და შემოვბრუნდი. ნეტა არ მოვსულიყავ! ბაბო რაღაზედაც არის დაღონებული.

— ამ ბოლოს ღროს ეგრე დასჩემდა, დადის დაძმარებული და თვალსრემლიანი. აგერ ორი კვირაა აქა ვარ და ეგ გაცინებული არ მინახავს, არ ვიცი, რა დაემართა, რა ცოდვა ეკითხა. საწყალმა შავის დედამაც ეგრე იცოდა. ლამის სამკითხაოთ გავვიხდეს საქმე.

— აკი გეუბნები, ადამიანო, გათხოვება უნდა და გულს-ველარ მოჰრევიო მეთქი,—მისცა ხმა ბაბუცას მამამ.

— იცი, ილო,—მიუბრუნდა ყმაწვილ კაცს,—მელორიანთ ჭიჭიკა მთხოვს ბაბუცას და შემოდგომაზე გვექნება ქორწილი. ნეტა ერთი-ორი დღით გამოგიშვებდნენ ი შკოლიდან.

— თვალი ჭიჭიკასაც დაუდგა!—ჩაიტუტუნა ბაბუცამ და შინ შეტრიალდა.

— შენ ქორწილზე ლაპარაკობ, ე გოგო კი როგორღაც უარზე დგას; არ ვიცი, რითი გათავდება საქმე,—უთხრა სალომემ.

— რითი სწუნობს, ადამიანო? შეძლებით მე მჯობია და თითონ ბიჭიც კარგია. მე ვიცი სიმღერას დაუწუნებს! იცი, ილო: ჭიჭიკა რომ შემოსძახებს ხოლმე, გოგოებს სული მისდით.

— ოღონდაც რომ დასაწუნი არ არის, მაგრამ გოგო როგორღაც შორს იჭერს საქმეს.

— დედიჯან! ჩვენ ბაბოსთან გადავივლი, დიასახლისობას მიულოცავ; ვნახამ, როგორ მოეწყო ქმრისას.

— კარგს იზამ, შვილო! წადი, ნახე; გაეხარდება დაღონებულს.

— დაღონებულს თუ გახარებულს?

— დაღონებულს და წყალწლებულს.

— მემრე რამ დააღონა, რამ მისცა წყალსა მდინარსა?

— რა ვიცი, შვილო! წადი ნახე; იქნება გაიგო რამე. ქალი ის აღარ არის, რაც იყო; ველარ იცნობ.

— იქნება ქმარი ვერ გამოადგა?

— ქმარს რა უჭირს გლეხკაცობის კვალობაზე; მშრომელი კაცია და პატივისმცემელი, მაგრამ ქალმა აითვალწუნა, შეიჯავრა; ყველა იმისი სიტყვა, თუნდა აღერსი, ემკვლელება, გულს ეკლათ ეხირება. ამბობენ, ჯვარისწერისას მგლის ქონი მოსცხესო კაცს და მგლის თვალზე დაანახვესო ცოლს.

— შენც დაიჯერე! სხვა რამ მიზეზი იქნება. იქნება ქალს არ მოსწონდა საქმრო და ძალათ ნიათხოვეს კაცს.

— ძალათ რა პასუხია! ეკკლესიაში თანხმობა გამოაცხადა, თავი დაუკრამლვდელს. ისიც კი უნდა თქვას კაცმა სულ ქვეშ, რომ ეჭვი ჰქონდათ ქალისა და გარს აღესილები ედგნენ. ვინ იცის, შეიძლება მართალიც იყოს, რასაც შენ ამბობ და ქალს ის კაცი არ მოსწონდა, მაგრამ ეგ ხომ ხშირად ხდება, მემრე ეჩვევიან ერთმანეთს. ბაბო კი გაბოროტდა და გააბოროტა ოჯახი. ვინ მოელოდდა იმ მშვიდი ქალისაგან მაგისტანა ამბებს.

— საკვირველია, ღმერთმანი! წავალ, ვნახამ; იქნება გაიგო რამე იმათი და ვარგო რამე.

ყმაწვილი რომ გავიდა სახლიდან, დედამ მოსიყვარულე თვალი გაადევნა და ჩაფიქრდა.

— ისე ვგრძნობ, რომ საწყალ ბაბოს ჯიგარი ჰქონდა ჩავარდნილი ჩემი ილოსი. ან რა საკვირველია შესთვისებოდა ამ

მშვენიერ ვაჟკაცს, როდესაც ერთათ შევზარდე ყმაწვილები. რომ წამოდერდნენ ყმაწვილები, უნდა დამეშორებინა ერთმანეთისთვის, იმთავითვე უნდა მეფიქრნა, რომ ერთათა ვზღიდი სხვა-და-სხვა გზის მომავლებს.

ყმაწვილი კაცი რომ შევიდა ბაბოსთან, ქალი საკერავს აკეთებდა. მიემშვიდობა, მოიკითხა. ათვალა-ჩათვალა იერა სახელი. ყველაფერი რიგზე იყო და სუფთათ. მოსაქმე დიასახლისის უნარი ეტყობოდა ბინას. ქალიც სუფთათ იყო ჩაცმული. ერთი შეხედვით ამ გლეხობის კვალობაზე კარგათ მოწყობილ სადგომს არ ეტყობოდა რამე უწყესობა, დაუდევრობა, გულის აყრა. ქალის სახეს კი აჩნდა ცვლილება. პირის კანი ატკრეცილი ჰქონდა, კილოიანი ლმობიერი თვალები თითქო დამრგვალებულიყვნენ, წამოკაკულიყვნენ, სისხლი მოჰრეოდათ; სიმშვიდე გამქრალიყო იმათში. უწინ რომ გულუბრყვილოთ იცოდა პირდაპირ მზერა, ეხლა კაცს თვალს არიდებდა; სხვას რასმე უყურებდა.

ილოს შესვლაზე ქალი ჯერ შეკრთა, ფერი წაუვიდა, შეტორტმანდა, მაგრამ მალე შეიმაგრა თავი და მიეგება სტუმარს. ხმას სილბო დაჰკარგოდა, მჭახე ბგერა ისმოდა იმაში; მოკლეთ და მკაცრათ გამოიტყოდა სიტყვას. თავი კი ისე ეჭირა ქალს საუბრის დროს, რომ ვაჟს ეჭვი შეეპარა დედის ნაამბობზე, იფიქრა, ალბათ, გაზვიადებულია ქალის გაბოროტების ამბავიო. ვერაფრის გამოკითხვა ვერ გაბედა. მაგრამ როდესაც ზედდატანებაზე ჭიჭიკა შემოვიდა, ქალს თვალები აერია და სახემ სასტიკი გამომეტყველება მიიღო. კაცის ყველა მოძრაობას ეტყობოდა სიფრთხილე, თითქმის შიში და ეს მით უფრო მძიმე შთაბეჭდილებას ახდენდა, რომ მის მოკრთალებით სავსე თვალებში ცოლისადმი სიყვარული იხატებოდა.

ამაო გამოდგა კაცის სიფრთხილე: როდესაც ის ქალის ახლო ჩამოჯდა და დადლილმა მადიანად ამოიქმინა, ქალმა

ისე მედგრათ წაუსისინა, რომ კაცს მთავარცნება დააკარგინა, სირცხვილში გაწურა. ამის შემდეგ კაცის ლაპარაკი, მიდგომ- მოდგომა, ქამა-სმა, ან რაიმეს მიწოდება და ყოველი მისი მოძრაობა ისეთი ნაძალადევი და უხერხული შეიქმნა, რომ უნებლიეთ ყურადღებას იქცევდა. ქალს ბრაზზე ხეთქამდა ეს, თუმცა კი ცდილობდა დაეფარნა, სტუმრისთვის არ შეემჩნევი- ნებინა. რომ ქალი შაქზე იღვა და მზათ იყო ქმრისათვის ყან- ყრატო გამოედადრა, ამას ქიქიკაც და სტუმარიც ცხადათა გრძნობდნენ; თითონ ქალიც ხედავდა კაცების უხერხულ მდგომარეობას, მაგრამ თავს ველარ იმაგრებდა. ამ გარემოებამ შეხუთა სიამოვნება, სული ამოაძრო კეთილგანწყობილებას და ვახშამი შხამათ გადააქცია. როდესაც ვაჟი გამოეთხოვა ცოლ- ქმარს და გამოვიდა, ისე იგრძნო თავი, თითქო მძიმე რამ ტვირთი მოეხსნაო; თითქო ცუდ სიზმარს გამოეყვავაო. თავი- სუფლათ ამოისუნთქა.

— ნეტა რა დაჰმართია იმ მშვიდ ქალს, რომ ესე საშინ- ლათ გამოცვლილა, ფიქრობდა ილიკო. ბაბუცა არის ისევ, მაგრამ თანაც ის არ არის; ისევ ჩემი დობილია, სული კი ფოცხვერისა უდგა, აფთრის გული უძევს.

VI

ძნელ გარემოებაში ჩაადგო ბაბუცამ ქმარი და ოჯახი. უფრო ის იყო ცუდი, რომ ქალი ჰხედავდა, რამდენათ უდიე- რათ ეპყრობოდა ვაჟკაცს, მისი გონების თვალი ნათელი იყო და ყველაფერს სწორეთ ამჩნევდა, მხოლოთ ძალა აღარა ჰქონდა თავი შეეკავებინა. რახან ერთხელ ჩათვალა ქიქიკა ბედნიერე- ბის მომშლელათ, გული ველარ გაუსწორა იმას; იგი მიიჩნია ავაზაკათ, რომელმაც მოსტაცა ქალს თავი და მიითვისა, რომ- მელმაც დაისაკუთრა სხვისათვის გამზადებული სიხარული. მარ- თალია, ქალი გრძნობდა, რომ იგი სხვა მტვირთელი არ იყო ამ ბედნიერებისა, რომ იგი სხვა ვერც კი წარმოიდგენდა ამ სიხარულს სათავისოთ, რომ იგი სხვა არც ჩასთვლიდა სასიკე-

თოთ ამ კეთილს და ზიზლით ზურგს შეაქცევდა ქალს, თუ დაინახავდა მის ვნებათა ღელვას,—ქალი გრძნობდა ყველა ამას, მაგრამ მაინც რაღაცა გატრუებულ იმედებით გატაცებული იბორბლებდა თავს. რა იყო მიზეზი ამნაირი მისი ქცევისა ან მიზანი? მიზეზათ მხოლოდ ის მიაჩნდა, რომ ქალს არ დასცალდა თავისი უიმედო სიყვარული გაეცხადებინა ვაჟისათვის, ქიჭიკამ არ დააცადა ეს.

— თუ ამ ქიჭიკას არ წამოვეყვანე, იქნება მარჯვე დრო ჩამოვარდნოდა ხელში, მეთქვა ყველაფერი ყმაწვილისთვის. ვინ იცის, ისეთ გუნებაზე შემდგარიყო, რომ ეჩუქებინა ჩემთვის თვისი თავი. ის ხომ თავის დღეში არას დაიშურებდა ხოლმე ჩემთვის,—ფიქრობდა ქალი.

მიზანი კი ქალის უგვანო ქცევას არა ჰქონდა განსაზღვრული. ქმრის გაქრობა, მისი მოსპობა არა ჰქონდა სახეში. ავი იყო თუ კარგი, მისი ქმარი იყო და ვერც უკეთესს იშოვნოდა, თუნდაც ხელ-ახლად დაჰბრუნებოდა მას მისი ქალობა. მაშ? მაშ და მხოლოდ ეს სტანჯავდა: რადგან თითონ იტანჯებოდა სურვილის გატრუების გამო, შურდა, რომ მისმა ქმარმა მიაღწია თავის მიზანს და შეუძლიან ნეტარება. აი სწორედ ამ ნეტარებას უშხამავდა, უნდოდა მიხწეული მიზანი კაცისთვის ტანჯვის ბუდედ გადაქცეულიყო. ესეთი აზრი მოჩანდა ბუნდად მის გონების თვალ წინ. მხოლოდ მისი მოქმედება უფრო გრძნობას ემორჩილებოდა: ქმრის ტანჯვა ერთ გვარ სიამოვნებასა ჰგვრიდა მის გასასტიკებულ გულს და თუმცა ესმოდა ქალს ამ სიმკაცრის უსამართლობა, მაგრამ ნება მოსდუნებოდა და ღონე აღარ შესწევდა თავი შეემაგრებინა.

ქალის უკმეხმა ქცევამ გააბოროტა, გაამწარა კაცი, ცხოვრების მიმდინარეობა შეურყია, სიცოცხლის ნაკადი აუმიღვრია, მოთმინების ფილა დააცლევინა. ერთხელ, როცა გაასპიტებული დედაკაცი ცხვირში თითებსა სტაკებდა ქმარს და დაჰკიოდა, გაბეზრებულმა კაცმა ველარ მოითმინა, სწვდა ყელში და ტახტზე გულ-აღმა გადაჩეხა მოჩხუბარი. დაჩაგრული კაცი თითონვე შეკრთა თავის უცაბედ ბოქმედებაზე; შეშინდა,

ეგონა, ცოლი მთლად გაცოფდებოდა, სირცხვილს დაჰკარგავდა, სიავეს სახლიდან გამოიტანდა, გზას გამოაცილებდა, შარაზე გამოჰფენდა და სახალხოთ თავს მოსჭრიდა ოჯახიშვილს. მთლად შეიხარა, შეიკუმშა ვაჟაკი ამ უბედურების წარმოდგენით. ქალს ზაფრანის ფერი დაედო და აკანკალებული ფეხ-აკრეფით გადავიდა კარისაკენ. თან ყელზე ხელს ივლებდა, იმ ადგილას, სადაც მუხრუჭივით მოუჭირა კაცმა თითები. ჭიჭიკა დიდად გაჰკვირდა, ამ შემთხვევას რომ გრიგალი არ მოჰყვა, მაგრამ როდესაც ცოლის თვალებში შენიშნა ზავთი, განუსაზღვრელი სიძულილი, შეკრთა, გულმა ცუდი უგრძნო.

VII

ამ შემთხვევის შემდეგ ქალი თითქო დაწყნარდა, შეასვენა ვაჟაკი. მოეშო, თუმცა კაცს ეს ვერ ახარებდა: ის ცოლის თვალებში ისევ ხედავდა ზავთს, რომელიც იმ უბედურ წუთს შენიშნა. ეს ბოროტი ქალის თვალში იზრდებოდა, განსაზღვრულ სახეს იღებდა, განხორციელებასა ჰლამობდა. უთუოდ უნდა ეფეთქნა ამ გრძნობას, მხოლოდ კაცმა არ იცოდა, რაში გამოისახებოდა ის, და შეეპყრო იგი გამოურკვეველ სიავის მოლოდინს. ქალი კი გაჩუმებულიყო, ერთხელ და ერთხელ შეჩვეულ საოჯახო საქმეს უკლებლად ასრულებდა, ტრიალებდა; ყველა თავის მოვალეობას პირნათლად უძღვებოდა. ნათესავები ჰხედავდნენ ქალის სიწყნარე-საქმიანობას და დამშვიდდნენ, კიდევ გამხიარულდნენ.

— აკი გეუბნებოდი, ქრისტიანო, კარგი ვაჟაკია და ადრე იქნება თუ გვიან ქალს შეიჩვევს-მეთქი, — ამბოდა ერთი.

— ხომ გითხარ, წვერის წმიდა გიორგიმ იცის-მეთქი მაგისტანა მიზეზი. ვენაცვალე იმის მადლს, რომ შეიწყნარა ვედრება და ოჯახი დაგიმშვიდათ, — ამბობდა სხვა.

— თუ მაგისტანა შემთხვევებში ვაჟაკმა თავის ძალა არ უჩვენა ქალს და არ დაწყნარა, უიმისობა არ შეიძლება, — ამბობდა კოქლი ოსანა.

თითონ ჭიჭიკა კარგა ხანს ვერ დაწყნარდა, რადგან ცოლი გულთან ეწვა და გრძობდა, რომ ქალის მკერდში მისადმი მტრობა ღვიოდა, რომ იმ ბაბუცას გარდა, რომელსაც ყველა ხედავდა და რომელიც ეხლა დაწყნარებული ეგონათ, იყო სხვა ბაბუცაც, რომელსაც ქმარი ხედავდა ცოლის თვალებში, რომელსაც იგი გრძობდა მთელი თავისი არსებით.

მართლა და, ორად გაიყო ქალის არსება: ქალი რომ შრომობდა და ცხოვრების ჰაზანს ეწეოდა სხვებთან ერთად, მისი გონება სხვაგან იყო, სხვასა ფიქრობდა, სხვასა გრძობდა, სხვა სურვილს ემონებოდა. ის მარად გრძობდა თავის ყელზე ქმრის ხელს, გველებივით შემოკლდობილ მის თითებს და ბეწვი ეშლებოდა. ვერაფრით ვერ ჩამოერეცხა იმ საშინელი სალტის კვალი და წაეღო იმის ფიქრს, რითი უნდა წაეშალნა ეს სამარცხვინო ჭდე თავის ყელზე. და რომ უნდა წაეშალნა ის ჯოჯოხეთური კვალი, ეს აუცილებელი იყო, რადგან ამ კვალს ხომ ყველა ხედავდა, ამ კვალს ილღო ხომ დაინახავდა. და მაშინ მის დამცირებას სამზღვარი არ ექნებოდა. ახლა ეს ბოღმა რომ ბურთივით ყელში ებჯინებოდა ქალს, იმას კი ჩარეცხა არ უნდოდა, იმის ჩატანა კი საჭირო არ იყო? წყალი ვერ რეცხდა თითების კვალს, წყალს ვერ ჩაჰქონდა ბოღმის ბუშტი; ქალმა რამდენჯერმე სცადა ეს, მაგრამ ამაოდ.

მხოლოდ თბილი სისხლი მოჰბანდა იმ ჯოჯოხეთურ კვალს და დაშრეტდა ბოღმის ალს.

რაც უფრო იზრდებოდა ეს მისი ჰაზრი, მით უფრო ფთხილობდა ქალი; მშვიდათ იქცეოდა, მორჩილებას იჩენდა. ლაპარაკის დროს თვალები ძირს ეჭირა, ქვექვე იხედებოდა, მითომ და მოკრთალების ნიშნად, ნამდვილ კი იმისთვის, რომ არავის ამოეკითხა მისი გულის პასუხი, არავის შეენიშნა ის სისხლის მსმელი ფოცხვერი, რომელმაც გაიღვიძა ქალის არსებაში და რომელიც შესაზარად გამოიყურებოდა მის თვალებიდან. თავის გაზომილი ქცევით ბოლოს და ბოლოს თვით ქმარიც შეცდომაში შეიყვანა და დაამშვიდა. დაიმედებულმა

კაცმა შუბლი გაიშალა, წინანდებურად ხალისიანად დაიწყო ცხოვრება.

V III

სოფელ შვინდიანში ობა იყო. მელორიანთ სახლი სტუმრებით აივსო. ჭიჭიკამ მოიშხიარულა. რომ შეზარხოშდა, თავისებურად შემოსძახა. დიდი ხანი იყო არ ემღერნა ჭიჭიკას და რახან ერთხელ ყბა გახლიჩა სათქმელად, დავიწყებას მისცა თავი. ისე გულიანათ გასძახოდა, ყველა ასიამოვნა.

ბაბუცა შეჭყურებდა გახარებულ ვაჟკაცს და მისი მხიარულება ეკალივით ესობოდა გულს. მაგრამ რას იზამდა? ჩხუბი აეტეხნა და ხმა ჩაეკმინდინებინა კაცისთვის, არ შეიძლება სტუმრების გამო; ესეც რომ არ ყოფილიყო, ეშინოდა. კიდევ ქალს ქმრისა, რადგან ეხლაც ისევე ცხადათა ჰგრძნობდა ყელში წაქერილ ქმრის ხელს, თითქო ჯერ არ მოჰშვებიაო იგი ხელი. ოო! ეს გრძნობა იყო, რომ გულს უწუხებდა ქალს; მძლავრი თითები გველებსავით შემოსჭლოდნენ ყელს და სულს უგუბებდნენ, ჰგუდავდნენ. ქალი გაამწარა ამ გრძნობამ და ეს მით უფრო, რომ ბოდმას გულში იტრილებდა, ვერაფრით გამოეთქვა იგი, გულის ბუნარი ვერ ეყარა. მხოლოდ თვალეები ეგზნებოდა ნაკვერჩხლებივით, როგორც გამძვინებულ რამე მხეცს.

თუ ჭიჭიკას შეენიშნა ქალის თვალების გამომეტყველება, ხმა ჩაუწყდებოდა, ენა ჰუცელში ჩაუვარდებოდა, მაგრამ იმას მსტვენავი ბულბულივით თვალეები დაეღულნა და მთელ ღუნიაზე თავის ხმის რაკრაკის მეტი აღარა ესმოდა. ვაჟკაცის სიმღერას თან-და-თან ეშხი ემატებოდა. ასამაღლებლებში ყელს გადიხრიდა და ხმას ათრთოლებდა ხოლომე. თითონ თეთრ-ყირმიზი კაცი იყო, მხოლოდ მზით გარუყული და სიმღერაში რომ ყელის ნაკეები ეჭიმებოდა, ნაკეცები თეთრ ზოლებათ მოჩანდნენ; იმ ადგილებში აშკარად გამოსჭვივოდა მოძრავი სიხლი, მეტადრე დატენილ-დაჭიმულ მარღვებიდან.

დაეწაფა სურვილით

ქალი უყურებდა და ისე ნათლათ წარმოიდგინა იგი სისხლი, რომ იგრძნო მისი სითბო და სუნი. მოუნდა დასწაფებოდა იმ წითელ ნაკადულს და ამოეწოვნა ფოცხვერით. ოო! ამ თბილ სისხლს რომ ჩასწაფებოდა ბაბუცა, უთუოდ შევებას იგრძნობდა: ყელში რომ ბოღმა ეტანებოდა, იმ ბოღმას ჩასწმენდა; გულს რომ ცეცხლი ედებოდა, იმ ცეცხლს დაშრეტდა; ყელზე რომ თითების კვალი ემჩნეოდა, იმ კვალს მოჰბანდა, წაშლიდა, მოაშორებდა. ქალმა ისე ნათლათ იგრძნო იმ სისხლის გემო, რომ ნდომით პირწყალი მოუვიდა; თვალეზი დაეღულენენ, სურვილის ნისლი გადაეფინათ ზედ; ქმრისკენ წაიგძევა კისერი, ტუჩები ააცმაკუნა, ხელფეხი ააყოლა, ოღნავი და სწრაფი მოძრაობა დაიწყო მთელი სხეულით.

გინახავთ ქურდულად მიმპარავი ძალდი თავის მსხვერპლს რომ ემიზნება? არ კი იღრინება, კუდს ანძრევს, ტუჩებს აცმაკუნებს, კბილებს აკაპუნებს; ფთხილად წინ იწევს. სწორედ ისეთი იყო მაშინ ბაბუცა.

IX

ამის შემდეგ ძალიან დაუტკბა ქმარს ბაბუცა. აღარ ეჩხუბებოდა; კიდევ უაღერსებდა; მის საქმეს ხალისით აკეთებდა, შესაკერი იყო თუ დასაკერებელი, გასარეცხი იყო თუ დასაფშენეტი. ვაჟკაცი გაიშალი წელში, სახე გაუბრწყინდა, გახალისდა, აღიღინდა. შავი ღრუბელი გადაეყარა მის ცას, მზემ გამოუშუქა. პირველ ხანში მხოლოდ ის ეხამუშებოდა კაცს, რომ ცოლი სულ ყელში მისჩერებოდა მას, ნდომა-მორეულ მონისლულ თვალეზით.

— ძალიან გიყვარვარ, გოგო?—ჰკითხავდა ქმარი ცოლს, რომელიც ყელში ჩაჰკროდა კაცს.

— ისე მიყვარხარ, როგორც მომკალს ნიავი,—მიუგო ქალმა და ჩაუყარა აღმასივით კბილები ყელში.

კაცს იამა, მაგრამ ემწვავა.

— ხე, ხე, ხე! ძან არ შეგიყვარდი ამ ბოლოს დროს! —
უთხრა კაცმა და მოიშორა ქალი, რადგან მისმა ბასრმა კბი-
ლებმა სისხლამდინ ჩაატანეს.

ქალმა ტუჩები გაილოკა. ძლივს შეიმაგრა თავი; ისე მოს-
წყურდა სისხლი.

ქალს სურვილი ეზრდებოდა და აუცილებელი შეიქმნა
მისი დაკმაყოფილება. იცოდა კიდევ, რომ დააკმაყოფილებდა
ამ ნდომას, მხოლოდ ჯერ არა ჰქონდა წარმოდგენილი რა
გზით. მანამდის კი სუნსულებდა, მსხვერპლს გარს ევლებოდა.
შემთხვევამ უჩვენა ქალს გზა.

წვიმიანი საღამო იყო გულგასაწყალბეელი, ქალმა თავი
დაანება ხელსაქმეს. და თვალს ადევნებდა წვეთს, რომელიც
დერეფნის ბანიდან ჩამოდიოდა ტბორში. ყველა წვეთის და-
ცემაზე წყალი ჩაიზნიქებოდა და მაშინვე აშობურცდებოდა,
წვრილ წინწყლებად გადიშლებოდა, ან ბუშტად ამოჯდებოდა
და რამდენიმე წამს დასრიალებდა გუბეში. წვეთის ქყაპუნი
ქალს ნანასავით ესმოდა და თითქმის რული მოჰგვარა. დავი-
წყებას მიეცა ქალი, ოცნებათ ბურუსში გაეხვია. პატარაობი-
სასაც უყვარდა ბაბუცას წვეთების ხმაურობა და წყლის ბუშ-
ტების თვალიერება. თან თავს ჩაუდებდა ხოლმე დედობილის
კალთაში და ისმენდა მის საუბარს.

— აი, შვილო, — ეუბნებოდა დედობილი, — კაცის ცხოვ-
რება ამ ბუშტსა ჰგავს. წამს გაჩნდება მოციმციმე წყალზე,
ათასფრად აზიზილდება ნათელზე და იქვე ქრება, იკარგება
უკვალათ. ადამიანი თავს მაღლა იწევს, ყოჩაღობა ჰგონია,
ავყვავდები, ცამდინ ავიმართებიო; ის კი არ ახსოვს, რა ახლო
ახლავს მოსპობა და არარაობა.

მეორე მუხლზე ილიკო უწვა ხოლმე. მისი თმა ქალის
თმასთან იყო არეულ-გადახლართული. უყვარდა გოგოს ძმო-
ბილის თმაში ხელების რევა. ეხლა-ლა? ეხლა შორს არის ის
მისგან, მათ შუა გადუვალი ზღუდე აღიმართა... და სულ ჭი-
ქიკას ბრალი კია ეს: იმას რომ არ ეთხოვნა ბაბუცა, არ დაე-
ჩემებინა ქალი, ის დროს ჩაიგდებდა და გაუმჟღავნებდა ილი-

კოს თავის დარდს. იქნება ვაჟს უარი არც კი ეთქვა და გაე-
ბედნიერებინა თავის ბაბუცა; ხომ იცით, რა გულჩვილი ბი-
ჭია ილიკო და რათ იტვირთებდა სხვის ტანჯვას მის გამო, თა-
ვის ბაბუცას ტანჯვას. ეხლა რაღა დროს! ეხლა.....

ბაბუცას ფიქრები შეწყვიტა ქიქიკას ფეხის ხმაში. კაცმა
გადმოაბიჯა ხარისხს და შინათკენ წამოვიდა. მთლათ გალუმ-
პულიყო. სისველეს ავ გუნებაზე დაეყენებინა; მკვახეთ მიჰ-
მართა ცოლს:

— დედაკაცო, რა გულხელი დაგიკრეფია და ჩასცქერი-
ხარ მა წუმპეს? ცეცხლს დამახვედრებდი, რომ ტანისამოსი გა-
მეშრო: ხვალ უნათებლივ უნდა წავიდე.

— სად უნდა წახვიდე?

— სადა და ძეძვის მოსაქრელად. ხომ ხედავ, ერთი კონა
აღარა გდია ეზოში.

დედაკაცი შებრუნდა შინ. ქიქიკამ გაიხადა ფეხსაცმელი
და გალაფული წინდები ბუხრის თავზე ჩამოჰკიდა.

— ე წინდები კარგათ გამიფშენიტე დილაზე, თორემ იმ-
დღესაც გოროხები შეჰყოლიყო!

ქიქიკამ წაშოტა წინ ქალმებისაგან დაკოტიტებული ფე-
ხები და წააღწა დაუწყა ლესვა; თან ცერით ფხას უშინჯავდა
იარაღს.

ხომ იცით, ძეძვს როგორ სჭრიან, ან როგორ წააღწა
ხმარობენ მის მოსაქრელად? არა?! მაშ რაღა იცით! ძეძვის
მოსაქრელად ცული არ ვარგა, არც ის წააღწა ვარგა, წვერი
რომ ზევითა აქვს აშვერილი; ამ საქმისათვის ის წააღწა სჯო-
ბია, რომელსაც ნამგალივით წვერი ქვემოთა აქვს შემოხრილი.
ძეძვი დაბალი იზდება და ბუჩქ-ბუჩქათ; რომ მიუდგეს კაცი,
ორთითია საჭირო. მარცხენა ხელით ორთითს მიაბჯენთ ძეძვის
ბუჩქს, ისე, რომ ღეროები გამოუჩნდება, მარჯვენა ხელით
წააღწა აიღებთ და ძირებს დაახებთ, შამბივით მოსთიბავთ.
წააღწა ძალიან უნდა იყოს გალესილი, მეტადრე შემოხრილი
წვერი, რადგან იმ ადგილას უფრო ადგია ძალა იარაღს.

კიჭიკამ მიაყუდა წალდი ბუხართან და მიწვა. მკვდარი-
 ვით მიეძინა დამაშვრალს. ძილში თავი გაღუვარდა ლოხიანი
 მუთაქიდან და ყელის ნაოჭები დაეჭიმა, თეთრი ზოლები
 დააჩნდა ყელზე. დედაკაცი მისჩერებოდა მძინარე ქმარს და
 თვალები ცეცხლივით უღვიოდნენ. ქალი ხედავდა გადაწეულ-
 ყელის ძარღვებში სისხლის მოძრაობას, ესმოდა სისხლის ნაკა-
 დულების ხმა, გრძობდა თბილი სისხლის სუნს. კისერი წაიგ-
 ძელა და სმენათ გადაიქცა, თითქო რამ ხმაურობა შემოესმა.
 მაგრამ არა: ყურმა მოატყუა, ხამიჩუმი არსად იყო, მხოლოდ
 კრიჭინა ამბობდა თავის განუწყვეტელ სათქმელს. მძვინვარე
 მხეცმა გაუთამაშა თვლებში. ქალმა წაატანა წალდს ხელი,
 მიუახლოვდა მძინარეს, გამოუსვა ბასრი ყელში და სურვილით
 დაეწაფა სისხლის შადრევანს.

გ. ბაჩნაძე

გელის მსჯავრი

(ეტიუდი)

⚡

— მიხაკო!... რევაზ!... ტყლაშ, ტყლაშ, ტყლაშ! — სამხედრო საკრებულოს დარბაზში შეჭხედეს თუ არა ერთმანეთს, მაშინვე სახელების წამოძახებას ტუჩებს ტუჩების ტყლაშ-ტყლაშში მოჰყვა.

მიხაკომ და რევაზმა ერთმანეთის გადაკოცნის დროს დაიცვეს მხედართა წესი: ჯვარედინად გადაჰკოცნეს.

— კაცო, მიხაკო?!..

— რევაზ, საიდან გაჩნდი?!

— შენ საიდან-ლა?

— დაგავიწყდა, რომ აქ დავსახლკარდი?!

— ჰო, მართლა! მეც მინდა ზაფხული აქ გავატარო... ეს არის ეხლა მოვედი და პირ-და-პირ აქეთ გამოვეშურე...

— კარგია, კარგი, რომ არ ივიწყებ შენ სამშობლოს!... ეს პოლკი ხომ ჩვენი სამშობლოა...

— რა დამავიწყებს, ჩემო მიხაკო, როდესაც ჩემი სიცოცხლე ამ პოლკში გავლიე... მოვედი, რომ ამ ზაფხულს პოლკის სუნი ვიყნოსო...;

— მეც ამისთვის დავსახლდი აქვე, რომ ამ პოლკის გარეშე სხვა პაერი სასუნთქედ შეუძლებელი იქმნება, შხამად გადამეკცევა...

— ჰო, ჰო!... მართალს ამბობ, ჩემო მიხაკო, აკი მეც იმისთვის მოვედი ამ ზაფხულს აქ, რომ გამაცოცხლებელი ჰაერი ჩამესუნთქა. იქნება ველარ მომიხდეს შემდეგში აქ მოსვლა... ბედნიერი ხარ, ღმერთმანი, რომ აქ დაჰსახლდი! ნეტავი მეც ერთი ქოხი ამქვენებინა და... ღმერთი გამიწყრა და ჩემს მამულს დაეუბრუნდი... ნუ, კ ჩორტუ მამული!...

— სწორედ მაგრე მრვიქეცი და მამულს მივაფურთხე... აქ დაესახლდი... მწერენ, ვილაც გადამთიელი დაეპატრონა შენ მამულსო, მაგრამ რაში მეკითხება? ხარჯის მეტს არას მომცემს ჩემი მამული...

— მართალს ამბობ, ჩემო მიხაკო... აკი გეუბნები ეშმაკმა ჩამაგონა და ჩემი მამულისკენ გამისტუმრა... კაცო, ე რასაც ხელმწიფე ყოველ წლივ წყალობას მიძღვეს, ისიც იმას უნდება და მე კი ლამის არის მშიერი მოკვდე... მაინც არა ვუწამლე-რა... ამ შემოდგომაზე, მგონი... რაღა მგონი?... „ტორგში“ გამეყიდება...

— მაგისტვის ნუ იღარდებ, ჩემო რევაზ...

— მიხარიათ კიდევაც, რას მანუგეშებ... გაყიდვით ჭირს მოვიშორებ!

— მე არც გამყიდვია და არც არაფერი... ისე დაჰპატრონებია ვილაც გადამთიელი, როგორც წელან გითხარი, ისე, როგორც უპატრონო საყდარს ეშმაკები დაეპატრონებიან ხოლმე, მაგრამ მე კიდევაც მიხარიათ... ჭირი უდავიდარაბოდ, უხარჯოდ, თავისთავად მომეშო... ამას რა ჰჯობია?! ხარ შენთვის არხენად აქ, პოლკის ახლოს!.. გეყურება მისი ხმაურობა, მისი ძარღვის ცემა... ვერ წარმოიდგენ, ჩემო რევაზ, რა სიამოვნებას ვგრძნობ, როდესაც დილა-ადრიანად შემოგვსმის დალაბანდის ბრაგუნე, მისი ტრრრრ რაკრაკი!.. სისხლი ჰქეფს ძველებურად... სამოცდაათი წლის სამსახურიდან გამოსული პოლკოვ... ჰმმ...— უეცრივ მხრების შმუშვნით და „ჰმმ“-ს წამოკენესით შეწყვიტა უკანასკნელი სიტყვა და შეასწორა: პოდპოლკოვნიკი ოცი წლის კაბუკად ჰგრძნობ თავს... მაშინვე ლოგინიდან წამოჰხტები და...

— ახ, პოლკოვნიკო, ნერწყვი მომდის პირს!..

— ჰმმმ!...— წყრომით და სიამოვნებით წაიფშმუტლა მიხაკომ, როდესაც „პოლკოვნიკი“ უწოდა რევაზმა და აქეთ-იქით მიიხედა, მაგრამ საკრებულოს დარბაზში არავინ იყო.

რევაზიც და მიხაკოც სამსახურით ძალიან კმაყოფილნი იყვნენ; მაგრამ ერთი გარემოება ჰჩრდილავდა მათ კმაყოფილებას. სამსახური დაიწყეს თუ არა, მაშინვე მიზნად ამოიღეს პოლკოვნიკობა მიეღოთ და შემდეგ... სამსახურიდანაც რომ გამოსულიყვნენ, არას ინაღვლიდნენ... ზევით აღარ მიდიოდა მათი ოცნება... მეცადინეობას არც აკლებდნენ, მაგრამ, დახე ბედის დაცინვას, იძულებულები შეიქმნენ, რადგანაც წლოვანობა ნებას აძლევდა, სამსახურიდან გამოსულიყვნენ, და მხოლოდ მაშინ მიიღეს პოდპოლკოვნიკობა...

„ერთი საფეხურიღა, ერთი საფეხურიღა!..“— გულდაწყვეტილები გაიძახდნენ ორივენი, მაგრამ საფეხური, ერთი საფეხური მათი ფეხის მიუკარებელი დარჩა სამუდამოდ...

„ეს გაუგებრობის გამო მოხდა“— ფიქრობდა ორივე ამხანაგი და ამისთვის წარბ შეურხეველად, თუ მათი გარემოების არა მცოდნეთ იცნობდნენ, თავიანთ გვარს „პოლკოვნიკს“ უწინამძღვარებდნენ, ან კიდევ თუ წერილს ჰსწერდნენ იმისთანა პირს, რომელმაც მათი პოლკისა არა იცოდა-რა, უეჭველად ქვეშ მოაწერდნენ: „პოლკოვნიკი“ ესა და ესაო. უფრო ხშირად მიწერ-მოწერა, ნამეტნავად მიხაკოს, პოლკის აფიცრებთან უნდებოდა მიწერ-მოწერა და ამ წერილებში ვერ აწერდნენ „ვოლკოვნიკს“ ყოველი ასოების სისრულით. პ—კი ესა და ეს. ათავებდნენ წერილს. „პ“ ხაზი და „კი“ ორივეს ჰნიშნავდა: პოლკოვნიკსაც და პოდპოლკოვნიკსაც. ამისთვის გარემოების მცოდნენი ვერ უკიჟინებდნენ „ჩინის“ მითვისებას, როგორც იგინი ამბობდნენ. ერთხელ პოლკის კამანდირმა კიდევაც ჰკითხა მიხაკოს, რატომ „პ—კის“ აწერო?

— ეჰ, „პოდ-პოლკოვნიკი“ ისე გრძელი სიტყვაა, რომ პირველსა და უკანასკნელ ასოებს ვაწერ შემოკლების გულის-

თვისო.—თამამად უპასუხა მიხაკომ, რითაც სრულებით დააკმაყოფილა „კომანდირი“...

უცნობს რომ „პოლკოვნიკად“ მოეხსენა მიხაკო, თამამად შეირგებდა, გაუხარებოდა; მაგრამ რევაზმა, რომელმაც კარგად იცოდა, რომ „პოლკოვნიკი“ არ იყო, არ იცოდა, როგორ მიჰგებებოდა: წყრომით, თუ სიამოვნებით?.. ამისთვის ორივე გრძობამ ერთად შეუთამაშეს გული, და სწრაფად სამაგიერო მიწყა:

— პოლკოვნიკო, რევაზ, ცოლ-შვილით მოხვედი?...

— ეეჰ, ჩემო მიხაკო, მარტოკა მოვედი, მარტოკა!... ცოლი დიდხანია მახარობლად საიქიოს გავგზავნე და შვილი კიდევ დრაგუნის პოლკში მსახურობს...

— ბედნიერი ჰყოფილხარ, ჩემო მიხაკო, ბედნიერი!... ქალები?...

— ორივე ქალი გავათხოვე... კარგი ქმრები შეჰხვდათ!... ბედნიერები იქმნებიან: ერთი პახუმოვს მივათხოვე... ეხლა ის არხანგელსკის გუბერნიაში გადიყვანეს რაღაც პოლკში... მეორე ქალი კი ფონბახს... ორივე სიყვარულით გაათხოვდნენ... მამაცხონებულები კარგები არიან ჩემი სიძეეზ, მაგრამ კუდამდის ტყავი კი გამაძრეს... სანამდის ის არ მივეცი მზითვად, მანამდის არც ერთმა ჯვარი არ დაიწერა... რას იზამდი, როდესაც ჩემ ოჯახს ყელი გამოეკრებოდა... ჯვარის წერამდის ორივე ჩემი ქალი ორსული გამოდგა... ეხლა, მადლობა ღმერთს, მოვრჩი... მაგრამ შვილი ცოტა შარლატნობს... ი ოხერი, სიძეებს მაინც დავმგავსოს... კალმით დახატული „კნიაჟნები“ იმათ... და ფულებიც ბლომად აიღეს... ჩემი შვილი კი ვინ იცის, რა ქალებზე ჰფლანგავს ფულებს?! ფული, ფული და ფული სულ ამას მწერს...

— ახალგაზდაა, მოიტეხინებს...

— ეეჰ, შე დალოცვილისშვილო, ზოდის-ლა მოიტეხინებს?.. შე კი... მაგრამ, ე რვა საათი სრულდება და რა-

ტომ არავინ მოდის?... დღეს, მგონი, „სემეინი ვეჩერი“ უნდა იყვეს?.

— ჰო, დღეს „სემეინი ვეჩერია“, მაგრამ ახლანდელი „ვეჩერები“ ჩვენი დროისას არა ჰგავს. აი თითონ შენც ჰნახავ!.. ჩვენ დროს რომ სიხარულით მოვრბოდით „ვეჩერებზე“ და ემხიარულობდით თავდავიწყებამდის, ეხლა ისე აღარ არის... „სემეინობა“ სულ არ ეტყობა... აქ თუ მოვა ვინმე, წყვილებად დაიყოფებიან და არც კი ახსოვთ, სხვა მათ გარდა წყვილი არის, თუ არა... თითქმის არც კი ვინმე მოდის, რადგანაც წყვილები უფრო ბნელ კუთხეს ეძებენ...

— მაშ შენ რილასთვის მოხველი აქ, ჩემო მიხაკო, თუ მაგრეა?! შენც ბნელ კუთხეს ამოირჩევი.

— განა გავიგე რამ?—გაკვირვებით დაეკითხა მიხაკო რევაზს.

კილომ გაჰსცა მიხაკო. რევაზს ეჭვი შეეპარა და ისევე ალაღბედად უპასუხა:

— ქვეყანაზე რა დაიმალება!...

— ვინ გითხრა, თუ ღმერთი გწამს, რევაზ, ვინ?!

— ქვეყანა ლაპარაკობს!.. განა აქ გავიგე, იქვე!—იმავე კილოთი უპასუხა რევაზმა.

მიხაკოს, ცოტა არ იყვეს, ესიამოვნა კიდევაც, რომ ქვეყანა ლაპარაკობს იმაზე და:

— მაინც ვინ გითხრა?—ცნობის მოყვარეობით შეეკითხა რევაზს.

— რომელი ერთი დაგისახელო?!.. აი, თუნდ...

ამ დროს ახმაურდნენ მესაკრავე სალდათები: ასტყდა ტლანქი წაღების ბრავა-ბრუგი, უშნოდ ტყაპუნი, საკრავების წკრიალი...

რევაზს ესიამოვნა ამათი მოსვლა... მიხაკო ხომ სულ მხიარულებად გადიშალა, დანაოკებული მოპარსული ლოყები გაეშალა, და დაბლა დაშვებული, თითქოს შემქვარტლულია,

გაცვივებული და ოდნავ შეწითლებული უღვაშები შეუც-
მუკდნენ... ფეხები ხომ უნებურად აუთამამდნენ...

საღლათები დალაგდნენ... ნოტებიც კი გადაშალეს...

— ივან პეტროვიჩ, — მიჰმართა მიხაკომ კაპელმეისტერს,
როდესაც იგი შემოვიდა დარბაზში და მიესალმა: ერთი „ნეგო-
ზგრატნოე ვრემია“*) დაუკარი!..

— დიდის სიამოვნებით!... მაგრამ... მგონი, ადრეა ჯერ!..

— რა უშავს?!..

მიხაკოს სრულებით დაავიწყდა, რომ რევავმა უთხრა, თუ
ვინ შეატყობინა მისი საიდუმლო. ეხლა მხოლოდ „ნეგოზგრა-
ტნოე ვრემია“ს დაწყობის მოლოდინში იყო. საღლათების ჩა-
ხველება, მათი მოძრაობა და იარაღების წკრიალი, რაც კაპელ-
მეისტერის ბრძანებას მოჰყვა, „ნეგოზგრატნოე ვრემიას“ კუბენი-
ლებად მაჩნდა, ისე სიამოვნებდა ამ ხმაურობით.

— ტრააალაალაა... — ააყოლა მიხაკომ ხმა პირველ ნო-
ტებს და რევავი ცმუკუნით კარებისკენ გაიტაცა.

— იცი, რევავ, ეს ნიშანია და ეხლავე აქ გაჩნდება ჩემი
მურაზი...

— მაშ?! — გაკვირვებით შეეკითხა რევავი...

— აკი გითხრეს, მაშ რას გაიკვირვე?!

— მითხრეს, მაგრამ ხუმბრობა მეგონა!..

— არა, ჩემო რევავ, მართალია!..

— ნუ მასხრობ, ჩემო მიხაკო! სამოცდა ათის წლის კაცს
რა...

— რას ამბობ, რევავ, ასი წლის მკვდარსაც ფეხს გააქნე-
ვინებს, ისეთი ხურუშიანია...

— ნუ მეუბნები?!

— აი შენ თითონ ჰნახავ!..

*) „ნეგოზგრატნოე ვრემია“ (წასრული დრონი) კარგა დაძველებუ-
ლი და უხეირო ვალსია.

IX

— ...როდის შესრულდება ხუთი საათი?!.. ღმერთო, ღმერთო, რა გვიან გადის დროო!...—წამოიკენესა მიხაკომ, როდესაც მაგიდას მიაწყდა ოთახში აჩქარებულ სიარულის დროს და საათს დაჰხედა, რომელიც ოთხის ნახევარს აჩვენებდა. ხელი კიდევაც წაატანა, რომ ისარი წინ წაეწია. ეგონა, დროც ისრის წინ წაწევას წაწყვებაო... მაგრამ ხელი უეცრივ უკანვე წამოიღო და მოწყვეტით იქავე მდგარ სავარძელში ჩაჯდა. ორივე ხელი მაგიდაზე დააწყო და გახურებული შუბლი ზედ დადო...

რას ფიქრობდა მიხაკო?

რას ფიქრობდა ამ დროს მაგიდაზე მდგომ ლამპარში ნავთი?!.

იწოდა და თან-და-თან ილეოდა.

ღამის თორმეტ საათამდის კიდევ რაღასაც ფუსფუსებდა, რაღაც ქალაღლებს ჰწერდა და ჰხედა; ჰხედა და სწერდა. მერე კი, როცა მორჩა წერას, ხმალი ქარქაშიდან ამოიღო და ნახევარ საათი მაინც ჰაერში აპრიალა. ხან კედელს მიუახლოვდებოდა, უეცრივ შედგებოდა, რამდენსამე სიტყვას წამოიძახებდა, შეუტევდა და ხმაღს ატაკებდა, ან ზევიდგან დაუქნევდა; ხან კიდევ მაგიდას აგრევე ებასებოდა და ებრძოდა; უფრო კი ხშირად კარებს...

მაგრამ მოჰსწყინდა ესეც და ხმალი თავის ადგილას დასდო. მით უფრო ჩქარა დაანება თავი ამ ვარჯიშობას, რომ ბრძოლა დამბაჩებით უნდა ყოფილიყო. დამბაჩით ვარჯიშობა კი ძნელი იყო, რადგანაც ქვეყანა გაიგებდა, და ეს კი მიხაკოსთვის სასურველი არ იყო...

პირველი სათის შემდეგ საათს დაუწყო თვალის დევნება... ოხ, რანაირად გრძელდებოდა ყოველი წუთი?!. თითო წუთის განმავლობაში დათვლას ვერც კი ახერხებდა, თუ რამდენჯერ

მიაწყდებოდა ხოლმე ოთახის ხან ერთ კუთხეს და ხან მეორეს...

ახ, რომ ჩაჰძინებოდა მაინც!... მაგრამ ნავთი უკანასკნელ წვეთამდის ვიდრემდის არ დაიწვის, თუკი პატრუქი ჰსწვდება, განა შეუძლიან ჩაძინება, შედგომა?... მიხაკოც ხომ იწვის და პატრუქსაც, ოხ, იმ ოხერ სიძულვილს რევაზისადმი, ხომ ღრმად, ისე ღრმად გაუფანტია მის სხეულში ფეხები, რომ მიხაკოს სხეულის ერთი წერტილიც ამისაგან თავისუფალი არ არის. ნემსი რომ უჩხვლიტოთ და ამ ნემსს ერთი სულ მცირე წვეთი სისხლისა გამოჰყვეს, ისიც კი სიძულვილით კრთომას დაიწყებს და ეცდება რევაზს თვალში მიეკრას, რომ დააბრმავოს იგი...

ან-კი როგორ არ უნდა ჰსძულდეს მიხაკოს რევაზი, როდესაც იმან ამ ექვსი თვის ოცნება, თითქმის დანიშნული თავისკენ გაღიბირა და... ისიც, ისიც ჰძულს... რითი დაამჯობინა მიხაკოს რევაზი?! ხომ ორივენი პ—კები არიან?!.. თავადობა მოეწონა?!.. ხა, ხა, ხა!.. გაფხეკილი თავადობა ძალიანაც რამ არის... ოხ, ბრძოლის შემდეგ რა სიამაყით გაუვლის წინ და ზედაც აღარ შეჰხედავს იმ... იმ... ორმოცდა ხუთი წლის გაუთხოვარ ობით დამეჩავებულ არამზადას!.. ისეთ გოგოს მოიყვანს, რომ... ახ, ეს ოხერი დრო მაინც ჩქარა არ გადის!.. ჯერ ოთხს ათი წუთი კიდევ აკლია...

არა, ხუთიც ჩქარა შესრულდება... უნდა დაჰმშვიდდე, მიხაკო, თორემ...

„ყოველთვის ყოველისფერში ჰჯობდი მიხაკო და ხვალაც გაიმარჯვებ; რა ვუყოთ, რომ ორივე პ—კი (ეხლაც კი პოდპოლკოვნიკს სრულად არ ამბობდა მიხაკო და „პ“ ხაზი და „კი“-თ იხსენიებდა თავის-თავს და რევაზს) ხართ, წლოვანობაც ერთი გაქვთ!.. მაინც ყოველთვის შენ ჰჯობნიდი. ლეკურშიაც კი...

მიხაკო დადის, თითქმის დარბის ოთახში და სულ ჰბოდავს. ლამპარში კი ნავთი იწვის, იღვევა და აგერ, აგერ ოდნავ-და

ბეუტავს, შიშინს უმატა. უკანასკნელად კიდევ ძალი მოიკრიფა, იფეთქა და დილის სინათლეში ნაპერწყლებად ჩაიბნა... შიშინიც შესწყდა.

— ახ, პატიოსანი სიტყვის პატრონები არიან ეს აფიცრები!..—ლიმილით წამოიძახა მიხაკომ, როდესაც ხუთი საათის შესრულებაზე სარკმლიდან გაიხედა და სახლისკენ მომავალ ორ ახალგაზდა აფიცერს თვალი მოჰკრა. მაშინვე გარედ გავიდა და მხიარულად მიეგება...

— მიხაკო, რა დანიჟებაა, ღმერთმანი, რომ იმ მთის წვერს ჰნიშნავ?..—თითქმის ორივე აფიცერმა ერთად უთხრეს.

— იქ, იქ უნდა ბედმა თავისი მსჯავრი დასდოს!..—ალტაცებით წამოიძახა მიხაკომ და თითო იქავე ახლოს ამართულ მთის წვერისკენ გაიშვირა, რომელსაც უკვე მზის სხივების გვირგვინი დასდგომოდა...

— აგერ, იმ გვირგვინოსანზე!...

— მიხაკო, ყველანი გთხოვენ, რომ აგერ იმ ქალაში მოხდეს თქვენი...—დაიწყო ერთმა აფიცერმა.

— აი, რევაზიც მოდის თავის სეკუნდანტებით და მკურნალით...—წამოიძახა მეორე აფიცერმა.

— მერე რატომ არ უნდათ იმ მთაზე?! ამ დროს მოვიდნენ ისინიც. რევაზი ცოტა მოშორებით დადგა. იმისი სეკუნდანტები და ექიმი კი მიხაკოს შემოეხვივნენ და დაჟინებით თხოვნა დაუწყეს.

— მერე და რატომ არ გინდათ?!—ამათაც გაუმეორა თავისი კითხვა მიხაკომ და ბრაზით გადაჰხედა რევაზს, რომელიც იმავე გრძნობით შეჰსცქეროდა იმას.

— რატომა და რევაზს არ შეუძლიან ამისთანა აღმართის ავლა და...

— ხა, ხა, ხა, ხა!..—სიტყვა შეაწყვეტინა თავის ხარხარით მიხაკომ: რევაზს არ შეუძლიან... ხა, ხა, ხა, ხა, ქალის გადაბირება?! არა, იქ, იქ!..

რევას ეწყინა მისი ღრძო ხარხარი და მრისხანედ წამოიძახა:

— მოგიკვდეს რევაზი, თუ შენისთანა ლაჩარს ჩამოჭრჩესა!.. შევეუღვით!.. და მთას 'მეუღდა...'

— რაო, რაო?!.. აბა ლაჩარი ვინცაა, მთის წვერი გამოაჩენს!..— დაიღრიალა მიხაკომ და წინ გადუღრბინა...

ოთხივე სეკუნდანი შუაში ჩაუღდა. შეეშინდათ, მამალყინწებივით ერთმანეთი არ ჩაქოჩრონო. მაგრამ ტყუილი იყო მათი შიში. ორივე მთის წვერისკენ მიეშურებოდა...

ქაქანებდნენ, ქშიტინებდნენ, გული ყელში ებჯინებოდათ, მაგრამ ნაბიჯს მაინც არ აფერხებდნენ...

სეკუნდანტებიც ფეხ-და-ფეხ მისდევდნენ. მკურნალი შორი-ახლოს ნელის ნაბიჯით მიდიოდა მთის წვერისკენ და ოდნავ იღიმებოდა...

— მოოო...მოგ...წყდა...მოოგე...გეკვეთააა...ჰუ...ჰუ!... მუხლი?!..— ბუზლუნ-ქშიტინით უტევეს მიხაკო.

— შე...შე...ეე...— ველარ ათავებს სიტყვას რევაზი და სცდილობს, მიხაკოს წინ გაასწროს...

ოფლში გაიწურვნენ... ქულებს ხან იხდიან, იწმენდნენ დასველებული ცხვირსახოცით ოფლს, ხან ისევ იხურავენ... ომზივარი ასდით, შუბლის და ყელის ძარღვები დაეტიკვნენ. მაგრამ სიარულს მაინც არ უკლებენ...

— ჩქაარა...— ძლივას წამოიძახა მიხაკომ.

— გა...გა...და...

— ზომეთ...— წაართვა სიტყვა მიხაკომ რევას.

— მოიცადე... ცოტათი დაისვენეთ!..

— აა...

— რაა!..

— მსჯა...ერი...ერი...

— ბეე... ბეე...

— დმა...დმა!...

სხვას უეჭველად გაიტაცებდა მთის ძირს დაფენილი ქალა-
მინდორი, რომელიც ოდნავ შეკომლილ დილის ცას შესტრფია-
ლებდა და ნახევარ საათით მაინც დააფიწყებდა მის გულის
თქმას. მაგრამ ეს ორი ისე იყო გამსქვალული ზიზლით ერთმა-
ნეთისადმი, რომ ამ გრძნობის გარეშე, თუ ამ ქვეყნად არსე-
ბობდა რამ, არა ეყურებოდათ-რა...

პირველ ნაბიჯზე მიხაკო დადგა, მეორეზე რევაზი. დამ-
ბაჩები აირჩიეს. სროლის წესი იცოდნენ. სამს რომ დაიძახებდა
სეკუნდანტი, ორივეს ერთ დროს უნდა ესროლათ.

ჩვეულებრივ სეკუნდანტებმა შერიგება საზოგადო.

— აარრაა!..—ძლივას წამოიძახა ორივემ ერთად.

— ერთი!..

უეცრივ გაწითლებული სახე ორივეს მიეფერფლა... ორი-
ვეს ყურებმა შუილი დაუწყეს ამ ხმაზე...

— ოორი!..

დამბაჩები შეათამაშეს „ორის“ გაგონებაზე და ოდნავ უკან
გაღიზნიქნენ. ცოტათი თავში ტვინი შეუჭურუნდათ და გულში
შეუფთხილდათ. დამბაჩები კი თამაშობდნენ...

— სამი!...

„სამის“ წარმოსთქმა და ორივეს ზურგზე დაცემა ერთი
იყო. დამბაჩებიც ძირს დაცვივდნენ...

— რა იყო, რა?!..—გაკვირვებით შეეკითხა მკურნალი,
რომელიც ის-ის იყო ამოვიდა: სამი რომ სთქვით, გავიგონე
და გამოვეჩქარე... დამბაჩების ხმა კი არ მომსმენია!.. დაიჭ-
რა...—და მიჰვარდა მიხაკოს, რომელსაც ორი სეკუნდანტი
გულს უხსნიდა...

— რა იყო, მითხარით?..—კიდევ შეეკითხა მკურნალი
და მიხაკოს გულს თვალეები დააშტერა. ეგონა, სისხლს დაი-
ნახავდა.

— ბედის მსჯავრი!..—მოწყენით წამოიძახა ერთმა სე-
კუნდანტმა და თავი მაღლა აიღო.

— საწყალი, საწყალი!..—მწუხარებით დაიძახა მკურნალ-
მა, როდესაც მიხაკოს გვამი გადაატრიალ-გადმოატრიალა, და
ახლა მეოცე ნაბიჯისკენ გაეშურა...

— აქ რაღა ამბავია?.. — დაეკითხა რევაზის სეკუნდან-
ტებს...

— იგივე, რაც იქ!.. — ერთად უპასუხეს რევაზის სეკუნ-
დანტებმა...

მ. შავჭავჭავაძე

მ მ მ ს ა ნ ს

რას საჭიროა სულ ცრემლები, სულ შავ-ფიჭრთ გრგობა,
ოხვრა, ფაება, გმინვა, ტანჯვა გაუკებარი?!
კმარა, გუგოთა... აღზღვე სულთ და კვლავ ანთე
ოდნავ შბუტავი შენის რწმენის წმინდა ღამზარი.

**

ჩამოჰკარ სიმებს ჩვეულებრივ მთრთოლვარე თითნი;
დეე, ჩონტური კვლავ აედრდეს დაღუშებული
და შენც, ტანჯულა, ზედ დასძახე შედგრად სიმღერა,
თავისუფლების ციურ ჰინგით შეზავებული.

**

სულთ ამჟამა კვლავ ამჟად ასწიე თ'ვი,
სალ-კლდეთ გარდიქეც და უშიშრად გასწი წინ შედგრად,
ქარიშხალივით თავს მოეფლე ავადმყოფ მოძმეთ
და დაეპყრე ჩაგრულთ წელელზე განმკურნველ ნექტრად.

**

რეგორც ემბლემა შენის წმინდა დანიშნულების,
ეკლის გვირგვინი თავს დაიდგო სისხლით მოწვეული,
ტანჯულ ერისკენ გაქანე, რამ იქ დასთესო
რწმენა, იმედი, სათნაობა და სიუვარული.

**

და რას იხილო მოძმეთ სრული არარაობა,
სულთ დაცემა, დაკნინება და განწინალება,
„ბრძოლა, ძმებო-თქო—წამს დასტევილე—გწამდეთ, მოკეკლისთ.
წუთით მომავალში კვლავ ადღეობა და განახლება“.

**

გულს ნუ გაიტყეს, ჰირს დიმილი გამოსისხე,
 ვით ამიანმა, ორ-აზრცვან და ორჭოფი,
 რამ ვერ მიტოვდნენ მათ რას ჭმაცაჲ, ან რა გინდა სთქვა,
 სიხარულია იგი მხლელად თუ სინანული?!

**

მაშ ვის რად უნდა კვ ცრემლები და შავ-ფიქრთ გრცვა?!
 დეჲ, ჩონკური კვლავ აუღერდეს დაღუპებულ
 და შენც, ტანჯულ, ზედ დასძახე შედგრად სიმღერა
 თავისუფლების ციურ ჭინკით შეზავებული..

დადა ხლობაძე

1902 წ.

„ს ა მ ნ ი“

მ. გორკასა

თარგმნილი ივ. პოლუმორდინოვის მიერ.

კერქენის უღაბურს და უვალს ტყეებში გაფანტულია რამდენიმე ობლად გამოძყურალი საფლავი; მათში ძველ-კეთილმსახურთა განდევნილი ასაფლავიან *) და ერთ მათგანზედ, — ანტიპაზედ — კერქენის სოფლებში შემდეგს მოგვითხრობენ.

მკაცრი ხასიათის, მდიდარი გლეხი ანტიპა ლუნევი, ორმოცდა ათმა წელმა ჩაუკაკუნა თუ არა თავში, მწარედ ჩაჰფიქრდა, სულით შესწუხდა, მიანება ოჯახს თავი და ტყეში გავიდა. აქ, ერთ უფსკრულ ხევის პირს აიშენა მან სენაკი და რვა წლის განმავლობაში ზამთარ ზაფხულ განუწყვეტლივ განდევნილად სცხოვრობდა. ამ რვა წლის განმავლობაში მას ახლო არავინ მიუშვია — არც ნათესავი და არც უცხო. ათასში ერთხელ თუ ვისმეს გზა დაეზნეოდა და მის სენაკს წააწყდებოდა, მას ყოველთვის მუხლ-მოდრეკილს და ლოცვაში გართულს ნახავდნენ ხოლმე. ბოლოს დროს საზარელ რასმეს წარმოადგენდა: მარტულობით და მუღმივი ლოცვით სულ ერთიანად ჩამოხმა, ჩონჩხს დაემსგავსა და მხეცსავით გაიბარჯგენა ბანლით. მოჰკრავდა თუ არა ადამიანს თვალსა, დინჯათ წამოდგებოდა და ხმა-ამოუღებლივ მიწამდინ თავს დაუკრავდა. თუ ვინცობა

*) Древняго благочестія.

დაეკითხებოდნენ—გზა საითაა და ტყიდან როგორ გავიდეთო, უსიტყვოთ, ხელით უჩვენებდა გზას, ერთს კიდევ დაუკრავდა მიწამდინ თავსა, შვეილოდა თვის სენაკში და კარებს ჩაიკეტავდა. ამ რვა წლის განმავლობაში ხალხს ხშირად ენახა განდევილი, მაგრამ მისი ზმა კი არავის გაუგონია; ხშირად ცოლ-შვილიც ესტუმრებოდა ხოლმე; მაგრამ საზრდოს და ტანთსაცმელს კი გამოართმევდა და როგორც ყველას, მათაც უმდაბლესს სალამს მისცემდა და როგორც ყოველთვის კრინტსაც კი არ დასძრავდა.

ანტიპა იმ წელს მოკვდა, როცა მთავრობა ძველ კეთილ მსახურთა უღაბნოების განადგურებას შეუდგა. ერთს დღეს მოვიდა ტყეში ბოქაული რამდენიმე შეიარაღებული კაცი და დაინახა, რომ ანტიპა მუხლ-მოდრეკილი იდგა თვის სენაკში და ჩუმიდ ღმერთს ევედრებოდა.

— ეი, არ გესმის! — დაუყვირა ბოქაულმა. — დაიკარგე ემანდედან! ემ წუთს დავანგრევთ შენ სოროს!... მაგრამ ანტიპას არ გაუგონია მისი სიტყვები. ბევრი იყვირა კიდევ ბოქაულმა, ბევრი იღრიალა მაგრამ განდევილმა არავითარი პასუხი არ აღირსა. გაანჩხლებულმა ბოქაულმა უბრძანა მხლებლებს ძალით გამოეთრიათ გაჯიუტებული ანტიპა, მაგრამ მხლებლები, ხედავდნენ რა მოხუცის შეუდრეკლობას, ვერ ჰხედავდნენ ბრძანების ასრულებას. მაშინ უბრძანა ბოქაულმა სენაკი დაენგრიათ. შემფოთებული, გაკვირვებულნი მხლებლები შეუდგნენ სენაკის დაშლას, მაგრამ ჰფთხილობდნენ არა დაეშვეებინათ რა მლოცველისათვის.

გაისმა ანტიპას თავზედ ცულების რახა-რუხი, ფიცრებმა ლაწუნით და ხრიალით დაიწყეს ძირს ცვინვა ტყის სიღრმიდან ყრუდ მოისმოდა ბანი. არა ჩვეულებრივი ხმაურობით შემფოთებულნი ფრინველნი აიშალნენ ხის ტოტებიდან, აფორიაქდნენ და განცვიფრებულნი დასტრიალებდნენ მოხუცის სენაკს; ხეებზედ ფოთოლი შეიარხა—მოხუცი კი ჰლოცულობდა ისევ, თითქოს არც არა ესმის-რა და არც ანას ჰხედავს.... სულ მთლად დაანგრის სენაკი, რამდენიმე ბოძიდა დარჩა გასათრე-

ვი და მოხუცი კი ისევ მუხლ-მოდრეკილი იდგა ერთს ადგილას და ჰლოცულობდა. მხოლოდ მაშინ, როცა მუშაობას მორჩნენ და თვითონ ბოქაული მიუახლოვდა განდევნის და თმაში წაავლო ხელი, ანტიპამ ლმობიერად შეჰხედა ზეცას და წაიჩურჩულა:

— ღმერთო მოწყალეო... აპატიე მათ.

სთქვა ესა, დაეცა პირქვე და განუტევა სული.

ეს როცა მოხდა, ანტიპას უფროსი შვილი იაკობი ოცდასამი წლისა იყო და უმცროსი, ტერენტი—თვრამეტისა. ლამაზმა და ღონიერმა იაკობმა სიყმაწვილითვე მოიხვეჭა სოფელში ლოთი ბიჭის სახელი და მამის სიკვდილის დროს კი პირველ მოქიფეთ და აბეზარ კაცად ითვლებოდა მთელს მაზრაში. მას მადლიერი არავინა ჰყავდა, ყველა უჩიოდა,—დედა, მამასახლისი, მეზობლები; ბევრჯერ დაუტუსაღებიათ იაკობი, ბევრჯერ გაუჭრელებიათ წკებლებით; ხშირად უსამართლოდაცა სცემდნენ, მაგრამ ვერაფერმა ვერ მოსდრიკა მისი ფარფო ბუნება, მისი შეუდრეკელი ხასიათი. რაც ხანი და ჟამი გადიოდა, მას უფრო და უფრო სულს უხუთავდა სოფლის ვიწრო ფარგალი, უფრო და უფრო უძნელდებოდა რასკოლნიკებში ცხოვრება; თხუნელასავით მესახლკარობის მოყვარულთ, ყოველი ახალი საქმის, ახალი დაწყების წინააღმდეგ და ძველ კეთილმსახურთა გადმოცემათა ჯიუტად დამცველთა წრეში იაკობი ველარა სძლებდა. იაკობი თუთუნსაც ეწეოდა, არაყსაც სვამდა, ევროპიულ ტანთსაცმელს ატარებდა და თვისს მამა-პაპათა ლოცვებზედ არ დაიარებოდა. როცა ხნიერნი დარიგებას დაუწყებდნენ და მამას მოაგონებდნენ, დაცინვით უპასუხებდა:

— ეე, ჯერ დამაცადეთ, თქვე დალოცვილებო,—სუყველაფერს აქვს თავისი საზღვარი. ჯერ შეეცოდო საკმარისად და მერე მეც მოვინანიებ. ეხლა კი ჯერ ადრეა. რა მამაჩემზედ მითითებთ სულა,—მამა ჩემმა კაი ორმოცდა ათი წელიწადი სცოდა და მარტო რვა წელიწადი-ლა ინანია თავისი ცოდვები... ეხლა რა ბევრი ცოდო მე მაქვს... როგორც ჩიტის ბარტყს

არ ამძიმებს და არ აწუხებს თხელი და სუფთა ბურძგლი, მეც ჯერ ისე თავისუფლათა ვგრძნობ თავსა, მაგრამ როგორც ჩიტს ბურძგლი ბუმბულათ შეეცვლება, მოვა დრო, მეც დამამძიმებენ ცოდვანი—აი, მაშინ დროც მოვა მონანებისა და მეც მივმართავ მაშინ უფალსა.

— ურწმუნოო!— ეძახდნენ იაკობს სოფელში, სძულდათ და ეშინოდათ მისი. მამის გარდაცვალების ორი წლის შემდეგ იწკობმა ცოლი შეერთა. მუდმივი ქეიფობით და დროს გატარებით ოცდა ათი წლის ნაამგდარი სახლ-კარი, ოჯახობა სულ ძირიანად დაამხო იაკობმა და სოფელში ქალს აღარავინ აძლევდა. სადღაც შორეულ სოფელში ითხოვა ოხრად, უპატრონოდ დატოვებული ობოლი, მაგრამ მეტად ლამაზი ახალგაზდა ქალი. ქორწილის გასაჩაღებლად იაკობმა მამისეული ორი ცხენი და საფუტკრე გაჰყიდა. მკრთალი და სულ მუდამ ჩუმი კუზიანი ძმა ტერენტი ცხოვრებაში მას ხელს არ უშლიდა; დასწრებული დედა კი სულ მუდამ ეუბნებოდა მიხრინწე-ბულის ხმით.

— შე წყეულო, შენა!.. შენი სული მაინც შეებრალე!.. გეყოფა, დაჰტიქრდი, რას სჩადი!..

— თქვენ ნუ სწუხდებით, დედა-ჩემო!— მიუგებდა ხოლმე იაკობი. — მამა ჩემი შეისყიდის იქ ჩემ ცოდვებს...

პირველ ხანებში, თითქმის მთელი წელიწადი დაქორწინების შემდეგ, იაკობი დინჯად და სიყვარულით სცხოვრობდა თავისს ცოლთან, ერთი ხელობა მუშაობასაც კი მოჰკიდა ხელი, მაგრამ მერე კი ისევ გამუდმებულ ქეიფებს გაჰყვა და მთელი თვეობით იკარგებოდა ხოლმე სახლიდან; ხშირად ნაცემ-ნატყეპი, დაგლეჯილი და მშვიერი დაუბრუნდებოდა ცოლსა... იაკობს დედა მოუკვდა. დედის ქელეხზედ უზომო არყის სმით გამოზღვრილმა იაკობმა, თავისს ძველ მტერს მამასახლისს სცემა და ამისთვის დააპატიმრეს. გაუვიდა ვადა და თავმოპარსული, დაღვრემილი და გულ-ჩათხრობილი იაკობი ისევ სოფელში დაბრუნდა. სოფელს თან-და-თან უფრო სძულდებოდა იაკობი და ეს სიძულვილი მის ოჯახზედ და მით უმე-

ტესად, სრულიად უდანაშაულო ტერენტისედაც გადადიოდა, რომელიც თავისს კუზის გამოისობით ისედაც ბავშვობიდანვე იყო სოფელში აბუჩად აგდებული. იაკობს ტუსაღს და ყაჩაღს ეძახდნენ, ტერენტის კი—საზიზღარს და კუდიანს. ტერენტი მოთმინებით იტანდა ლანძღვა-კიცხვას, იაკობი კი ყველას ემუქრებოდა:

— კარგით! დამაცადეთ!... მე თქვენ გაჩვენებთ!

მაშინ იაკობი ორმოცის წლისა იქნებოდა; როცა სოფელს ცეცხლი წაეკიდა. ცეცხლის გაჩენა მას დაბრალდა და ციმიბირაში უკრეს თავი.

დარჩა ტერენტის ცეცხლის გაჩენის დროს ქკუაზედ შეშლილი რძალი და მისი ათი წლის შვილი ილია—ჯან საღი, შეეთვალა და თავისს ხანის შეუფერებლად ქკვიანი ბავშვი. გამოჩნდებოდა თუ არა ილია ქუჩაზედ, სოფლის ბიჭ-ბუჭები აედევნებოდნენ და ქვის სროლას დაუწყებდნენ ხოლმე. მოხდილნი კი, მოჰკრავდნენ თუ არა თვალსა, ზიზღით წაიბუტბუტებდნენ:

— ე, ეშმაკის ბარტყო!... შე საციმიბიროს თესლო, შენა... დროზედ რომ ჩაძალდე ის, გირჩენია!...

ბუნებისაგან დასჯილი ტერენტი, სოფელში ცეცხლის გაჩენამდე ძაფებით, ნემსებით და სხ. წვრილმანი საქონელით ვაჭრობდა, რაკი სხვა გზით მუშაობა არ შეეძლო; მაგრამ ცეცხლის გაჩენის შემდეგ, რომელმაც ნახევარი სოფელი გაანადგურა და არც ლუნევიანთ ქოხი დაინდო, ტერენტისაც დაუკარგა მთელი თავისი საქონელი, ასე რომ ამ ცეცხლის შემდეგ ლუნევიანთ ერთი ცხენი-ღა დარჩათ და ორმოცდა სამი მანათი ფულად—იმით ავლა-დიდებას ეხლა ეს შეადგენდა. დაინახა რა ტერენტიმ, რომ სოფელში ცხოვრება აღარ შეიძლებოდა, რძალი ერთ ოხერ-ტიალ დედაკაცს მიიბარა ათ შაურად თვეში, ერთი დანჯღრეული ურემი იყიდა, ჩასვა შიგ თავის ქმისწული და გადასწყვიტა საგუბერნიო ქალაქში გამგზავრებულიყო, სადაც შორეული ნათესავი პეტრუსა ფილიპინოვი ეგუ-

ლებოდა—ერთ ღუქანში მოსამსახურე და იმედი ჰქონდა, ის ხელს მოგვიმართავს და იქნება როგორმე ვიცხოვროთო.

თავისს დამწვარ-დაბუგულ სახლიდან ტერენტი შუალამისას ქურდსავეთ ჩუმად გაიპარა. გატრუნული მიერეკებოდა ცხენსა და თავისი მსხვილი შავი თვალებით სულ უკან იყურებოდა. ცხენი ზღაზღით მიდიოდა, ურემი აკვანსავეთ ირწყვოდა და თივაში გახვეულმა ილომ მალე დაიძინა მაგარის, ბავშვურის ძილით...

შუალამისას რაღაც მგლის ყმუილის მსგავსმა ხმამ გამოადვიდა ბავშვი. ნათელი ღამე იყო. ურემი ტყის პირას იდგა, იქვე მახლობლად ცხენი დადიოდა და ფრუტუნით ცის წამით დანამულ ბალახს სძოვდა. ვეებერთელა თავ-მომწვარი ფიჭვის ხე შორს, ტყის განაპირას იდგა განცალკევებული, თითქოს სხვა ზეგბს არ მოუსურვებიათ მასთან ცხოვრება და თავისს წრიდგან გაუდევნაითო. ბავშვის გამპრიახი თვალები მოუსვენრად დაეძებდნენ ბიძას და ღამის სიჩუმეში აშკარად ისმოდა—დრო-გამოშვებით ცხენის ფეხის ხმა, ყრუდ, ღრმა ოხვრად. ისმოდა მისი ფრუტუნი და რაღაც გაუგებარი, გამოურკვევეი ხმაურობა, რომელიც შიშის ერუანტელსა ჰგვრიდა პატარა ილოს.

— ძია!—ჩუმათ დაიძახა მან.

— ჰა?—აჩქარებული უპასუხა ტერენტიმ და ყმუილი უცბად შესწყდა.

— სადა ხარ?

— აქა ვარ... დაიძინე...

მაშინ კი დაინახა ილომ ბიძა, პატარა გორაკაზედ-ის შავად, შეტრუსულ კუნძსავეთ გამოიყურებოდა სიბნელეში.

— მეშინიან, —უთხრა ბავშვმა.

— რა, რისა გეშინიან? აბა რა არის საშიში?... შარტონი ვართ...

— ვილაცა ღმუის...

— მოგსიზმრებია...—ჩუმად წაილაპარაკა კუზინამა.

— ღმერთმანი, ღმუის.

— მგელი იქნება... ის შორს არის, ნუ გეშინიან... შენ დაიძინე...

მაგრამ ილოს აღარ ეძინებოდა. რაღაც მოუსვენრავდა ჰხდოდა მას ღამის სიჩუმე, ყურებში სულ შესაბრალოსი ღმუილი უწიოდა. ბავშვა მიიხედ-მოიხედა, ბოლოს ძირს მიაცვცა თვალები და შენიშნა, რომ ის იმ მხარეს იყურებოდა, სადაც შორს, ტყით გარემოცული ხუთ თალა თეთრი ეკკლესია გამოიყურებოდა და თავზედ ბადრი მთვარე დაჭშაკაჭმებდა. ილომ იცნო რომოდანოვის ეკკლესია და მიხედა მისგან, რომ ორი ვერსტის სიშორეზედ, აქეთ მის და მის კიბისკენ, ტყეში, ხრამის ნაპირას, მათი სოფელი კიტეენაია უნდა ყოფილიყო.

— ჯერ არაფერიც არ გაგვივლია, წაილაპარაკა მან ჩაფიქრებულმა.

— რაო?—დაეკითხა ბიძა.

— ცოტა მეტს წავსულიყავით-მეთქი... ვაი თუ ვინმე მოვიდეს იქიდანა... და მტრულად გადახედა ილომ თავის სოფელს.

— წავალთ... დაიცა...—სთქვა ბიძამ და ისევ სიჩუმე ჩამოვარდა. ილო მოიკუნტა, მოიკუმშა სულ მთლად, ურმის ქალს დაეყრდნო და იმანაც იქითკენ დაიწყო ცქერა, საითაც ბიძა იყურებოდა. ხშირ, ბნელს ტყეში სოფელი არ მოსჩანდა, მაგრამ იმას ეგონა, აშკარად ვხედავ მთელს სოფელს, ყოველ ქოხს, ადამიანს და ძველ ქის გვერდით ქუჩაში ტირიფსაც კიაო. ტირიფის ქვეშ თოკებით გაბაწრული მისი დაგლეჯილ-დაფლეთილ პერანგში გამოხვეული მამა ჰგდია: ხელები უკანა აქვს გაკრული, ტიტველა გული გადმოუღალდრნია და თავი თითქოს მქიდროდ შეხორცვბია ტირიფის ძირსაო, ისე მიუტყერია მისთვის. ჰგდია უნძრეველივ, მკედარსავით და საშინელი, გაშმაგებული თვალებით მამასახლისის ქოხთან მდგარ გლეხებს უყურებს. ისინი ბევრნი არიან, გაბრაზებულნი თვალთავან ცეცხლებს აფრქვევენ, ჰყვირიან და ილანძღებიან. ამ მოგონებამ ბავშს სევდა მოჰგვარა და ყელში თითქოს რაღაცამ წაუჭიროა, სუნთქვა შეუკრა. მან კარგათ იგრძნო, რომ სევდისა და ღამის

სიგრილისაგან საცაა ცრემლები გადმოსცვივდებოდნენ, მაგრამ ბიძის შეწუხება არ უნდოდა; თავი შეიმავრა და უფრო მეტად მოიკუმშა...

უცბათ ჰაერში ისევ გაისმა ჩუმი ღმუილი. ჯერ ვილაცამ მწარედ ამოიოხრა, სლუკსლუკი დაიწყო და მერე შესაბრალისი გულმოსაკლავი კვნესა გააბა:

ოოოოო!...

ბავშვი შეკრთა შიშისაგან და გატრუნა, გაჰანაბა სული. ხმა კი თან და თან უფრო იზრდებოდა და ცახცახიდა ისმოდა ჰაერში.

— ძია, შენა ჰღმუი?...— დაიყვირა ილომ.

ტერენტიმ არაფერი უპასუხა, არც კი შეინძრა. მაშინ კი ჩამოხტა ბავშვი ურმიდან, მიიზბინა ბიძისთან, ჩააფრინდა მას ფეხებში და იმანაც ქვეთინი ამოუშვა. ქვეთინსა და სლუკ-სლუკში მას მაინც ესმოდა ბიძის ხმა:

— გამოგვაძვევს... ღმერთო! ეხლა სად წაველთ, ააა? ბავშვი კი ნერწყვის ყლაპვით ეუბნებოდა:

— დაიცა... მე წამოვიზდები... და მე ვაჩვენებ იმთ სეირს!.. ჰოოო...— ტირილით მოღლილმა ბავშვმა იქვე მიიძინა. მაშინ ადგა ბიძა, ბავშვი ხელში აიყვანა, ურემში ჩააწვინა, ისევ ძველ ადგილს გავიდა და კიდევ გააბა ღმუილი...

ილოს ახსოვდა პირველად როგორ მივიდა ქალაქში. ერთხელ დილა გარიანად გაეღვიძა და თვალწინ უცბად განიერი, მღვრიე მდინარე წარმოუდგა; მდინარეს იქით კი მწვანე და წითელ-სახურავიანი სახლები მიქუჩულიყვნენ და მათ შორის მაღალი, გაფურჩქნილი ხეები გამოიყურებოდნენ. ფერდობებზედ სახლები მჭიდროთ და ლამაზათ მილაგებულიყვნენ და მაღლა, მთის წვეროკინაზედ კი ერთ რიგში ჩამწყკრივებულიყვნენ და მედიდურად გადმოიყურებდნენ მდინარის აქეთა ნაპირებისკენ. ბრტყვილა, ოქროს ჯვრები და ეკკლესიის გუმბათები ამაღლებულიყვნენ მათში და ღრმათ მიდიოდნენ ცაში. მზე ის იყო ამოვიდა; მის ბრტყვილა სხივებს ცეცხლი წაეკიდნათ

ფანჯრის შუშებისათვის და მთელი ქალაქი კბზინავდა და სხვა და სხვა ფერად ჰყვავდა

— ღმერთო!— ჩუმთ შეჰყვირა. ბავშმა და თვალები დააშტერა ამ საოცარ სურათს. კაი ხანი შეჰყურებდა მას ღმობიერად, ხმა ჩაკმენდილი. მერე მოუსვენარმა ფიქრმა გაუფლავა თავში— სად ვიცხოვრებთ აქ მე, პატარა, დაგლეჯილ-დაფლეთილი და მოსვრილი მოთხუპნილი და ჩემი უშნო, კუზიანი ბიძა? შეგვიშვებენ კია ამ სუფთა, მდიდარ და ოქროთი მბრკყვინავ ქალაქში? იმას ეგონა ჩვენი ურემი სწორედ იმიტომ არის აქ გაჩერებული, წყლის პირას, რომ ქალაქში ჩვენისთანა მოთხვრილ, დაგლეჯილ და უღაზათო, უღამაზო ხალხს არ უშვებენო. იქნება ბიძა, სათხოვნელადაც წავიდა, რომ შეგვიშვითო...

ილომ გულის ფანქცალით დაუწყა თვალთ ძებნა ბიძასა. მათ წინაც და უკანაც სხვა კიდევ ბევრი ურემი იდგა; ზოგ მათგანზედ რძე ედგათ ქილებით, ზოგზედ ფრინველი გოდრებით, კიტრები, ხახვი, ხილი, კარტოფილით სავსე ტომარები. ურემებზედ და მათ გვერდით გლახები და დედაკაცები ისხდნენ. სუყველანი რაღაც სულ სხვანაირი ხალხი იყვნენ. ყველანი ხმა მალლა, მკაფიოდ ლაპარაკობდნენ და ლურჯი ბლუზები კი არ ეცვათ—სულ ფერად, ფერადი და წითელ ჩითებში იყვნენ გამოწყობილნი. თითქმის ყველა მათგანს ფეხებზედ წაღები ეცვათ და თუმცა მათ გვერდზედ ვიღაც ხმლოსანი დაიარებოდა, რომელიც ან ურიადნიკი, ან ბოქაული უნდა ყოფილიყო, მისი მაინც არავის ეშინოდა და თავსაც კი არ უკრავდნენ. ილოს ეს ძალიან მოეწონა. ურემზედ მჯდარი ათვალიერებდა მზის სხივებით განათებულ ცოცხალ სურათს და თან ოცნებობდა იმ ნეტარ დროზედ, როცა ესეც ჩაიცვამდა წაღებს და წითელ ჩითის პერანგში გამოეწყობოდა. შორს, გლახებს შორის ტერენტეც გამოჩნდა. მას თავი მალლა აეწია და ქალამნიან ფეხებს ძლივს მოაბოტებდა. სახე მხიარული ჰქონდა და შორიდანვე გაუღიმა ილოს და ხელით რაღაცას ანიშნებდა.

— ღმერთი ჩვენ კენაა, ილო! ნუღარ იღარდებ! ძია პეტრე უცბათ ვიპოვე... აჰა, შექამე ჯერ-ჯერობით ესა!...

უთხრა ილოს და თან ხმელი კვერი გაუწოდა. ბავშვმა კრძალვით ჩამოართვა ბიძას კვერი, უბეში შეიღო და აღელვებული დაეკითხა:

— რა, არ გვიშვებენ ქალაქში?

— ამ საათში შეგვიშვებენ... აი, ამ საათში პარომი მოვა და იქითა მხარეს გადაგვიყვანენ?

— ჩვენცა?

— ჩვენც გადავალთ, მარა... აქ ხომ არ ვიცხოვრებთ?!

— ოჰ! მე კი მეგონა—ჩვენ არ შეგვიშვებენ-მეთქი... მერე, იქ სად უნდა ვიცხოვროთ?

— ეგ კი ჯერ მეც არ ვიცი... ღმერთი გვიჩვენებს...

— აი, იმ დიდ წითელ სახლში რომ ვიცხოვროთ...

— სულელო, ეგ კაზარმა!... იქ სალდათები ცხოვრობენ...

— მაშ, აგე აიმაში... აგე...

— ჰე, გემო კი გქონია! მაგას ვინ მოგვაკუხებს, ჩემო ძმაო!..

— არა უშავს-რა!—დაბეჯითებით წარმოსთქვა ილომ:— იმასაც მივალწვეთ!...

— ეეჰ!—ღრმით ამოიოხრა ტერენტიმ და ისევ სალდაც წავიდა.

ცხოვრება ქალაქის განაპირა, საბაზრო მოედანთან, დიდს უფერულ სახლში მოუხდათ. მას ყოველი მხრიდან სხვა შენობები ამოჰკვროდნენ, ზოგნი ახალნი და ზოგნი კი ისევე მოსერილ-მოთხვრილნი და ისევე ძველნი, როგორც თითონა. ფანჯრებიც და კარებიც ამ სახლში სულ მთლად დაღრეცილები იყვნენ და სუყველაფერს კრაქაქუჭი გაუდიოდა. მიდგმულ მიშენებული ქოხ-მახები, გალავანი, ქისკარი,—სუყველაფერი ერთი მეორეს დასწოლოდა და საერთოდ ნახევრად დამპალა, ხავს-მოკიდებულ ხე-ტყეს წარმოადგენდა. ფანჯრების შუშები გაქონილ-გალესილიყვნენ, შენობის ქუჩის მხარეს

პირში რამდენიმე ხეს სიმძიმესთვის ველარ გაედლოთ და თავები გამოეყოთ, რითიც ეს სახლი თავისს პატრონსა ჰგავდა, რომელსაც აქ დუქანი ჰქონდა. პატრონიც ბებერი და ნაცრის ფერი იყო; თვალები იმის დაფარდნილ, სიცოცხლე გამოღეულ სახეზედ სახლის ფანჯრებსა ჰგვანდნენ; დადიოდა და მძიმეთ ეყრდნობოდა სხვილ ჯოხსა; ეტყობოდა, ამასაც გასძნელებოდა დიდი, ვეებერთელა მუცლის ტარება და ისიც სულ მუდამ ჰქმინავდა და ჰკენესოდა.

ტერენტი სახლის მრავალ ერთ კუთხეთაგანში დასახლდა, სულ ძირის, მიწის სართულში ფანჯარასთან, რომელიც ეზოს ერთ კუნჭულს გაჰყურებდა; ფანჯრის წინ ნაგვის დიდი ხროვა იყო და ძველი სუნნელოვანი ცაცხვი და ორიც ხეყრუა ჰხარობდნენ. სამი თუ ოთხი დღის შემდეგ სახლის პატრონო ჯოხით უჩვენებდა ილოზე და ჰახჰახებდა, ილო კი ნაგვის იქით მიმალულოყო და შეშინებულის, შემკრთალის თვალებით გამოიყურებოდა

— შენ ვილასი ხარ? საიდან გაჩნდი-მეთქი?...

ილო ხშირის თვალის ხამხამით ჩუმათ ეგლო ერთს ადგილას და ვერც კი ინძრეოდა.

— შენ ვე, ვისია მეთქი ეს ოხერი? აქ აღარა ვნახო! დაიკარგე აქედან! დამაცა!.. აჰ, შე თაგვის წიწილო, შენა!. რაიო? მოსამსახურესიაო? შევილიო? ააა! ძმისწული? მერე იმ კუზიან მ—ს არ უნდა ეთქვა, რომ ძმისწულიცა ჰყვანდა? პეტრე, შენ რაღას უყურებ? კუზიანს ძმისწულიცა ჰყოლია—ეს რა ამბავია? დღესვე აღარა ვნახო მე აქა!..

ლოკაწითური მებუფეტე პეტრუზა დუქნის ფანჯრიდან გამოიყურებოდა და ხმა-მალლა, მაგრამ მოწიწებით, ეუბნებოდა:

— დროებით, ვასილი დორიმენდონტიჩი, უწლოვანია... სულ ობოლი ბავშვია, არავინა ჰყავს... მე მივეცი ნება აქ ყოფნისა, მაგრამ, თუ თქვენ არა გსურთ, წაუყვანინებ, მალე მოგაშორებთ.

ილომ რომ გაიგონა, წაყვანას მიპირებენო, შეჰღრიალა, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, ტყვიასავით გაუელვა სახლის პატრონს გვერდით და თავის წრუწუნასავით შეძვრა თავის სოროში. აქ დაეცა ტანტზედ, წაიხურა თავზედ ბიძის პალტო და სლუკუნ-სლუკინით მორთო ტირილი. მაგრამ მალე ბიძა მოვიდა და დაამშვიდა.

— არა გიშავს-რა, ნუ გეშინიან!.. ეგ თურმე ყოველთვის ეგრე ჰყვირის! დაბერებულა და ჭკუა შემოჰკლებია... აქ ყველაზედ დიდი ეგ კი არ არის, პეტრუზა... აქ ბატონ-პატრონი ის არის!.. იმას მოეფერე შენა... პატივი ეცი ხოლმე!... სახლის პატრონი კი იმასთან მეტიც არის...

პირველ ხანებში ილო სუყველგან დაძვრებოდა და ამ ვეებერთელა სახლში ერთი სოროც კი არ დარჩა მას შეუსწავლელი. ეს სახლი მას ძალიან მოსწონდა და თავის სიდიდით აკვირვებდა მას. ის ისე მჭიდროთ იყო დასახლებული, რომ ილოს ეგონა—მარტო ამ სახლში უფრო მეტი ხალხია, ვიდრე მთელ სოფელ კიტეჩნაიაშიო. ხმაურობაც ისეთია მასში, როგორც ბაზარში. ორთავე სართულში დუქანი იყო მოთავსებული, რომელიც სულ მუდამ საესე იყო ხალხითა; ზევით ჩარდანში ვიღაც ლოთი დედაკაცები სცხოვრობდნენ, ერთ მათგანი, რომელსაც მატია ერქვა, შავი, ვეებერთელა ტანის დედაკაცი, მუდამ შიშსა ჰგვრიდა ილოს თავისი გაბრაზებული, შავი თვალებით. მიწის სართულში მეჩქემე პერფიშკა სცხოვრობდა, ავადმყოფი, დამბლად დავარდნილი ცოლით და შვიდი წლის ქალით; ბებერი პაპა ერემეი, რომელსაც ჩგრების და ნაგავში გაყოლილ უვარგის ნივთების კრეფა გაეხადნა ხელობად; გლახა დედაკაცი, ბებერი, საცოდავით გამხდარი და მყვირალა, რისთვისაც ეზოში პოლოროტას ეძახდა დიდი და პატარა და მეეტლე მაკარ სტეფანიჩი, ხნიერი, დინჯი და ჩუმი კაცი ეზოს კუთხეში სამჭედლო იყო. სამჭედლოში დილიდან მოყოლებული საღამომდინ ცეცხლს დგრიალი გაჰქონდა, ცხენებს სჭედავდნენ, ისმოდა მუდმივი ჩაქუქის კაკუნი და მალღი ტანის მჭედელი საველი, ბოხი ხმით განუწყვეტლივ შდეროდა.

რალაც სევდიან სიმღერებს. ხანდახან სამქედლოში საველის ცოლიც გამოჩნდებოდა ხოლმე—სრული დედაკაცი, წითელ თმიანი და კისფერ თვალებიანი. მუდამ თეთრი თავმოსახვევი ჰქონდა ხოლმე თავზე მოხვეული და რალაცნაირად ვერ შეეხამებოდა ხოლმე მისი სითეთრე სამქედლოს შავ ჯურღმულსა. ის თითქმის ყოველთვის იცინოდა წკრიალა ხმითა და საველი კი თავისი ბოხი ხმით მეორეს ეუბნებოდა, თითქოს ჩაქუჩს ურტყამს რალაცაზედარა. უფრო ხშირად კი ქალის სიცილის პასუხათ იღრინებოდა. ამბობდნენ, საველს ძალიან უყვარს ცოლი და ის კი სხვაგან ქეიფობსო...

ამ ვეებერთელა სახლის ყოველ ქუჭრუტანაში, ყოველ სოროში ადამიანი იჯდა და დილიდან მოყოლებული საღამომდინ სახლს ზანზარი გაუდიოდა ყვირილისა და ხმაურობისაგან, თითქოს შიგ, როგორც დიდს დაქანებულ ქვაბში, რალაც სდულს და იხარშებო. საღამომობით სუყველანი გამოძვრებოდნენ ხოლმე თავიანთ სოროებიდან და ან საღმე ეზოში მიიჭუჭუნებოდნენ, ან კისკართან მდგარ სკამზე ჩამოსხდებოდნენ; მეჩქმე პერფიშკა „ბუზიკა“-ს უკრავდა ხოლმე, საველი ბლაოდა, ეს სიმღერას ნიშნავდა, მატრცა, თუ გადაკრული იყო, ყველასთვის გაუგებარი სიტყვებით რალაც საოცარ სევდიანს სიმღერას ამბობდა და თან მწარე კრემლებს აფრქვევდა.

საღმე ეზოს კუნჭულში პაპა ერემეის შემოუსხდებოდნენ ამ ვეებერთელა სახლში მცხოვრები ბავშვები და ეუბნებოდნენ:

— პა-პა! ზღაპარი გვითხარი!..

პაპა ერემეი უყურებდა მათ დასწეულს, დაწითლებული თვალებით, რომლებიდანაც გამუდმებით დამქნარ-დალარულ სახეზე მღვრიე კრემლები ჩამოსდიოდა, ჩამოიფხატავდა თავზე ძველს, გახუნებულ კუდსა და წვრილის ხმით დიაკვანსავით გააბამდა:

„იყო და არა იყო რა, იყო ერთი სახელმწიფო; ამ სახელმწიფოში დაიბადა უცნობი დედამამისგან ცოდვისთვის დასასჯელად ერთი მწველებელი“...

გააღებდა თუ არა პაპა ერემეი თავისს უკბილო, შავად გამომყურალ პირსა, მისი გრძელი თეთრი წვერი დაიწყებდა ცანცარს, აუცახცახდებოდა თავიც და ღრმად დაღარულსახეზე განუწყვეტლივ კრემლებს გაუდიოდა ღაპა-ლუპი.

„საშინელი რამ გამოვიდა ეს ბავშვი: მაცხოვარი იესო არა სწამდა, ღვთისმშობელი არ უყვარდა, ეკკლესიას გაუვლიდა და ქუდს არ მოიხდიდა, პირჯვარს არ გამოისახავდა, დედამას არ უჯერებდა“...

ბავშვები ყურს უგდებდნენ მის წვრილ, ცახცახა ხმას და გატრუნულ-გაჩუმებულნი შესცქეროდნენ სახეში.

ყველაზე გულდადებით ყურს უგდებდა ქერა იაშკა, მებუფეტე პეტრუზას შვილი. იაშკა გამხდარი, ცხვირ წაწვეტებული, წვრილ კისერა და დიდ-თავა ბავშვი იყო. როცა გაიქცეოდა ხოლმე, თავს ისეთი ლახლახი გაუდიოდა, გეგონებოდათ—აი ამ წუთას მოსწყდება კისრიდან და ცალკე გაგორდება. თვალებიც დიდრონი და რაღაც მოუსვენარი ჰქონდა. ისინი ყოველთვის გაკვრით თუ შეხვდებოდნენ ხოლმე საგნებს, თითქოს ეშინიანთ მათზე გაჩერებისაო და თუ გაჩერდებოდნენ რამეზედ, დაიკვიტებოდნენ, გადმოიკარკლებოდნენ ბუდიდან და იაშკას სახე ცხვირის გამომეტყველებას მიიღებდა. იგი ყველა ბავშვებში ირჩეოდა უსიცოცხლო, გადამტკნარებული სახით და სუფთა, მაგარი ტანთსაცმელით. ილო მოსვლისათნავე დაუმეგობრდა მას და გაცნობის პირველ დღესვე იაშკა საიდუმლებრივი ხმით ჩაეკითხა თავის ახალ ნაცნობს:

— სოფელში კუდიანები ბევრი გყავდათ?

— რამდენიც გინდა, — მიუგო ილომ. — დედაკაცებიც არიან კუდიანები... ჩვენ შაბერი გვყვანდა კუდიანი.

— ქერა იყო? — ჩურჩულით ჩაეკითხა იაკობი.

— ჭალარა. ისინი ყოველთვის ჭალარეები არიან ხოლმე...

— ჭალარებს არა უშავთ-რა. ჭალარეები გულ-კეთილები არიან ხოლმე... აი ქერები კია... ოჰ, ღმერთმა დაგვიფაროს! ისინი სიამოვნებითა სვამენ ადამიანის სისხლსა!

ბავშვები ეზოს საუკეთესო, მყუდრო ადგილას ისხდნენ— ნავის ხროვასთან, ცაცხესა და ხეყრუების ქვეშ. აქ რომ მოსულიყო კაცი, სარაიასა და სახლ შორის დარჩენილ სრუტეში უნდა გამძვრალიყო; აქ სიჩუმე იყო ყოველთვის; ცისა და შიშველა კედლის მეტი, რომელშიაც სამი ფანჯარა იყო დატანებული და ორი მათგანი დაუქმებული იყო, არაფერი მოსჩანდა. ეს კუნძული საყვარელ ადგილათ შეექმნათ ამხანაგებს. ცაცხვის ტოტებზე ბელურები ჭიკჭიკობდნენ და ძირს, მის ფესვებთან ახალი მებობრები ისხდნენ ხოლმე და მშვიდობიანად საუბრობდნენ ყველა საგანზე, რაც კი აინტერესებდათ მათ.

მთელი დღეები ილოს თვალწინ რაღაცა ღრიალებდა, ხმაურობდა, რაღაც უსაგნო და უფერო მოძრაობდა, აყრუებდა მას და თვალეზს უჭრებდა. პირველში ილო სულ მთლად დაიფანტა, თითქოს გამოყეყეჩდა ცხოვრების სწრაფათ დუღილში. როცა დუქანში იღვა ხოლმე მაგიდასთან, სადაც ტერენტი გაოფლიანებული და სველი ჭურჭელს რეცხავდა, ილო ჰხედავდა, რომ ხალხი მოდიოდა, სჭამდა, სვამდა, ჰყვიროდნენ, ილოშნებოდნენ, ჩხუბობდნენ და მღეროდნენ. დალილ-დაქანცულებს, მოთხვირლებს, ხვითქი გადასდიოდათ, ირგვლივ თამბაქოს ბოლი ღრუბლებსავით ერეკებოდათ თავზედ და ისინი კი შეშლილებსავით ისხდნენ ამ ბოლში და ღრიანცელი გაუდიოდათ...

— შენ!—კუზის ქნევით და მუღმივი ჭურჭლის წკარუნით ეტყოდა ხოლმე ბიძა, როცა დაინახავდა ილოს დუქანში:—აქ რა გინდა? წადი ეზოში, თორემ ხაზინი დაგინახავს და გცემს!

— დასწყევლოს ღმერთმა!—გუნებაში შეჰყვირებდა ილო და დუქნის ხმაურობით გაკვირვებული გავარდებოდა ეზოში. ეზოში კიდევ საველი ან ჩაქუჩს ურტყამდა გრდემლსა და ან თავის შეგირდს ეჩიჩინებოდა, ეჩხუბებოდა; ქვეიდან, მიწის სართულიდან მეჩექმე პერფიშკას მხიარული სიმღერა მოისმოდა, ზეიდან მთვრალი დედაკაცების ლანძღვა-გინება ისმოდა. ღრჯო-

ლება პაშკას, სიველის შვილს გადაებიჯა ჯოხისთვის და გაჯავრებული უყვიროდა:

— აჩუ, შე ოხერო!

მისი მრგვალი, მსუქანი პირისახე სულ ერთიანად ქვარტლით და ტალახით იყო მუდამ მოსყრილი; შუბლზედ კოპი წამოსჯდომია; პერანგი დაფლეთილი აცვია და მის ნახვევებ-ნახვევტებიდან მისი მაგარი ხორცი გამოიყურება. პაშკა პირველ მეფოთრათ და მეჩხუბრათ ითვლებოდა ეზოში; მან ორჯერ მიტყუა კიდევ მოუხეშავი ილო და როცა უკანასკნელმა ტირილით ბიძას შესჩივლა, მან ხელები გაპარკუა და უთხრა.

— რა ვქნათ!... რას იზამ? მითმინე და დაგავიწყდება!

— მე წავალ და ისე მივბეგვავ, რომ!—ტირილით დაპირდა ილო.

— არ გაპხედო!—მკაცრად უბრძანა ბიძამ:—ახლა ჩხუბები დამიწყე აქა!...

— მაშ, ის რათა მცემს?

— ის აქაურია, შენ კი სხვისი ხარ...

ილო მაინც კიდევ ემუქრებოდა პაშკას, მაგრამ ბიძა მოულოდნელად გაანჩხლდა და დაულრიალა თავისს ძმის წულსა; ეს იშვიათად იცოდა კუზიანმა. მაშინ კი იგრძნო ილომ, რომ ის აქაურებს ვერ შეეღრებოდა, ჩაიღო გულში პაშკას წინააღმდეგ მძულეარება და უფრო დაუმეგობრდა იაკობსა.

იაკობი ქვიანათ იქცეოდა: არც არავის ეჩხუბებოდა და არც ყვირილი იცოდა; თითქმის არასოდეს არ ჩაერეოდა თამაშობაში, მაგრამ იმაზედ კი უყვარდა ლაპარაკი, თუ მდიდარ სახლებში და ქალაქის ბაღში როგორ თამაშობენ მდიდრის შვილები. ილოს გარდა იაკობი მხოლოდ შვიდი წლის მაშოს დაუმეგობრდა; მეჩემე პერფიშკას ქალსა. მაშო გაბუნჯგული, გამხდარი და სუსტი ბავშვი იყო; იმისი პატარა თავი შავი ხუჭუჭი თმით მთელი დღე ეზოში ერქო. მისი დედაც სულ მუდამ ჩასაველ კარებთან იჯდა ხოლმე. მალალი და უკან გძელნაწნავი გადაგდებული, ის მუდამ თავ-ჩადუნული იჯდა და რალასაც ჰკერავდა. როცა თავს აიღებდა, ილო დაუნახავდა

სახეს. სახე მას მსხვილი, დალურჯებული და მიცვალბულსავით გაშეშებული ჰქონდა. მისი კეთილი შავი თვალებიც უმოძრაოდ-უსიცოცხლოდ გამოიყურებოდნენ. ის თავის ღღეში არავის დაელაპარაკებოდა ხოლმე, ქალსაც კი ნიშნებით დაუძახებდა, რაც რამე დასჭირდებოდა. მხოლოდ ხანდახან, და ისიც მეტად იშვიათად, წამოიყვრებდა ხრინწიანის ხმით, თითქოს ვილასაც ახრჩობენო.

— მაშო!

პირველ ხანებში ილოს რაღაც მოსწონდა ამ დედაკაცში, მაგრამ, როცა გაიგო აგერ სამი წელიწადია, რაც კუტად არის დაეარდნილი, ფეხებს ვერ ამოძრავებს და საცაა მოკვდებო, ეშინოდა მისი და ერიდებოდა.

ერთხელ, გვერდზედ რომ გაუარა ილომ, მან ხელი გამოაწოდა, ბლუზაში მოჰკიდა და შეშინებული ბავშვი თავისკენ მიიწოდა.

— ერთ რამესა გთხოვ...— უთხრა დედაკაცმა, — მაშოს ნუ მიწყეინებთ ხოლმე!.. ნუ!..

ძლივს ლაპარაკობდა: ყელში რაღაც უჭერდა.

— ნუ მიწყეინებ, შენი ჭირიმე!... უთხრა კიდეც, შეხედა საბრალო თვალებით ილოს სახეში და გაანთავისუფლა ილო. ამ დღის შემდეგ ილო და იაკობი მეტის ყურადღებით ეპყრობოდნენ მაშოს და სცდილობდნენ ყოველნაირი უსიამოვნება აეცდინად მისთვის. მას არ შეეძლო ავადმყოფი ადამიანის თხოვნა-მუდარა არ დაეფასებინა, რადგან სხვა ყველა მოზდილნი მხოლოდ ბრძანებლობდნენ და სცემდნენ ჰატარებდა. მეეტლე მაკარი, თუ ბავშვთაგან ვინმე მიუახლოვდებოდა, როცა ის ეტლსა რეცხავდა, გამოუდგებოდა და სველი ჩვრით სულ მთლად აუწითლებდა ხოლმე ლოკებსა. საველი ძალიან გაჯავრდებოდა ხოლმე, როცა ვინმე ცნობის-მოყვარეობით შეიხედავდა მის სამჭედლოში და ბავშვებს ნახშირის ტომრებს ესროდა. პერფიშკა, თუ ვინმე გაჩერდებოდა მის ერთად-ერთ სარკმელთან და დაუბნელებდა ოთახს, რაც მოხვდებოდა ხელში—ესროდა... ხშირად ბავშვებს ისედაც სცემდნენ. სრუ-

ლიად უმიზეზოთ, როცა ან გული გადაელეოდათ და გართობა მოუნდებოდათ, ან კიდევ ბავშვებთან გამოსახულებლად მოიკლიდნენ. მხოლოდ პაპა ერემეი არა ჩხუბობდა და არავისა სცემდა.

ილოს მალე მოსწყინდა ქალაქის ცხოვრება, სოფლის ცხოვრებას ის ეხლა ბევრად ამჯობინებდა ქალაქისას. სოფელში საცა გინდა, წახვალ, საცა გინდა, ისეირნებ, აქ კი ბიძა ეზოდამ გასვლასაც კი უშლის; სოფელში იქ კიტრს შესქამ, იქ მუხუდოსა, რაც გინდა, აქ კი ბოსტნები არც კია და სუყველა ფერს ფული უნდა; იქ უფრო დინჯი ცხოვრებაც არის და ხალხიც სულ ერთსა და იმავე საქმეს ადგია,—აქ სუყველა იგინება, ილანძღება, ყველა იმას აკეთებს, რაც უნდა და რაცა სურს და სუყველა კი ღარიბია, სხვის ხელში შემაცქერალი და ნახევარზე მშიერი. ილო მთელი დღეები ეზოში დახეტიალობდა და მეტად მოსწყინდა ეს ვეებერთელა სახლი თავის გაქონილ, გასვრილ ფანჯრებით.

ერთხელ, სადილის დროს, ტერენტიმ მძიმედ ამოიოხრა და თავისს ძმისწულს უთხრა:

— ეჰ, შემოდგომაც მოდის, ილო... ჰო! აბა ის გაგვიწბილებს ჩვენ ეხლა ცხოვრებას, აი! ღმერთო!..

სთქვა და მწარედ ჩაჰფიქრდა. დიდი ხანი იყო ესე ჩუმად და გაშტერებული წვნით სავსე ჯამს ჩაჰყურებდა. ბავშვიც ჩაფიქრდა. სადილს იმ მაგიდაზე სჭამდნენ, რომელზედაც ტერენტი გამუდმებით ჭურჭელსა ჰრეცხდა ხოლმე. დუქანში საშინელი ღრიანცელი და გუგუნე ისმოდა.

— ჰეტრუზა მეუბნება, ილო და იაკობი სასწავლებელში მივცეთო. ეჰ! მეც კარგად ვიცი, რომ ეს საჭიროა... უსწავლელი კაცი აქ იგივე ბრმა კაცია!... უსწავლელი აქ დაიღუპება! მაგრამ სასწავლებელში რომ მივცეთ, ფეხთ გინდა ჩაცმა და ტანთა. თვეში ხუთი მანათით რა ტანისამოსს იყიდი!.. ღმერთო, ღმერთო! შენი იმედი მაქვს მართო!...

ბიძის ხშირმა ოხვრამ და დაღვრემილმა სახემ სული შეუხუთა ბავშვს, ცრემლი მოჰგვარა და ილომ ნელის ხმით უთხრა:

— მოდი, წავიდეთ აქედან!..

— სადა?—ნაღვლიანად დაეკითხა კუზიანი:—ჩვენ სად შეგვიძლიან წასვლა?... სად წაგვესვლება?..

— ტყეში წავიდეთ!—უთხრა ილომ და უცბათ მოცოცხლდა:—შენ არ ამბობდი, ჰაპა იმდენი ხანი ტყეში ცხოვრობდა მარტო!?! ჩვენ კი ორნი ვართ! ხეებს ქერქებს ავაძრობდით!.. მეღებს, თრითინებს დავხოცავდით... შენ თოფს გაიჩენდი, მე კი მახეებს დავაგებდი. ფრინველებს დავიჭერდით სხვა და სხვანაირსა... ღმერთმანი! ხილია იქა, სოკო ბევრი... წავიდეთ!...

ბიძამ ალერსით გადახედა ბავშვს და ღიმილით დაეკითხა:

— მგლები? დათვები?

— თოფი ხომ გვექნება?—აღტაცებით შეჰყვირა ილომ. აი მე რომ დიდი გავიზღები, მხეცებისა როდი შემეშინდება!.. მე ხელებით დავახრჩობ!.. მე ეხლაც არავისი მეშინიან და! აქ კი რა ცხოვრებაა? თუმცა მე ჰატარა ვარ, მაგრამ ყველაფერს კარგადა ვხედავ... აქ უფრო მეტს ჩხუბობენ, სანამ სოფელში... მე ვგრძნობ—ხისა ხომ არა ვარ!... აი თუ გინდ მქედელი ავიღოთ—ერთს ისეთს ჩაგარტყამს თავში, რომ მთელი დღე გტკივა და გიკვნესის თავი... ხალხიც, რაღაც... დაფლეთილ-დაგლეჯილი და შევიწროებულია...

— ეჰ, შე საბრალო ობოლო, შენა!—სთქვა ტერენტიმ, დააგდო კოვზი და აჩქარებული სადღაც წავიდა...

საღამოს, როცა ილოს მოსწყინდა უაზროთ და უსაგნოთ ეხოში ხეტიალი, საღაც ყველაფერი ნაცნობი იყო მისთვის და მობეზრებული ჰქონდა, ჩაჯდა მაგიდის გვერდით და ბურანში ჰაპა ერემეის და ტერენტის ლაპარაკი ესმოდა. ერემეი ჩაის დასალევით შემოსულიყო. ჰაპა ერემეი ბოლოს დროს ძალიან დაუმეგობრდა ტერენტის და საღამოთი ხეტიალით მოღლილ-მოქანცული რომ მოვიდოდა, ტერენტის მაგიდასთან დაჯდებოდა და ჩაის სმას დაიწყებდა ხოლმე.

— არა უშავს-რა!—ესმოდა ილოს ერემეის ხრინწიანი ხმა:—შენ ღმერთი ნუ დაგავიწყდება, სასოებას ნუ დაჰკარგავ!...

მხოლოდ ღმერთი გახსოვდეს. შენ ყმა ხარ იმისი, ვენაცვალე იმის სახელს, და რაცა გაქვს—სულ ღვთისაა!... კეთილიც და ცუდიც—სულ მისია! ის გაარჩევს ყველაფერს, ის შენ ცხოვრებას ჰხედავს, სუყველაფერს ჰხედავს, სუყველაფერს!.. მოვა შენთვის ისეთი ბედნიერი დღე, დაჰკრავს ისეთი წუთი, როცა დაუძახებს ის თავისს ანგელოზს და უბრძანებს: წადი და ჩემ კეთილ ყმას ტერენტის გაუადვილე ცხოვრების გზა, შეუმცირე ტვირთი... და მაშინ გეწვევა შენ ბედნიერება... გეწვევა!.. ნუ გეშინიან...

— მე ღვთის იმედი ყოველთვისა მაქვს, პაპა, —მა სხვა რა შემიძლიან?—ჩუმიად ეუბნებოდა ტერენტი:—მწამს, რომ ბოლოს ის მიშველის!..

— ისა? მე შენ გეუბნები, ის არასოდეს არ გასწირავს ადამიანს. ეს ცხოვრება ჩვენ გამოსაცდელიად არის მოვლინებული... მისთვის, რომ ავასრულოთ მისი მცნებანი... ის დგვეყურებს ზეიდან: როგორ გვიყვარს ერთმანეთი ხალხს? ისე, როგორც მე ვუბრძანებ თუ არაო?.. და როცა დაინახავს ტერენტის ცხოვრება გაუჭირდაო, შთააგონებს მოხუც ერემეის კეთილ აზრს: აბა, ერემი, უშველე ჩემ ერთგულ ყმას!

და უცბათ პეტრუზას ხმით, როგორც ის ჯავრობდა ხოლმე, —ერემიმ განაგრძო:

— ილოს გამოსაწყობად ფულის მე მოგცემ!.. ერთ ხუთ მანეთს როგორ ვერ მოგიხერხებ?.. გასესხებ... როცა გექნება შეძლება, დამიბრუნებ...

— პაპავ! — შესძახა ტერენტიმ.

— დაიცა, გაჩუმიდი! სანამ კი ბავშვი მე მომბარე, — ხომ სულ ერთია, აქ არაფერს აკეთებს!.. მე კი სარგებელში მიშველის რასმეს... ჩვარს აიღებს, ძველს მომაწოდებს... რაც გინდა იყოს, ესეც კარგია—წელში მოხრა მაინც არ დამჭირდება...

— ღმერთმა გიშველოს! — შეჰყვირა კუზიანმა.

— ღმერთი მე მიშველის, მე—შენა, შენ იმას, ის კიდევ ღმერთსა და წავა, ჩარხივით დავგიტრიალდება საქმე... ვალშიც არავინ დარჩება... ხე-ხე-ხე ჩემო, ძვირფასო! ეჰ, ჩემო ძმაო

ვიცხოვრე, კარგა ვადევნე ყველაფერს თვალი და ღვთის მეტი მე ვერაფერი დავინახე. ყველა იმისია, ყველა იმისგან არის და ყველა იმისთვისაა!...

ილოს ამ ლაპარაკში ჩაეძინა. მეორე ღღეს აღრიანად პაპა ერემეიმ გამოაღვიძა და მხიარულად უთხრა:

— აბა, წავიდეთ სასეირნოთ! აბა ჩქარა! მოიფშენიტე თვალები!

პაპა ერემეის მფარველობის ქვეშ ილოს საქმე მშვენიერად წავიდა. ყოველ ღღე აღრიანად გამოაღვიძებდა ხოლმე ერემეი ილოს და შეღამებამდის დაძვრებოდნენ ქალაქში და ჩგრებს, ძველებს, დახეულ ქალაქს, რკინის ნაჭრებს, ტყავის ნაგლეჯებს და სხ. აგროვებდნენ. უზარმაზარი რამ იყო ეს ქალაქი და საყურადღებოც ბევრი რამ ჰქონდა, ასე რომ პირველ ხანებში ილო ბევრს ვერაფერს ჰშველოდა ერემეის, ხალხის და სახლების სინჯვას უნდებოდა, სუყველაფერი აკვირებდა მას და სკდილობდა ყველაფერი გამოეკითხა პაპა ერემეისთვის... ერემეისაც ლაპარაკი უყვარდა, თავ-ჩალუნული და მიწაში თვალბე ჩაცეცებული დადიოდა ეზოდამ ეზოში, რკინის წვერიან ჯოხს აკაკუნებდა; იწმინდავდა ან თავისი ჯღანებით, ან მოსვრილ-მოთხვრილი ტომრის წვერით ცრემლებს და შეუსვენებლივ გაბმით უამბობდა თავის თანა-მხლებელს.

— ეს სახლი ჰჩელინისაა, საგვა პეტროვიჩისა. ძაან შეძლებული ვაქარი ჰჩელინი!.. ოქროში და ვერცხლში სცხოვრობს სულ...

პაპა!—ეკითხებოდა ილო, — როგორა მდიდრდება ხოლმე ხალხი?

— იშრომებენ, მუშაობენ მაგისთვის... შვილო, ღღეც მუშაობენ, ღამეცა და ფულს თან და თან აგროვებენ. ბევრს როცა შეაგროვებენ, სახლს აიშენებენ, ცხენებს გაიჩენენ, ქურტყელს და სხ. ძვირფასს რამეებს იყიდნიან. სუყველაფერს ახალს შეიძენენ! დაიჭკრენ მოსამსახურეებს, მეეზოებს და ათას კიდევ სხ. ვისმეს, რომ ეხლა იმათ იმუშაონ იმათთვის და თვითონ დაისვენონ და იცხოვრონ ადამიანურად. მაშინ

იტყვიან—პატიოსანი შრომით შეიძინა ეს ცხოვრება და ეს ფუფუნებაო... მაშ... ისეთებიც არიან, რომ ცოდვით, ცუდი საქმით მდიდრდებიან. აი, პჩელინზედ ამბობენ, საყმაწვილეში სული დაიღუპა ამ სიმდიდრისთვისაო... იქნება შურმა ათქმევინა ეს ხალხსა, მაგრამ შეიძლება მართალიც იყოს. საძაგელი რამ არის ეს პჩელინი, თვალიც ცუდი აქვს... სუყველას ემალება, სცდილობს არავის შეხედეს, ვერც პირდაპირ შემოგხედავს სახეში... მაგრამ შეიძლება ტყუილი მოუგონეს საწყალსა... ისიც მოხდება, რომ უცბად გამდიდრდებიან ხოლმე... ისე ბედი გაუღიმებთ. ერთი ღმერთია მარტო, რომ სიმართლით სცხოვრობს, ჩვენ კი არაფერი ვიცით!... აღამიანნი ვართ! აღამიანი კიდევ თესლია ღვთისა!.. დაგვთესა ღმერთმა დედამიწაზედ— იმრავლეთ და იზარდეთ! მე კი გიყურებთ რა მოსავალი მოვაო, დიახ.. ეს სახლი კიდევ საბენევეისაა, მიტრი პავლიჩისა.. ეს პჩელინზედ ბევრად უფრო მდიდარია. ეს კი ნამდვილი ავაზაკია—მე ვიცი... მე კი არ ვკიცხავ—ეს ღვთის საქმეა,—მე მხოლოდ ნამდვილად ვიცი... ჩვენი სოფლის უფროსი იყო და ყველა გაგვყიდა, ყველა დაგვცარცვა!... დიდი ხანი უთმინა ღმერთმა, მაგრამ ბოლოს მაინც, ვენაცვალე იმის სამართალს, მაგისტვისაც მოიცალა. ჯერ დაყრუვდა მიტრი პავლიჩი, მერე ცხენებმა შვილი გაუსრისეს... და ამ ცოტა ხანებში კიდევ ქალი გაექცა...

მოხუცმა ყველაფერი იცოდა რაც ჰხდებოდა ქალაქში, ეს ყველას კარგათ იცნობდა და უგესლოთ, უშუროთ უამბობდა ყველაფერს პატარა ილოს. ყველაფერი, რასაც კი ის მოჰყვებოდა ხოლმე, სუფთა, ანკარა გამოდიოდა, თითქოს ყველა ამბავს გამოუღვეველი ცრემლებით ჰბანს და ასუფთავებსო.

ბავში გულმოდგინეთ უგდებდა ყურსა, განცვიფრებული შეჭყურებდა დიდს, მედიდურად წამოჭიმულ სახლებს და ხან გამოშვებით იტყოდა ხოლმე:

— ნეტა ერთი ცალი თვლით მაინც შემახედა ამ სახლებში!..

— ყველაფერს ნახავ, მოითმინე! შენ ისწავლე და იზომე მუდამ: გაიზრდები და სუყველაფერს ნახავ! იქნება თითონ შენც გამდიდრდე... ეჰ, ჰე, ჰე! აი მე ვიცხოვრე, ვიცხოვრე, ვუყურე, ვუყურე.. და თვალები კი გავიფუჭე... აი, განუწყვეტილვ ცრემლი ჩამომდის... და ჩონჩხსავით ჩამოვხში და დავუძღვრდი... ცრემლად დავლეულვარ მაშასადამე... სისხლი გამომელია...

ილოს მეტად მოსწონდა მოხუცის დაბეჯითებული და სიყვარულით საესე ლაშარაკი ღმერთზედ და მის განგებაზედ და მისი ტკბილი ლაპარაკის გავლენის ქვეშ ბავშვს გულში მხნე და ძლიერი გრძნობა ებადებოდა. მომავალში რაღაც სასიხარულო და ბედნიერების იმედები უღვივდებოდნენ. ბავშვი შესამჩნევად გამხიარულდა.

ის ეხლა გატაცებით ჰშველიდა მოხუცს ნაგვის ქექვას და მიგდებულ, მივიწყებულ რამეების ძებნას. ძალიან აინტერესებდა უვარგის, გადაყრილ საქონლის ქექვა და მეტად სიამოვნებდა მოხუცის სიხარულით, როცა მოულოდნელად ნაგავში კარგს რასმეს წააწყდებოდნენ. ერთხელ, ერთ უსუფთაობისათვის გათხრილ ორმოში ილომ ვერცხლის კოვზი იპოვა და პაპამ ჯილდოთ ნახევარი გირვანქა კამფეტი უყიდა. ერთხელ კიდევ დაობებული და ნახევრად დამპალი პორტმანი გამოაჩინა ნაგავში, რომელშიც მანათხედ მეტი ფული იპოვნეს. დრო გამოშვებით ხან დანას წააწყდებოდნენ, ხან ჩანგალს, ქანჩს, და თითბრის დამტვრეულ, დაჭყლელილ რამეებს, ვაქსის და თევზის თუნუქის ყუთებს. ერთხელ ხევში, სადაც მთელი ქალაქი ჰყრიდა ნაგავსა, ილომ თითბრის მშვენიერი, მძიმე შანდალი ნახა. ყოველ ამისთანა შემთხვევაში პაპა რამე ტკბილეულობას უყიდდა ხოლმე.

როცა აღმოაჩენდა რამე საუცხოვოს, ილო სიხარულით შეჭყვირებდა:

— პაპა, პაპა, ერთი უყურე, რა ვიპოვნე!

პაპა კი შეფუტხუნებული, მოუთმენლად მიიხედ-მოიხედავდა და დაბეჯითებით ეტყოდა:

— ნუ ჰყვირი, კაცო! ეჰ, როგორ შეიძლება!...

მას ყოველთვის ეშინოდა, როცა მაგისტანა საუცხოვო რასმეს წააწყდებოდნენ და ყოველთვის გამოჰგლიჯავდა ბავშს ხელიდან და მოუთმენლად თავის დიდ ტომარაში ჩააქანებდა.

— რა თევზი დაგიჭირე!—იკვებდა გამარჯვებული ილო.

— ჩუმად, ჩუმად, შე საძაგელო!.. ალერსით ეტყუადა მოხუცი და დასნეულებულ თვალთაგან ცრემლი კი მაინც გადმოსდიოდა ღაზა-ღუპით.

— უყურე, პაპა, რამოდენი ძვალია, უყურე!—ისევ დაუყვირებდა ილო.

ძვლები და ჩერები არ აწუხებდნენ, არ აღელვებდნენ მოხუცს; დინჯად გამოართმევდა ხელიდან, გასწმინდავდა ნაფოტით ტალახისაგან და დამშვიდებული ჩასდებდა ტომარაში. პაპამ ილოსაც შეუკერა პატარა ტომარა და რკინის წვერიანი ჯოხი მისცა ხელში, რითიც ბავშს თავი მოჰქანდა. თავის ტომარაში ილო პატარა ყუთებს აგროვებდა, დამტვრეულ სათამაშო ნივთებს და რაც მოეწონებოდა; მას ძალიან მოსწონდა, რომ თავის ზურგზედ ჰგრძნობდა ყველა ამას და მათი ჩხარუნი ესმოდა. ყველა ამის მოგროვებას ერემეი ასწავლიდა.

— აი, მოაგროვე—მაგისტანა რამეები და შინ წაიღე. მიიტან, ბავშვებს დაურიგებ გაახარებ. კარგია, როცა სიხარული მიგაქვს ვისთვისმე, ღმერთს ძალიან უყვარს მაგისტანა. ხალხი... ეჰ, ჩემო შვილო!.. სიხარული ყველას უნდა და ქვეყანაზედ კი ცოტაა, ცოტა სიხარული! ისე ცოტაა, რომ ხშირად სცხოვრობს კაცი დედამიწაზე, სცხოვრობს და სიხარულს კი ვერ შეეყრება ვერასოდეს, ისე მოჰკვდება!...

ქალაქ გარედ სანაგვეები უფრო მოსწონდა ილოს, ვიდრე ეზოდან ეზოში სიარული. სანაგვეებზედ გარდა ორი თუ სამი ერემეისთანა მოხუცისა არავინ მოიპოვებოდა და ისინიც ხომ მათსავით ნაგავს ჰქექავდნენ და აქ არც სიფრთხილე იყო საჭირო და არც შიში, რომ გაჩნდება უცბათ მეფოვე, გავლანძღავს, გაგათრევს და ხშირად კაი კაისაც წაგარტყამს კისერში.

ყოველ დღე ორი საათის მუშაობის შემდეგ, ე. ი. ნაგვის ქექვის შემდეგ, პაპა ერემეი ეტყუადა ხოლმე ილოს:

— კარგი, ილო, კარგი!.. გვეყოფა, ეხლა დავისვენოთ ცოტა და დაენაყრდეთ კიდევ

ამოიღებდა უბიდან პურის ნაჭერს, გასტეხავდა, მისცემდა ბავშვსაც და დაიწყებდნენ ლოლნას. ქამის შემდეგ ნახევარ საათამდინ ისვენებდნენ წამოწოლილი თხრილის წინ. ხევი მდინარესთან თავდებოდა და იქიდან მოჩანდა მოწანწკარე წყალი. განიერი, მოლურჯო, მაგრამ ვერცხლებრივ მბრწყინავი, ჩუმად მიაგორებდა თავის ტალღებს ხევის გვერდით და ილოს, ამის მაყურებელს, მოუნდებოდა ხოლმე სადღაც წასვლა მათთან ერთად, გაცურება. მდინარის იქით მიყრუებულ-ჩაჩუმებული მწვანე ხავერდსავით მობიბინე მდელი იყო გადაშლილი, რომელზედაც თივის ძნები ამართულიყვნენ ნაცრის ფერ კოშკებივით, და შორს, ცის კიდით ტყის უსწორ-მასწორო კედელი ზეცას მიჰბჯინებოდა. იქ სუყველაფერს მშვიდობიანობის, ალერსის ელფერი ედო და ეტყობოდა, რომ იქ ჰაერი სუფთა და ტკბილ სუნენლოვანი უნდა ყოფილიყო... აქ კი ნაგვის დამპალი სუნი სულს უბუთავდა ადამიანს, — გულზედ აწევებოდა, ნესტოებში ლიტივებდა და ილოსაც პაპა ერემეისავით თვლთაგან ცრემლს ადენდა....

— ჰხედავ, ილო, რა უსაზღვროა ქვეყანა? — ეუბნებოდა პაპა: — ყველგან ხალხი ცხოვრობს... იმათ ზეიდან კი ღმერთი დასცქერის, ყველაფერი იცის. ადამიანი გაფიქრებასაც კი ვერ მოასწრებს და იმან იცის კიდევცა. ამიტომაც არის, რომ წმიდა სახელი აქვს მას — გულთამხილველი ღმერთი საბაო იესო ქრისტე. მან ყველაფერი იცის, სუყველაფერსა სთვლის და სუყველაფერი ახსოვს. ხალხს კი დაუმალავ შენ ცოდვილ სულსა, მაგრამ მას კი — ვერა. ის გულთამხილველია! გიყურებს და ამბობს: ახ, შე ცოდვილო, შე უბედურო! დაიცა ყველაფერს გადაგახდევინებ! მოვა დრო, მოვა ჟამი, როცა ყველაფერს გადაგახდევინებს, ყველაფერს მოგაგონებს!.. ხალხს უბრძანა: შეიყვარეთ ძმანი თქვენნი და ისე მოაწყო ცხოვრება, რომ ვისაც არ უყვარს თავისი მახლობელი, არც ის უყვართ სხვებს... და სცხოვრებენ განმარტოებით: ძნელია მათთვის ცხოვრება და არცა აქვთ სიხარული...

ილო წამოგორებულიყო ზურგზედ, ზეცას შეჰყურებდა და მის საზღვარს ვერა ჰხედავდა. ჰმუნვამ მოიცვა მთლად მისი არსება და თავში რალაც გამოურკვეველი და დიადი სანახავები ებადებოდნენ. მას ეჩვენებოდა ცაში ვილაც დიდი, მბრჭყინავნათელი, ალერსის, სიყვარულის მომფენი, კეთილი, მაგრამ სასტიკი; მისცურავდა და ვითომ თითონ ბავშვი, პაპა ერემეი და მთელი დედამიწაც მიდიოდნენ მისკენ ცის უფსკრულში, მის სხივის და სინათლის სამეფოში... ჩუმი, მშვიდობიანი სიხარულის ბედნიერებისაგან გული ელეოდა მას, ერინდებოდა.

სალამობით, როცა ილო შინ ბრუნდებოდა, ისე მედიდურად და ამაყათ შევიდოდა ხოლმე ეზოში, რომ ეტყობოდა ამის თქმა უნდოდა: „საკმარისი ვიმუშავე და ახლა დასვენება მჭირიაო და სრულიად არა მაქვს დრო, რომ რალაც სისულელეებით ვიქცევდე თავს, როგორც სხ. გოგო-ბიჭებიო“. სუყველა ბავშვებს ეზოში მოკრძალებას და პატივის ცემას უნერგავდა თავისი დამჯდარი, მშვიდობიანი სახით და ტომრით ზურგზე, რომელშიაც უსათუოდ რალაც საინტერესო უნდა ყოფილიყო ყოველთვის...

— ილო, პირი მოიბანე და დუქანში მოდი, ჩაი დაველიოთ! — ეტყოდა ხოლმე პაპა, როცა შინ დაბრუნდებოდნენ.

ილო დინჯათ გასწევდა თავისს ჯურღმულისკენ და უკან ჯგუფად მისდევდნენ ატორღილებული ბავშვები და ჩუმად, ფრთხილად სინჯავდნენ ტომარას. მხოლოდ ერთი პაშკა იყო, რომ გზაში გადაეღობებოდა და დაუყვირებდა:

— ეი, მეჯღანე! აბა მაჩვენე რა მოგიტანია...

— მოიციდი! — ეტყოდა ხოლმე მრისხანედ ილო: — ჯერ ჩაის დაველე და მერმე გაჩვენებთ...

დუქანში ბიძა მიეგებებოდა ხოლმე ალერსით.

— რაო, მოხველი, მუშა კაცო? აჰ, შე საწყალო!.. დაილაღე?

ილოს ძალიან მოსწონდა, როცა მას მუშას ეძახდნენ ხოლმე და მუშას მარტო ბიძა არ ეძახდა. ერთხელ პაშკამ რალაც ჩაიდინა, მამამ ხელი წაავლო, თავი ლაჯებში დაუჭირა, სცემდა და თან ეუბნებოდა:

— ნუ ხარ ცელქი, ნუ ხარ ცელქი, შე ძაღლო, შენა! აჰა, აჰა! სხვები შენი ხნისანი თითონ შოულობენ თავისთვის ლუკმა პურსა და შენ კი ქამისა და ტანთსაცმელის გლეჯის მეტს არაფერს აკეთებ!..

პაშკა საზარლად გაჰკიოდა მთელს ეზოში და წიხლებს იქნევდა, თოქს კი 'ტლაშა-ტლოში გაუდიოდა მის ზურგზედ. ილო დიდის სიამოვნებით უყურებდა მტრის ტანჯვას, წვალებას, მაგრამ მჭედლის სიტყვებმა უპირატესობის გრძნობა ჩაუნერგეს პაშკასთან შედარებით და მაშინ კი შეეცოდა ბავშვი.

— ძია, საველ, გეყოფა!..— უცბათ შჰკივლა მან:— ძია, საველ!

მჭედელმა ერთი კიდევ გადუჭირა თოქი შეილსა, მრისხანეთ გადახედა ილოს და სთქვა:

— შენ ჩაიკმინდე ხმა! მოსარჩლე!.. მე შენ გაჩვენებ!..— მერე მიანება შეილს თავი და წავიდა სამჭედლოში. პაშკა წამოდგა და ფარფატით გასწია ეზოს ბნელი კუნჭულისკენ. ილოც მისი სიბრალულით დასაცოდაობით საესე უკან გაჰყვა. პაშკა მივიდა კუნჭულში, წაიჩოქა, შუბლი დარაბას მიაბჯინა, ზურგის ფხანა დაიწყო და უფრო საშინელის ხმით დაიწყო ღრიალი. ილოს მეტად მოუნდა დამცირებულ-დასჯილი მტრისთვის რამე სანუგეშო სიტყვა ეთქვა, მაგრამ მეტი ვერაფერი მოახერხა და ჰკითხა:

— გეტკინა?

— დაიკარგე!— დაუყვირა პაშკამ.

ამ ბოროტმა შეკვივლებამ მეტად გააბრაზა ილო და დარიგებითი კილოთი დაიწყო:

— აი, სუყველას შენა სცემ ხოლმე და ეხლა შენც...

მაგრამ ილოს ჯერ არც კი დაეთავებინა ლაპარაკი, რომ პაშკა მიჰვიარდა და წამოაქცია. ილოც გაშმაგდა— ჩააფრინდა რაც კი ძალი და ღონე ჰქონდა და ორივემ ფართხალი დაიწყეს დედამიწაზედ. პაშკა ივინებოდა და იკაწრებოდა, ილომ ჩაველო თმაში ხელი და იქამდის უგლიდა მიწაზედ თავსა, სანამ დაჯახებულმა მოწინააღმდეგემ ამ შეჰყვირა:

— გამიშვი!

— ეჰჰე!—წამოიძახა ილომ, როცა გამარჯვებული წამოდგა ზეზედ.—ნახე? ვინ უფრო ღონიერი ყოფილა? ამის უკან აღარ გაჰბედო ჩემი წინაღმდეგობა, თორემ ყოველთვის ესე გბეგვამ ხოლმე!..

განზედ გადგა და სახელოთი დაკაწრული პირისახიდან ჩამონადენი სისხლის წმენდა დაიწყო. ეზოში დაფიქრებული და მოღუშული მკედელი იდგა. ილომ მოჰკრა თუ არა თვალი, შეჰკრთა, სულ მთლად აცახცახდა—ის დარწმუნებული იყო, რომ მამა დაიქერდა და შეილის ჯაფს ამოიყრინდა. მაგრამ ამის მაგიერ ის მხრებში შეიშმუშნა და უთხრა:

— რა იყო, რას დამაქყიტე თვალები? კვლავ არ გინახევარ, თუ როგორ არის შენი საქმე? წადი რალა, საცა მიდიოდი...

სალამოთი კი დაიჭირა ილო ქისკართან, მსუბუქად წაჰკრა თავში წკიპურტი და ჰკითხა:

— როგორ არის შენი საქმეები, ჰა?

ილოს სიხარულით სიცილი წასკდა,—ის ბედნიერად ჰკრძნობდა თავსა. ბრაზიანი და მთელ ეზოში ყველაზე ღონიერი გლეხი, რომლისაც ყველას ეშინოდა და ყველა ჰატიფსა სცემდა, ეხლა მას ეხუმრებოდა. მკედელმა თავისი რკინის თითები მხრებზედ დაადო და უფრო გაახარა ილო:

— ოჰო, კაი მაგარი ბიჭი ყოფილხარ!—უთხრა საველმა:—შენ მალე არ მოკვდები!.. გაიზარდე, გაიზარდე! როცა ცოტა მოიზრდები, სამკედლოში აგიყვან!

ილო შემოაგხვია მკედლის მუხლსა და მაგრა მიაჭირა გული. აღბად, იგრძნო საველმა ჰატარა გულის ძგერა, უხეში ალერსით განარებულის ბავშვისა, რომ მძიმე ხელი თავზე დაადო და ცოტა ხნის სიჩუმის შემდეგ მძიმეთ წარმოსთქვა:

— ეეჰ! საბრალო ობოლო! აბა გამიშვი ერთი!

დღეს განარებული შეუდგა ილო თავის საქმეს—დღის განმავლობაში შეკრეფილი ნივთების საჩუქრად დარიგებასა. ბავშვებს მოჰბეზრდათ კიდევ ამდენი ხნის ლოდინი. ისინი გარს

შემოუსხდნენ ილოს და ხარბის თვალით შეჰყურებდნენ მის მოსვრილ ტომარას. ილო კი ღინჯად ალაგებდა ტომრიდან ჩითის ნაჭრებს, ხის სალდათს—ცუდი ცხოვრებით გახუნებულსა, ვაქსის ყუთსა, ყურ-მოგლეჯილ და ნაპირ-მომტვრეულ ფინჯანსა და სხვ.

— ეგ მე მომე, მე მომე!—ისმოდა ყველა მხრიდან და პატარა მოსვრილ-მოთხვრილი ხელები წაეტანებოდნენ ხოლმე ძვირფასი ნივთებისაკენ.

— დაიცა! ნუ კი იტაცებ!—უყვიროდა ილო!—რაღა თამაშობა იქნება, თუ სულ დაიტაცებთ? აბა, დუქანსა ვხსნი! ვყიდი ჩითის ნაჭერსა... საუკეთესო ჩითია, მშვენიერია! ათი შაური ფასი! მაშო, იყიდე!

— იყიდა, —უბასუხებდა მეჩექმის ქალის მაგიერ იაკობი, იღებდა ჯიბიდან წინ-და-წინვე მომზადებულ ჭურჭლის ნატეხს და ხელში აჩეჩებდა ვაჭარს, მაგრამ ილო არ ართმევდა.

— ეგ რაღა თამაშობაა? შენც უნდა შემევაჭრო, განა! შენ სულ არ იცი ხოლმე შევაჭრება! ეგრეთი ვაჭრობა სად გინახავს?

— დამავიწყდა!—იმართლებდა თავს იაკობი და დაიწყებდა გაჯიუტებული ვაჭრობას; ვაჭარიც და მუშტარიც გაერთობოდნენ ხოლმე და ამასობაში პაშკა მიეპარებოდა, მოიტაცებდა რაც მოსწონდა, გაფარდებოდა განზე და შორიდან აჯავრებდა:

— მე კი მოგპარეთ, მოგპარეთ! ა, თქვე დოყლაპიებო, თქვე სულელებო, თქვენა!

პირველ ხანებში პაშკას ამ გვარი საქციელი ყველას აუმაგებდა ხოლმე: წვრილნი ჰყვიროდნენ, ჰკიოდნენ, იაკობი და ილო კი გაფაციცებულნი დასდევდნენ პატარა ყაჩაღსა, მაგრამ თითქმის ვერასოდეს ვერ დაიჭერდნენ ხოლმე. ბოლოს და ბოლოს კი მიეჩვივნენ მის ამ გვარ საქციელს, მისგან კარგს არაფერს მოელოდნენ, ერთხმად შეიძულეს ყველამ და აღარავინ ეთამაშებოდა. პაშკა განცალკევებული სცხოვრობდა და სკდილობდა რამე უსიამოვნობა მიეყენებინა მათთვის. დიდ თავა

იაკობი კი ძიძასავით უვლიდა მეჩქემის ქალს; უკანასკნელი მის მოვლა-ვაფრთხილებას ისე იღებდა მისგან, როგორც დამსახურებულს და თუმცა იაშოჯანს ეძახდა, მაგრამ ხშირად აკაწრავდა სახეს და სცემდა კიდევ იაკობი. იაკობი ილოს თან-და-თან უფრო უმეგობრდებოდა და თან მუდამ რაღაც საოცარ სიზმრებს უამბობდა ხოლმე.

— ვითომც მე ბევრი, ბევრი ფული მქონდა, დიდი, ვეებერთელა ტომარა სულ მანათებიანებით მქონდა სავსე. ვითომ მომიკილია ზურგზე და ტყეში მივათრევე. უცბად ყაჩაღე¹ შემეხეჩნენ. დანები ეკირათ და საშინლები იყვნენ! მე იმ წუთას მოვკურცხლე! უცბათ ტომარაში რაღამაც შეიფთხრიალა და ძირს დავაგდე, სხვა-და-სხვა ფრინველები ამოფრინდნენ, ფრრ! ჭივჭივები, წყალ-წყალები ბევრი, ბევრი შემომეხევივნენ, ამწიეს და მალლა-მალლა წამიყვანეს!

შესწყვეტავდა ლაპარაკს, თვალები გადმოუბრუნდებოდნენ და სახე ცხვირის გამომეტყველებას მიიღებდა...

— მერე? — აგულიანებდა ილო და თან მოუთმენლად ელოდა, რითი დაბოლოვდებოდა სიზმარი.

— აღარაფერი, ეგრე სულ გავფრინდი!... — დაფიქრებული დაბოლოვებდა იაკობი.

— სადა?

— რა ვიცი... ისე... სულ გავფრინდი!...

— დაიკარგე! — იმედ-გაცრუებული და ნაწყენი ეტყოდა ხოლმე ილო: — აღარაფერი გახსოვს!...

დუქნიდან გამოვიდოდა პაპა ერემეი, ხელს მიიტანდა პირთან და დაიყვირებდა:

— ილო! სადა ხარ? წამო დავიძინოთ, დროა!...

ილო მორჩილად გაჰყვებოდა მოხუცს, დაიგებდა ქვეშ თივით გატენილ ტომარას და მიიძინებდა. ტკბილად ეძინა ილოს ამ ტომარაზე, მოხუცთანაც კარგად სცხოვრობდა, მაგრამ ამ სასიამოთ ტკბილმა ცხოვრებამ მალე გაიელვა და ჩაჰქრა.

(შემდეგი იქნება)

ტარას ბუღა

მოთხრობა

ნ. ვ. გოგოლისა.

II

შხედარნი ჩუმად მიდიოდნენ. მოხუცი ტარასი წარსულზედ ფიქრობდა: გაითვალისწინა მთელი თავისი ახალგაზრდობა, წელიწადნი წარსულნი, რომელთაც „ყაზახი“ მუდამ მისტირის და ნატრობს სიცოცხლე ახალგაზრდობაში გაატაროს. ფიქრობდა იმას, თუ „სეჩში“ ახლა თავის ძველ მეგობართაგან ვილას ნახავდა. ანგარიშობდა და იგონებდა, ვინ მოკვდა, ვინ ცოცხალი დარჩა, და ამ ფიქრში თვალზედ ცრემლი აუგორდა, ჭალარა თავი მოწყენილად ჩამოეკიდა.

შვილები სულ სხვა ფიქრით იყვნენ გატაცებულნი. მაგრამ შვილებზედ ცოტა მეტი უნდა ვთქვათ. თორმეტის წლით იყვნენ ესენი მიცემულნი კიევის აკადემიაში, რადგანაც ყველა საპატრო და წარჩინებულს კაცებს იმ დროისას მოვალეობად მიაჩნდათ შვილებისათვის განათლება მიეცათ, თუმცა ეს სწავლა შემდეგში სრულიად ავიწყდებოდათ. ამ დროს ისინი, როგორც ყველა სხვა ბურსაში შემსვლელნიც, იყვნენ ველურნი, თავისუფლად აღზრდილნი; მაგრამ ცოტ-ცოტაობით იწვრთნებოდნენ, რომლის შემდეგაც საერთოს თითქოს რაღასაც იძენდნენ, ერთმანეთის შზავსნი ხდებოდნენ. უფროსმა ამათგანმა, ოსტაპმა, სწავლა იმითი დაიწყო, რომ პირველსავე წელიწადს

დაწყვიტა და გამოიქცა. ოსტაპი უკანვე გაგზავნეს, ლამაზად გააქრელეს და ისევ წიგნს მიუსვეს. ოთხჯერ დამარხა მიწაში ოსტაპმა თვისი ანბანი, მაგრამ ოთხჯერვე უღმერთოდ მიბეჭეს და ახალი უყიდეს. უთუოდ მებუთეჯერაც გაიმეორებდა მასვე, მაგრამ მამამ შეჭყიტა—ოცს წელიწადს მონასტერში გამოყოფებ ბიჭად და არც „ზაპოროჟიეს“ ჰნახავ თვალით შენს სიცოცხლეში, თუ აკადემიაში ყველა მეცნიერებას არ შეისწავლიო. საყურადღებო და საკვირველი ის არის, რომ ამას ეუბნებოდა შვილებს იგივე ბუღბა, რომელიც, გახსოვთ ზემოდ, ნასწავლობასა ჰლანძღავდა და ურჩევდა შვილებს—ნუ ისწავლით, თავი დაანებეთო. ამ დღიდან ოსტაპმა შესანიშნავის მეცადინეობით დაიწყო სწავლა და მალე საუკეთესო შეგირდებს გვერდში ამოუდგა. მაგრამ მაშინდელს სწავლას ცხოვრებასთან საერთო არა ჰქონდა-რა: სხვა-და-სხვა გვარი სხოლასტიური, გრამატიკული, რიტორიული და ლოგიკური წვრიმალეები დროს სრულიად არ შეეფერებოდნენ, ცხოვრებაში გამოუსადეგარნი იყვნენ. ამ რიგად განსწავლულთ თავიანთი ცოდნა, თუნდაც შედარებით ნაკლებ სხოლასტიური, სრულიად ვერსად გამოეყენებინათ. თვითონ იმ დროის სწავლულნიც სხვებზედ ნაკლებად არ იყვნენ ბრიყენი, რადგანაც გამოცდილება და ცხოვრების ცოდნა სრულიად არ ჰქონდათ. მასთან ბურსის რესპუბლიკანურს მოწყობილობას და ამ აუარებელს ჯანსაღს, მოუსვენარს ზორბა ახალგაზღობას უნდა უთუოდ ჩაეგონებინა მათთვის, თუ სწავლის გარეშე როგორ ემოღვაწნათ. ხან და ხან ცუდი შენახვა, ხან შიმშილით ხშირად დასჯა, ხან მეტი მოთხოვნილებანი, რომელნიც მათს ჯანსაღობასა და ახალგაზღობაში იბადებოდნენ, ყოველივე ეს ერთად ამზადებდა მათ „ზაპოროჟიები“ თავგამოდებულ და უშიშარ ცხოვრებისათვის. მშვიერი ბურსაკები დაძრწოდნენ კიევში ქუჩა-ქუჩა და ყველა შიმშილი ჰყვანდათ, ყველა უფრთხოდა. ქუჩაში მოვაჭრე დედაკაცები მაშინვე კალთასა და ხელს გადაათარებდნენ ხოლმე პიროგებსა, ბუბლიკებსა და გამხმარ გოგრის გულს, როგორც-კი შორიდან ბურსაკს მოჰკრავდნენ თვალსა. კონსულს, რომელიც

ვალდებული აყრ თავისს ამხანაგებისათვის თვალ-ყური ედევნებინა, ისეთი უშველებელი შარვლის ჯიბეები ჰქონდა, რომ თუნდაც მთელს ღუქანს (ТАБКА) მოაქცევდა შიგ, თუ-კი სადმე მოვაჭრე დედაკაცს წანათვლემს მოასწრებდა. ბურსაკები ამ რიგად სრულიად განსაკუთრებულს ქვეყნიერობას წარმოადგენდნენ: მაღალი წრე, რომელსაც პოლონელთა და რუსთა თავდაზნაურობა შეადგენდა, ახლოს არ იკარებდა. თვითონ ვოევოდა ადამ კისელი, მართალია, აკადემიას ჰმფარველობდა, მაგრამ მათს საზოგადოებაში გამოყვანას ერიდებოდა და ნაბრძანები ჰქონდა სასტიკი ყურადღება ჰქონოდათ. მაგრამ ეს ბრძანება სულ მეტი იყო, რადგანაც რექტორი და პროფესორი-ბერები უიმისოდაც არ იშურებდნენ როზესა და ისე აპტრელებდნენ ხოლმე, მათის ბრძანებით, ლიქტორები კონსულტებსა, რომ რამდენისამე კვირის განმავლობაში შარვლის ფხანას აღარ სტოვებდნენ. ზოგიერთა მათგანისათვის ეს მაინც არა იყო-რა და ისე მიაჩნდათ, ვითომ ცოტა მოქარბებულად ცხარე პილპილიანი არაყი დაელიოთ; სხვებს-კი თავს მოაბეზრებდა ხოლმე ასეთი ხშირ-ხშირი ანთება გვერდებისა და მირბოდნენ „ზაპოროჟიეში“ თავის დასაღწევად, თუ გზაზედ არაფერ დაიჭერდა და უკანვე არ დააბრუნებდა ხოლმე. მიუხედავად იმისა, რომ ოსტაპ ბუღბამ ლოგიკისა და ღვთის-მეტყველების სწავლა ერთგულად დაიწყო, შეუბრალებელ როზებს მაინც თავი ვერ დაადწია. ეჭვი არ არის, ეს გარემოება ხასიათს უთუოდ გამოუცვლიდა და სასტიკობასა და სიმაგრეს შეაჩვევდა, რაიცა ყაზახთა გან აკუთრებულს თვისებას შეადგენდა.

ოსტაპი ამხანაგობაში საუკეთესო ახალგაზრდათ იყო მიჩნეული. იგი იშვიათად სწინამძღოლობდა ხოლმე ამხანაგებს ქურდობა-ტაციაობის დროს, მაგალითად, სხვისა ბაღსა და ბოსტანს რო შეესევოდნენ, მაგრამ მონაწილეობით კი არავის ჩამოჰჩრებოდა ხოლმე და პირველი ამოუდგებოდა მხარში თავისს გამბედავ ამხანაგ-ბურსაკს; მასთან არასტერს შემთხვევაში და არასოდეს არ გასთქვამდა ამხანაგს; ვერავითარი როზი და მათრახი ამ სისაძაგლეს ვერ ჩაადენინებდა ხოლმე. ომისა და

უზომო ქეიფის მეტი სხვა მას არა იზიდავდა-რა, არასოდეს სხვა რამ ფიქრად არ მოსდიოდა. ტოლთანა და სწორთან შესანიშნავი გულახდილი იყო. ჰქონდა გულკეთილობა და იმოდენი, რამოდენიც მისი ხასიათის პატრონს იმ დროს შეჰფეროდა. საბრალო დედის ცრემლებმა ძლიერად იმოქმედა მასზედ და ამან აიძულა ჩაფიქრებულიყო.

უმცროსს ძმას, ანდრიას, უფრო ცოცხალი და მეტად განვითარებული გრძნობები ჰქონდა. სწავლობდა უფრო მეტის ხალისითა და მუყაითობით, როგორც მაგარისა და მძიმე ხასიათისა. ძმასთან შედარებით, ანდრია უფრო გამჭირაზი და მოხერხებული იყო, ამისათვის ხშირად მეტად საშიშო და სახიფათო საქმეში უწყვედა ხოლმე ამხანაგებს ხელმძღვანელობას და იცოდა მასთან, სასჯელისაგან თავი როგორ დაეძვინა, მაშინ როდესაც ოსტაპი, ძმა მისი, ამ გვარს შემთხვევებში არასოდეს პატიებას არ ითხოვდა ხოლმე და დიდ-ხანს აღარ ალაპარაკებდა, გზიხდიდა კაბასა და გაწვებოდა იატაკზე გასალახადა. ანდრიასაც ძმაზედ ნაკლებ არ უცემდა გული საგმირო საქმეებისათვის, მაგრამ სული სხვა გრძნობათა შესათვისებლადაც მზად ჰქონდა. გადადგა თუ არა მეთვრამეტე წელში, უცებ სიყვარულის მოთხოვნილება იგრძნო. ამის შემდეგ მის მხურვალე ოცნებას ხშირად წამოუდგებოდა ხოლმე ქალი თვისის მომხიბლველობით; ლექციების მოსმენისა და ფილოსოფიურ დისპუტების დროსაც კი იგი მუდამ თვალ-წინ ედგა, ნორჩი, შავთვალა, ნაზი-ნარნარი. მუდამ ჟამს ელანდებოდა მისი მოელვარე, თეთრი გულმკერდი და ნაზი მშვენიერი, თითქმის მთლად შიშველა, ხელი; თვით კაბაც, რომელიც მის უმანკო და ძლიერ ტანის ნაწილებს ჰქონდა ხოლმე შემოაწყობილი, მის ოცნებას მუდამ რაღაც გამოუთქმელის ვნებით იტაცებდა. მაგრამ ყველა ამას დიდის სიფრთხილით ჰფარავდა და მალავდა ამხანაგთაგან, რადგანაც ფიქრი დედაკაცსა და სიყვარულზე ჯერ ომისა და ბრძოლის გამოუცდელ ყაზახისათვის იმ დროს სამარცხვინო იყო.

საზოგადოდ ამ ბოლოს დროს იგი იშვიათად-ღა წინამძღოლობდა თავისს ამხანაგებს რომელსამე სამტაცებლო საქმეში და უფრო ხშირად მარტოდ-მარტო დაიარებოდა ხოლმე კიევის რომელსამე განაპირა მივარდნილ ადგილებში, სადაც დაბალი და სამაცდუროდ გამომტკეველი სახლები თითქმის მთლად ალუბლის ბაღებით იყო ხოლმე დაფარული. ხან-და-ხან კი კიევის საარისტოკრატო ნაწილსაც ეწვეოდა ხოლმე, იქ, სად ძველი ნაწილია კიევისა და სადაც მალოროსიელი და პოლონელი თავად-ახნაურნი სცხოვრობდნენ, რომელთა სახლებიც შედარებით მდიდრულად იყვნენ ნაშენები. ერთხელ, როდესაც ასე დაყოლებდა, ვიღასიც პოლონელ პანის ტლანქი ეტლი წამოეწია და ზედ მჯდომმა საშიშრად გაბარჯგვნილ ულვაშებიანმა მეეტლემ „კნუტი“ გემრიელად გადააწნა. ახალგაზდა ბურსაკი მთლად აენტო; ეცა საშინელის გამბედაობით, სტაცა ეტლს უკანა თვალში ძლიერი ხელი და ეტლი შეაყენა. მაგრამ მეეტლეს შეგშინდა, ხეირს არ დამაყრისო და ცხენები გარკეა; ცხენებმა გაიწიეს, ანდრიამაც ხელი უშვა, მაგრამ პირ და პირ პირქვე გაიშალა ტალახში. უცბად მის ზემოდან წკრიალა, ჰარმონიული კასკასი გაისმა. აიხელა ანდრიამ და დაინახა, რომ ფანჯარაში იდგა მშვენიერი, ლამაზი ქალი, რომლისა მზგავსიც ჯერ არსად ვინ ენახა: თეთრი, ვით თოვლი, შავ-თვალა, დილის მზისაგან ცოტათი შეწითლებული, გულიანად ხარხარებდა იგი და ეს სიცილი მისს სილამაზეს უფრო მეტად მომზიბლეველადა და წარმტაცად ჰხდიდა. ანდრია გაშტერდა. უცქეროდა თავდავიწყებული და დაბნეული პირისახიდან ტალახს იცლიდა, მაგრამ უარესად ითხუპნებოდა. ვინ იყო, ნეტა, ეს ლამაზი? უნდოდა, როგორმე მისი ვინაობა მდიდრულად გამოწყობილ მოსამსახურეთაგან შეეტყო, რომლებიც ჭიშკარს შიგნით მეუანდურეს შემოჰხვეოდნენ და ყურს უგდებდნენ, მაგრამ მსახურთ ერთი ყოინა დასცეს, ასე გათხუპნული რომ დაინახეს და პასუხის ღირსი არ გახადეს. ბოლოს, როგორც იყო, შეიტყო, რომ ეს მისი მომზიბლველი ლმაზი ქალი დროებით

კიევში ჩამოსულ კონვენლ მოურავის ასული იყო. მეორე დამესვე, როგორც ეს მხოლოდ თავზედ ხელ-აღებულ ბურსაკებს შეჰფერით, ღობედან ბაღში გადაძვრა და ავიდა ხეზედ, რომლის ტოტებიც ზედ სახლის ქერზედ იყო გადაშვებული. ხიდან გადავიდა სახლის ქერზედ და ბუხრიდან პირდაპირ ამ ქალის საძილო ოთახში ჩაივინა. ქალს ამ დროს სანთელი ედგა წინ და ძვირფასს საყურეებს იღებდა ყურიდან. უცბად რომ მოულოდნელად უცხო კაცი დაინახა თავის წინ, მშვენიერი პოლკა (პოლონელი ქალი) ისე შეშინდა, რომ ხმის ამოდება ვეღარ მოახერხა. მაგრამ რო ნახა, ჩვენი ბურსაკი თავ-ჩაკიდული იდგამის წინ და ვერც-კი ჰბედავდა ხელი გაენძრია,—როდესაც იცნო, ეს ის არის, რომ ტალახში გაიშლარტა და ამოისვარაო, უცბად ისევ სიცილი წაჰსკდა. მაგრამ ანდრიას სახეს სასაცილო არა ჰქონდა-რა: იგი იყო ლამაზის შეხედულობისა. ქალი-კი იცინოდა გულიანად და დიდ ხანს არ გაჩუმებულა, თავს ირთობდა. ლამაზი პოლკა, როგორც საზოგადოდ ყველა პოლონელი ქალები, ქარაფშუტა იყო; მხის მშვენიერი, გამმსჭვალე თვალეები უცბად ატყვევებდნენ მნახველსა და სამუდამოდ ინადირებდნენ მისს გულს. მაშინ როდესაც ბურსაკს მოძრაობა ვერ ექნა, თითქოს ტომარაში გაუქაჩავთო, ქალი მივიდა მასთან თამამად, დაადგა თავზედ თავისი ბრწყინვალე დიადემა, გაუკეთა ტუჩებზედ საყურეები და კისეის თხელი ოქრომკედით ნაკერი შემოიხეტკა წამოასხა. ასე ჰრთავდა მას და ემასხარებოდა ათას ნაირად, ისე, როგორც ბავშვებს შეჰფერით მხოლოდ და როგორს ქცევასაც მხოლოდ ქარაფშუტა პოლკა თუ გაჰბედავს. საბრალო ბურსაკი ამან სულ მთლად შეაკრთო და შეარცხინა: პირდაღებული სასაცილოდ შეჰყურებდა მომხიბლველს თვალეებში და იყო ასე უმოძრაოდა. მაგრამ უცბად ამ დროს კარებთან რაღაც რახუნნი მოისმა. ქალი შეშინდა და უბრძანა კრაოტს ქვეშ დამალულიყო. მაგრამ მალე ყველაფერი დამშვიდდა, ქალმა თვისს გორნიჩნაიას (ტყვე თათრის ქალს) დაუძახა და უბრძანა—ფრთხილად ბაღში ჩაეყვანა და იქიდან ღობეზედ გადაეყვანა. მაგრამ ამ ჟამად ჩვენი ბურსაკი ისე მშვი-

დობით ვერ გადაიპარა ღობეზედ: ხმაურობაზედ გამოღვიძებულიმა მეფხოვემ ზორბად მოსცხო კეტი ფეხებში და შემდეგ დანარჩენ მოსამსახურეთ დიდ ხანს უზილეს გვერდები, ვიდრე გაქცევის მოახერხებდა და თავს დააღწევდა. ამის შემდეგ მათ სახლის მახლობლად გავლა საშიში შეიქნა, რადგანაც მოურავს აუარებელი მოსამსახურენი ჰყავდა. ერთხელ კიდევ ნახა ანდრიამ იგი კასტოლში (კათოლიკეთა ეკლესია). შეჭნიშნა თუ არა ანდრია, ქალმა ტკბილად გაუღიმა, როგორც თავის დიდის ხნის კარგს ნაცნობს. ერთხელ კიდევ როგორღაც შორიდან მოჰკრა საღდაც თვალი, მაგრამ ამის შემდეგ მოურავი მალე კოვნოში წავიდა. ლამაზ პოლკას მაგივრად ამის შემდეგ ფანჯრიდან ვილასიც გასიებული სახე გამოიყურებოდა ხოლმე. ანდრია ასე თავჩაქინდრული დაჰყურებდა ცხენის ფაფარსა და იგონებდა ყოველსავე ამას.

მინდორმა კი დიდი ხანია მალაღსა და მწვანე ბალახში დაჰმალა იგინი და თავ თავებ შუა მხოლოდ-ღა მათი შავი ციკნის ქუდები მოსჩანდნენ.

„ე, ე, ე! ბიჭებო, რატომ აგრე გაჩუმდით!“ წამოიძახა ბოლოს ბუღბამ, ფიქრიდან რომ გამოერკვა: „ეგონებათ ბერები არიანო! აბა, ფიქრი ეშმაკს დაულოცეთ ყველამა! გავაჩნლოთ ჩიბუხები და გავრეკოთ ცხენები, რომ ფრინველიც კი ველარ მოგეყვეს უკანა!“

და ცხენებზედ გაკრულნი ყაზახნი უცბად გაჰქრნენ ბალახში. ახლა კი ქუდებიც აღარ მოჩანდა და მხოლოდ მღელვარე ბალახის ტალღა-ღა იყო მაჩვენებელი იმისი, თუ საით გაჰქრნენ ისე სწრაფად.

კარგა ხანი იყო მზეც ამოვიდა და მოწმენდილ ციდან თავისის მაცხოველებელ, თბილ სხივებით მინდორი მოჰფინა. ყოველივე ფიქრი და დარდი უცბად გადაეყარათ მხედრებს და მათმა გულმა ჩიტის გულივით შეიფრთხილ-შეითამაშა.

რამდენიც შორს მიდიოდნენ, მინდორი იმდენი უფრო მომხიბლველი და მშვენიერი სანახავი ხდებოდა. მთელი სამხრეთი, მთელი ის მანძილი, რომელიც ახლანდელს ნოვოროსიას

შეადგენს, ვიდრე შავ ზღვამდე, ერთი გაბმული გაუვალი მწვანე უღაბნო იყო. არსად მის გალაღებულ მცენარეთა ზურგზე, რომელსაც ქარის დროს ზღვასავით ღელვა გაჰქონდა, გუთანს არ გაუვლია, გარდა ცხენებისა, რომელნიც ტყესავით შიგ იმალებოდნენ და სთელავდნენ. არაფერი ამაზე უმშვენიერესი აღარ ძნახვებოდა დედამიწის წურგზე: მთელი ზედაპირი მინდვრისა წარმოადგენდა მწვანედ გაბიბინებულ ზღვას, რომელსაც აუარებელი სხვა-და-სხვა ყვავილები ამკობდნენ. გალაღებულ, მალალ ბალახიდან მტრედის ფერ, ლურჯ და სიისან ყვავილებს აქა-იქ თავი ამოეყოთ; თეთრი იონჯა ქოლგებისა-ვით დაჰფენოდა მწვანედ მობიბინე მინდვრის ზედაპირს. ვინ იცის, საიდან გადმოტანილი თავ-თავი პურისა ხშირს ბალახში გაესებულოყო. მათ ძირში ტყის ქათმები თამამად დაყუყულაობდნენ. ჰერში ათას გვარ ფრინველის ჟავილ-ხივილი ისმოდა. მალლა ცაში ქორებს გაერთხოთ ფრთები და უძრავად დაჰმტერებოდნენ დაბლა ბალახსა. სხვა მხრივ მოისმოდა ყვილი გარეულ ბატის ქარავანისა, ვინ იცის, რომელ შორეულ ტბიდანა. ძირს ბალახიდან აქა-იქ წამოსრიალდებოდა დედა-მთვრალა ჩიტო და ლაქვარდს ცაში საამურად დაცურაობდა. აგერა შორს, სადღაც მიუწვდენელ ცის სივრცეში გაჰქრა დე შავ წერტილად ოდნავ-ღა მოსჩანს; აგერ გადატრიალდა და მზის სხივებმა მის ფრთებზე ცეცხლებერ გააკვესეს... ეშმაკმა წაიღო შენი თავი, მინდორო, რომ აგრე კარგი ხარ!...

ჩენი მგზავრები მხოლოდ რამდენისამე წამით ჩამოხტებოდნენ სადმე, ისაღილებდნენ და ისევ გზას შეუღებოდნენ. თანმხლები ათი ყაზახი ჩამოჰხსნიდნენ „გარელკით“ სახეც პირ დაცმულ ხის კასრებს და გოგრებს, რომლებიც ჭურჭლის მაგიერობას უწევდნენ ხოლმე. სკამდნენ იგინი მხოლოდ პურსა და ატანდნენ ქონს, ან შეექცეოდნენ გამხმარს შაფართხელებს (პურისას) და თითო ხის ფიალა გარელკას გასამაგრებლად, რადგანაც ტარას ბულბა გზაში სმის ნებას არავის აძლევდა; და ისევ გასწევდნენ, ვიდრე არ შემოაღამდებოდათ:

სადამოთი მთელი მინდორი ფერს იცვლიდა ხოლმე: მისს გადაბიბინებულ, გაელვარებულს მწვანე სივრცეს უკანასკნელი მოკაშკაშე სხივი მზისა გადაეგლებოდა და ნელ-ნელა ბინდი გადაეკვროდა, ასე რომ, თითქმის თვალითა სჩანდა, როგორ გადაურბენდა ხოლმე აჩრდილებრ ბნელი და მომწვანო, შავი გახდებოდა; ორთქლვა უფრო უხშირებდა, თვითოეული ბალახი, თვითოეული ყვავილდ სანეტარო სუნს აფრქვევდა და მთელი მინდორი აღკმეულ სუნნელოვნებად გადაიქცეოდა ხოლმე. ბუნდოვანს, მტრედის ფერ ცას განიერი ოქროსა და ვარდისფერი ზოლები გადაეკვროდა, თითქოს ვილასაც უზარმაზარ სამხატვრო ფრთას გამოუყვანიო; იშვიათად, აქა-იქ, თხელი, გამსქვალნი ღრუბელიც გადაიბნტებოდა და გრილი, ზღვის ტალღებსავით მომხიბლველი ნიავი ბალახის თავებს ოდნავ წამოუბერავდა, შეასისინებდა და ლოყას ნაზად შეეხებოდა. დღის ხმაურობა და მუსიკა მისწყდებოდა, მიჩუმდებოდა, ახლა სხვაზე შეიცვლებოდა. ქრელი ციყვები გამოძვრებოდნენ თავიანთ სოროდან, შედგებოდნენ უკანა ფეხებზედა და მინდორს სტვენით აყრუებდნენ. ისმოდა კალიებისა და ქრიჭინების ტაკატაკუცი და წრიპინი. ხან-და-ხან მახლობელ ტბიდან მოისმოდა წეროს ხმა და ჰაერს ვერცხლებრ წკრიალით მოეფინებოდა ხოლმე. მგზავრები ამოირჩევდნენ ღამის გასათევად ადგილსა, ჩამოხტებოდნენ, გააჩაღებდნენ ცეცხლსა და შემოსდგამდნენ ქებას; ამოდოდა აჩუხჩუხებულ ქვაბიდან ოხშივარი და ჰაერს ერთეოდა, ბოლავდა. ვანშმის შემდეგ ცხენებს ფეხებს გაუბავდნენ, გაუშვებდნენ საძვარად და თვითონ მიიძინებდნენ. ქვეშ, ყველა, ზემოდან ჩასაცმელ კაბებს გაიშლიდა ხოლმე. თავზედ ვარსკვლავნი დაჰკაშკაშებდნენ. ისმენდნენ ყურით, ურიცხვნი მწერნი, ბალახში მიმალულნი, როგორ უსტვენდნენ, წრიპინებდნენ, ქრიჭინებდნენ, ატაკატუნებდნენ და ყოველივე ეს ხმაურობა ღამის სუფთა ჰაერში როგორ იწმინდებოდა, მთვლემარე ყურს ნანას როგორ ეუბნებოდა. ხოლო თუ ვინმე მათგანი გამოიღვიძებდა და წამოდგებოდა, თვალ-წინ გადმულებოდა მინდორი, ცეცხლებრ მოელვარე ციციანთელებით მო-

ფენილი. ხან-და-ხან ჩამობნელებულ ცაზედ, აქა-იქ, შორს ცეცხლის ალი გამოკრთებოდა, რომელიც სადმე მდინარის პირად ან ჭალაში გამხმარს ჩალასა და ლერწამს ეკიდა და ჩრდილოეთით მიმავალ წეროების გუნდი უცბად ვერცხლებრ ვარდის ფრად გამოაშუქებდა, თითქოს ცაზე, სიბნელეში წითელი კარები მიფრინავენო.

ჩვენს მგზავრებს არა შეჰმთხვევიათ-რა. არსად ხე არა სჩანდა: იგრგვლივ თვალ-გადუწვდენელი, მშვენიერი, ლაღი მინდორი იყო ისევ. დრო გამოშვებით მხოლოდ შორს მოსჩანდა ლურჯად მიღეული ტყის კენწეროები, რომელიც მდინარე დნებრის ნაპირებზე იყო აყრილი. მთელის მგზავრობის დროს მხოლოდ ერთხელ შეახედა შვილები ტარასმა შორს ბალახში შავად გამოჩენილ წერტილზე და უთხრა: „უყურეთ, შვილებო, აგერა თათარია, რომ მიაქროლებს!“ უღვაშებიანმა პატარა თავმა თათრისამ შორიდანვე დაანთო თვისი წვრილი თვალები, მეძებარავით ჰაერს დაჰსუნა და, რომ ნახა, ყაზახები ცამეტნი იყვნენ, შველივით გაჰქრა. „აბა, შვილებო, სკადეთ და დაიქით თათარი! მაგრამ, არა, ტყუილად ეცდებით, — ვერასოდეს ვერ დაიქერთ: ჩემს ეშმაკაზე მალი ცხენი ჰყავს!“ მაგრამ მაინც ბულბამ სიფრთხილეს მიჰმართა, რადგანაც შეიძლებოდა მტერი სადმე ჩასაფრებული ყოფილიყო: შესცურეს მდინარე თათრისანა-ში, რომელიც შემდეგ დნებრს უერთდებოდა და ასე წყალ-წყალ დიდ-ხანს იარეს, რომ მტრისათვის კვალი აებნიათ. შემდეგ ისევ ნაპირად გამოვიდნენ და გზას გაუდგნენ.

სამი დღის შემდეგ შორი მანძილი აღარ დარჩათ იმ ადგილამდე, საითაც ასე მიეშურებოდნენ. ჰაერი უცბად აგრილდა: დნებრის სიახლოვე იგრძნეს. აგერა, შორიდანვე ლაპ-ლაპი დაიწყო მდინარემ და ცის დასავალზე შავად გამოინასკვა. ცივს ტალღებს ლაღად აქანავებდა და თან-და-თან ახლოვდებოდა, მინდვრის ნახევარი ზედაპირი დაიჭირა. ეს იყო ის ადგილი სწორედ, სადაც ჭოროხებით აქამდე შებოჭვილი თავისუფლად იშლებოდა და ზღვასავით შხუოდა; სადაც გაფანტული კუნძულები ნაპირებს უფრო უშორებდნენ და შემადლებულ,

სავარდნ ადგილებს აცილებული, შორს, შორს აფენდა დედა-მიწას თავის ტალღებსა. ჩამოხტნენ ყაზახები ცხენებიდან, ავიდნენ ბორანზე და სამის საათის შემდეგ მიაღწიეს ხარტიცის კუნძულის ნაპირებს, სადაც იმ ჟამად თავის ბინის ხშირად მცვლელი „სეჩი“ იმყოფებოდა.

მთელი გროვა ხალხი მოაწყდა მაშინვე ნაპირსა. ყაზახებმა ცხენები გაამზადეს. ტარასი წელში გასწორდა, ქამარი მაგრად შემოიჭირა და უღვაშებზედ ხელი ამაყად გადისვა; შვილებმაც თავით ფეხთამდე რაღაცა გამოუჩქვეველ შიშითა და სიამოვნებით თვალი აივლ-ჩაივლეს და ყველანი შევიდნენ სოფელში, რომელიც „სეჩიდგან“ სულ ვერს ნახევრის მანძილზედ იყო. შესვლისათნავე მათ შემოესმათ ორმოც და ათამდე სამქედლო ჩაქუჩის კაკუნი, რომელიც მიწაში ჩადგმულ ალიზით ნაშენ სამქედლოებიდან გამოდიოდა. ძარღვ-მაგარი ქონები და დაბალები ისხდნენ დერეფნებს ქვეშ ქუჩაში და ძლიერის ხელით ხარის ტყავებსა სრესდნენ; მეტალები კიდევ ფანჩატურებ ქვეშ წამომსხდარიყვნენ და გარს შემოეგროვებინათ ტალები, კვესები, თოფის წამალი; სომებს ძვირფასი ცხვირსახოცები გამოეფინა; თათარს კიდევ წამოეცვა წვეტ ხეზედ ცომიანი ცხვრის დასორსოლებული ხორცი და ატრიალებდა. ერთს ურიას კიდევ კისერი წაეგძელებინა და ბოქკიდან „გარელკას“ სწურავდა. მაგრამ სულ პირველად თავს წაადგნენ ზაპოროჟელს, რომელსაც ხელ-ფეხ გართხმულს შიგ შუა გზაში ეძინა. ვერ მოითმინა ტარას ბუღბამ, შეაყენა ცხენი და სიამოვნებით დაუწყო ცქერა. „ჰეე, რა ლამაზად გაქიმულა! სწორედ რომ საუცხოვო სანახავია!“ და მართლაც გამბედაობის გამომეტყველი სურათი იყო გადაშლილი: ლომისავით ზორბა ზაპოროჟელი გამხლართულიყო შიგ გზაში და თვისის გრძელი „ჩუბით“ (კეფაზედ წამოზრდილი თმა) ნახევარ არშინამდე მიწა დაეფარა; ალის ფერი ძვირფასი სუკნოს შარვალი მთლად კუპრში ჰქონდა ამოსვრილი, ნიშნად იმისა, რომ გაფრთხილებას არას დასდევდა და სძულდა იმისი ძვირფასობა. ცქერით რომ დასტკბა, ბუღბა ისევ ეიწრო ქუჩას გაუდგა, რომელიც სხვა

და სხვა ხელოვნებითა და ვინ იცის რა ერის ხალხით მთლად გაქედილი იყო. ეს ადგილი აცმევდა და აქმევდა „სეჩსა“, რომელმაც მხოლოდ ქეიფი და თოფის ხმარება იცოდა; ამიტომ მუდამ ხალხით სავსე იყო და საქულბაქოს უფრო წააგავდა.

ბოლოს გავლეს ეს ადგილიც და აჯერ გამოჩნდა რამდენიმე ქოხი ჩალითა და თათრულად ნაბდის ჩულებით დახურული. ზოგან ზარბაზნებიც იდგა. არსად არ სჩანდა არც ლოზე და არც ისეთი დაბალი, დერეფნიანი ხის სახლები, როგორებიც სოფელში იყო. მცირე სანგლები და საფარები, რომლებსაც სრულიად არავინ სდარაჯობდა, მნახველს უჩვენებდნენ რამდენად დაუდევარნი და უზრუნველნი უნდა ყოფილიყვნენ მცხოვრებნი. რამდენიმე ზორბა ზაპოროჟელი ჩიბუხით პირში ზედ გზაზედ წამოწოლილიყო და მოსულთ გულცივად ვაჰხედეს, ადგილიდან არ დაძრულან. ტარასმა ფრთხილად გაუარა გვერდით თავისის შვილებით და მიესალმა: „გამარჯვებათ, პანე (ბატონებო)!“ — „გაგიმარჯოთ თქვენც!“ უპასუხეს ზაპოროჟელებმა. ყველგან, მინდორში, საამურად ქრელად ირეოდა ხალხი. გარუყულ სახეზედ ეტყობოდათ, რომ ბრძოლაში გამოჯეკილები და ყოველგვარ გაჭირვების მნახველნი იყვნენ. ეს იყო „სეჩი“! ბუდე, საიდგანაც გამოდიოდნენ ამაყი და ლომივით მაგარი ზაპოროჟელები! აქედან ვრცელდებოდა თავისუფლება და ყაზახობა მთელს უკრაინაში!

მგზავრები გავიდნენ ფართო მოედანზედ, სადაც ჩვეულებრივ რჩევა და ბქობა („რადა“) იმართებოდა ხოლმე. დიდს ამობრუნებულს ბოქაზედ შემჯდარიყო უპერანგო ზაპოროჟელი, ეჭირა ნემსი და პერანგს მძიმ-მძიმედ, გამოგლეჯილ ადგილებს უკერებდა. ახლა კიდევ მთელი დასი მესაკრავეებისა დაუხვდათ, რომელთა შუაშიაც ჩამდგარიყო ვილაც ახალგაზრდა ზაპოროჟელი, მოეგდო გვერდზედ ჩაკეცილი ქუდი და გაცხარებული ცეკვას უვლიდა. თან გაჰკიოდა: „ცოცხლად დაუკათ, ცოცხლად! არ დაზოგო, თომა, გარელკა—მართლ-მადიდებელ ქრისტიანეთათვის!“ და თვალ-ჩარეგვილი თომაც უანგარიშოდ

ასმევდა ყველას დიდ-დიდი თუნუქათი. ახალგაზრდა ზაპორო-
ველს გვერდში ამოსდგომოდა ოთხი მოხუცი და ესენიც ფეხს
უსვამდნენ, ხტოდნენ მალა, ხტოდნენ განზედ, თითქოს მესა-
კრავეებს უნდა თავზე გადააფრინდნენო,—მერე უცბად ბუქნას
დაუვლიდნენ და გაჰქონდა ვერცხლის ნალებს ტყაპა-ტყუპი
და ზაპი-ზუპი გატკეპნილს მიწაზედ. დედამიწას ირგვლივ გუ-
გუნი გაჰქონდა და წკრილიანალების „გოპაკები“ და „ტროპა-
კები“ (ცეკვა) შორს, შორს ისმოდა ჰაერში. მაგრამ ერთი
ყველაზედ მეტად გაჰკიოდა და დაჰქროდა ცეკვაში გახურებუ-
ლი; ქოჩორი ქარს აეშალა, გული გადაედღნა. თბილი ზამ-
თრის ტყავი მხრებზედ წამოეგდო და ოფლი კოკის პირულად
ჩამოსდიოდა.—„ე ტყავი მინც გაიძრე!“ დაუძახა ტარასმა:
„ხომ ჰხედავ, როგორა გხარშავს“. — „არ იქნება“, ყვიროდა
ზაპოროველი. — „რატომო?“ — „არ იქნება: ხასიათათა მაქვს:
რასაც გავიხდი, შევქამ კიდევ“. და მართლაც აღარც ქული
სადმე უჩანდა ამ ჯველს, აღარც სარტყელი, არც ნაკერი ხელ-
სახოცი: ყველასათვის გზა ეჩვენებინა: ხალხის გროვა თან-და-
თან იზრდებოდა; მოცეკვავეთ ასლა სხვანი ემატებოდნენ და
ყველა თითქოს საცეკვაოდ ამოდრავდა, ყველა ათამაშდა, მა-
გრამ ისე თავისუფლად და გატაცებით—გაგიჟებით, რომლისა
მზგავსიც ადამიანს იშვიათად რამ ენახვება და რომელსაც გამომ-
ჯონელთა სახელს „კაზაჩკას“ უწოდებენ.

„ჰაი, რუ ცხენზე არ ვიქნებოდი!“ შესძახა ტარასმა: „ღმერთ-
მანი მეც უთუოდ დაუვლიდი!“

ხალხში ამ დროს გამოჩნდნენ თავისის ვაჟაკობით „სეჩში“
ყველასგან პატივცემული არა ერთხელ მამასახლისებად ნამყო-
ფი თეთრ-ჩუბიანი მოხუცნიც. ტარასმა მალე ბევრი ნაცნობი
ნახა ოსტაპსა და ანდრიას აგერ არის მოესმოდათ მამისა და
მის ძველ ნაცნობთა სალამი: „ო, შენა ხარ, პეჩერიცა! გამარ-
ჯობა კოზოლუპო!“ „საიდან გაჩნდი, ტარას?“ — „შენ რაღა
გინდა აქა, დოლოტო? გამარჯობა კირდიავა! გამარჯობა, გუსტი!
რას ვიფიქრებდი, თუ გნახამდი-ლა, ზემენ?“ და ეს მთელის
რუსეთის აღმოსავლეთ მხრიდან შემოკრებილი ბუმბერაზ-გო-

ლიათნი ჰტყლოშნიდნენ ერთმანერთსა და ეკითხებოდნენ: „კასი-ანასი რაღა იცი? ან ბოროდაეკასი? კოლოპერი სადღაა? ან პიდსიშოკი?“ და ტარას ბუღბას პასუხად ეუბნებოდნენ, რომ ბოროდაეკა ტოლოპანში ჩამოახრჩეს, კოლოპერს ყიზიკირმენში ტყავი გააძრეს, რომ პიდსიშკას თავი დაამარილეს ბოქკაში და ცარგრადში გაგზავნეს. ჩაჰკიდა თავი მოხუცმა ბუღბამ და დაფიქრებული იძახდა: „კარგი ყაზახები იყვნენ, კარგი!“

XII

ერთი კვირა გავიდა თითქმის, რაც ტარას ბუღბა თავისის შვილებით „სეჩში“ სცხოვრობდა. სამხედრო სკოლისას ოსტაპი და ანდრია ძალიან მცირედს რასმე სწავლობდნენ, რადგანაც საომარ ვარჯიშობაში დროს დაკარგვა „სეჩს“ არ უყვარდა; ახალგაზდობა იწვრთნებოდა და ვითარდებოდა პირდაპირ დამოუკიდებელის გამოცდით თვითონ ბრძოლის დროს, რომელიც მაშინ ისე ხშირი მოვლენა იყო ხოლმე. მოსაწყენად მიაჩნდათ ყაზახებს ბრძოლასა და ბრძოლას შუა მოცლილი დრო რაიმე სამხედრო დისციპლინის შესწავლისათვის მოენდომებინათ, გარდა მიზანში თოფის სროლისა და ცხენის დოლისა და ჯირითისა, ან მინდორსა და ქალებში ნადირზედ გამოკიდებისა. დანარჩენს თავისუფალს დროს მთლად ქეიფს ანდომებდნენ, ამ ლაღი სულის თავისუფლად გამომხატველს საგანს. მთელი „სეჩი“ რაღაც არა ჩვეულებრივს მოვლენას წარმოადგენდა: იგი იყო ერთი დაუსრულებელი მეჯლისი, დიდის ამბით დაწყებული და ბოლო-მოუღებელი ღრეობა. ზოგნი-კი ხელობას მისდევდნენ, სხვები ვაჭრობას; მაგრამ მომეტებული ნაწილი დილით საღამომდე განუწყვეტლივ ქეიფობდა, თუ-კი ჯიბეში უქცაოდან რამე და ნადავლი ჯერ კიდევ ვაჭრებისა და მეღვინეების ხელში არ იყო გადასული. რაღაცა მომჯადოებელი რამ იყო ეს საერთო მეჯლისობა. იგი არ წარმოადგენდა ჯავრისაგან გალოთებულ მელუდების კრებულს, არა, იგი იყო მხოლოდ თავდაუქერელი თავისუფალი მხიარულება. ყველა, ვინც-კი იმათში

გაერეოდა, წარსული ფიქრი და ზრუნვა უცბად გადაეყრებოდა, ავიწყდებოდა. თუ-კი შეიძლება ასე ითქვას, ყველა მაშინვე ივიწყებდა მთელს თავისს წარსულს და უზრუნველად ეძლეოდა ამხანაგობის საერთო ტალღას, რომელიც შესდგებოდა მისებრვე მოქეიფე ცალღერა კაცებისაგან, რომელთაც არ გააჩნდათ არც ნათესავი, არც ქერი, არც ოჯახობა; გარდა მალღაცისა და გულში დაუსრულებელ მხიარულობისა. ეს გარემოება იყო სწორედ ნამდვილი მიზეზი იმ საზღაპრო თავისუფალ მხიარულებისა, რომელსაც ვერავითარი სხვა წყარო ვერ წარმოშობდა. ამბები და ლაყბობა დასასვენებლად თავ-შეყრილ და ზარამაცად მიწაზედ წამოწოლილ გროვა ხალხისა ხშირად იქამდის სასაცილო და ნამდვილ ცხოვრების მაჩვენებელი იყო, რომ მართლაც მხოლოდ გარეგნობით გულგრილ ზაპოროჟეელს თუ შეეძლო წარბ-შეუხრებლად მათი მოსმენა, რა ხასიათიც შეადგენს განსაკუთრებულს თვისებას სამხრეთ რუსეთის შვილისას. მხიარულობა რაღაც მათრობელი და მეტის-მეტი აზმურებული იყო, მაგრამ შავს კაბაკს-კი არა ჰგავდა, სადაც კაცი მახინჯდებოდა ამ უთაგბოლო, ჩათხრობილ გამაბრუებელ მსმელობით; არა, უფრო სკოლის შეგირდების მხიარულს წრეს მოგაგონებდათ. განსხვავება მხოლოდ იმაში იყო, რომ ჩხირით ხელში კითხვისა და მასწავლებლების უგვან ჩიჩინის მაგიერად ხუთი და მეტი ათასი ცხენით ყაზახები მტერს თავს ესხმოდნენ ხოლმე; მინდვრის მაგიერად, სადაც ისინი მხიარულად ბურთაობდნენ ხოლმე, ამათ უსაზღვროდ გადაშლილი და უმეტველყოფრად მინებებული სწორი ჰქონდათ, რომლიდგანაც თათარი თავისს ცანცარა თავს გამოუყოფდათ ხოლმე და თურქი, მწვანე დოღბანდში გახვეული, უმოძრავოდ, სასკ^ლ იკად გამოიყურებოდა; განსხვავება იმაში იყო, რომ თვის-და უნებურად სკოლაში შეკრებვისა ნაცვლად, ესენი თავისით გაურბოდნენ მშობელს დედ-მამასა და სახლს; რომ აქ იყვნენ ისეთნი, რომელთაც თავი თითქმის საზრჩობელაში ჰქონდათ გაყოფილი და სიკვდილის მაგიერად სიცოცხლე მიენიჭათ, მასთან ლაღი, თავისუფალი; იმაში, რომ აქ იყვნენ ისეთნი, რომელთაც თა-

ვისის კეთილშობილ ხასიათით არ შეეძლოთ ჯიბეში ფარა დაეყენებინათ,—მაშინვე გაჰფლანგავდნენ; რომ ზოგიერთნი მათგანნი წინად ოქროსა სთვლიდნენ სიმდიდრეთ, მაგრამ მოიჯარადრე ურიების წყალობით ისე შეიძლება გადმოებერთყათ ჯიბეები, რომ ფარა არ გაჰვარდნოდათ. აქ იყვნენ ყველა ის ბურსაკები, რომელთაც აკადემიის როზგები ვერ იშენიეს და სკოლიდან, როგორებიც მიბრძანდნენ, ისეთივე წამობრძანდნენ; მაგრამ იყვნენ ისეთნიც, რომლებმაც კარგად იცოდნენ ვინ იყო ჰორაციო, ციცერონი, ან რომელთა რესპუბლიკა რა ხილი იყო. აქ იყო ბევრი ისეთი ოფიცერი, რომლებმაც შემდეგ სამეფო ჯარში თავი ისახელეს; აქ იყო ბევრი გამოცდილი თანამოსაგრე მემომარი (ИМПЕРИИ), რომელნიც კეთილშობილურად ჰბჭობდნენ—სადაც უნდა ვიბრძოდეთ, სულ ერთია, ოღონდ უომრად არ ვისხდეთ, რადგანაც კეთილშობილის კაცისათვის სირცხვილია მთელი სიცოცხლე ბრძოლაში არ გაატაროსო. მაგრამ იყვნენ ისეთებიც, რომლებიც მხოლოდ სახელისათვის მოსულიყვნენ, რომ შემდეგ ეთქვათ, ჩვენცა ეყოფილვართ „სეჩში“ და გამოაჯეილი და გამოწრთობილი რაინდები ვართო. ან ვინ არ იყო აქ? ეს უცნაური რესპუბლიკა ნამდვილი იქ დროის მოთხოვნილება იყო. ომისა, ოქროს თასებისა, ძვირფას ფარჩებისა, ბაჯალლო ოქროებისა და სხვა დიდების მოყვარულნი აქ მუდამ ჰპოვებდნენ საქმესა, გარდა ქალის თაყვანის მცემელთა, რადგანაც თვითონ სოფელშიაც-კი არ იყო ქალის ხსენება.

ოსტაპსა და ანდრიას ძალიან უკვირდათ, რომ იმოდენა ხალხი მოდიოდა „სეჩში“ და არავინ რასა ჰკითხავდა:—საიდანა და ვინ იყვნენ, ან რა ერქვათ? მოდიოდნენ, როგორც თავისს საქუთარს სახლში, თითქოს ავერ არის ერთი საათის წინად წასულან და ახლა უკანვე მობრუნებულანო. მოსული გამოეცხადებოდა მხოლოდ „კოშევოის“ (ზაპოროჟიეს ჯარის უფროსი, რომელსაც „კურენები“ თითო წლით ირჩევდნენ „რადე“-ს ყრილობაზედ), რომელიც ჩვეულებრივ გამოჰკითხავდა: „გამარჯობა! რაო, ქრისტე ხომ გწამს?“—„მწამს!“ მიუგებდა მოსული. —„სამე-

ბაც ხომ გწამს? — „მწამს!“ — „საყდარშიაც დადიხარ? — „დავდი-
ვარ!“ — „აბა, პირჯვარი გადიწერე!“ და მოსულიც პირჯვარს
გამოისახავდა. — „კარგი, მაშ!“ ეტყოდა „კოშევოი“: „წადი, რო-
მელ „კურენშიაც“ გინდა.“ და ამითი თავდებოდა მთელი ცერე-
მონია. მთელი „სეჩი“ ერთს საყდარში ლოცულობდა და მზად
იყო უკანასკნელი სისხლი დაეღვარა მის გულისათვის, თუმ-
ცა მარხულობასა და სხვა ამგვარს საეკლესიო ჩვეულებას ყა-
ზახები არაფრათ აგდებდნენ. მხოლოდ გამდიდრების სურვი-
ლით გატაცებული ურიები, სომხები და თათრები ჰბედავდნენ
მათ შორის ცხოვრებასა და ვაჭრობას, რადგანაც ზაპორო-
ჟელს არ უყვარდა შევაჭრება და ნაყიდ საქონელში აძლევდა
იმდენს, რამდენსაც მათ ბედზედ ხელი ამოჭიდავდა ჯიბიდგან.
მიანიც ამ ვერცხლის მოტრფიალე ვაჭრების ბედი შესაბრალო-
სი იყო, რადგანაც, შემოაკლდებოდათ თუ არა ფული, ეს
ჯგულები მაშინვე აუნიავებდნენ ხოლმე დუქნებსა და ყველა-
ფერი მუქთად მიჰქონდათ. „სეჩი“ შესდგებოდა სულ 60 კუ-
რენისაგან, რომლებიც ცალკე დამოუკიდებელ რესპუბლიკებს
მოაგონებდნენ კაცს, მაგრამ უფრო-კი სკოლასა და ბურსას,
სადაც ყველა ერთნაირად მზა-მზარეულზედა სცხოვრობდა.
არავის-რა გააჩნდა და გროშის დანაფასევი არა ეჭირათ-რა ხე-
ლში, რადგანაც ქონება საერთო იყო და კურენის ატამანი
(უფროსი) განაგებდა, რომელსაც ამის გულისათვის ჩვეულე-
ბრივ „ბატკას“ უწოდებდნენ. იმის ხელთ იყო: ფული, ტანი-
სამოსი, საცხოვრებელი, ფქვილი, ფაფა, შეშაც-კი; ფულსაც
იმავე აბარებდნენ შესანახად!

„კურენებს“ ხშირად ერთმანერთში ლაპარაკი მოსდიოდათ,
რომელიც უმაღლესად გადიქცეოდა ხოლმე. მოეფინებოდ-
ნენ „კურენები“ მოედანსა და გაჰქონდა მუშტს ზაპა-ზუბი, ვიდ-
რე ერთი რომელიმე მხარე არა სძლევდა. მერე კი დაიწყებო-
და ქვიფი. ასეთი იყო „სეჩი“, რომელიც ახალგაზრდებს ასე
ძლიერად იზიდავდა.

ოსტაპი და ანდრიაც ხარბად და გატაცებით დაეწაფნენ ამ
ქვიფის უძირო ზღვასა და უცბად დაივიწყეს მამის სახლი.

ბურსა და ყოველივე, რაც კი წინად აღეღებდათ, იზიდავდა: ახალს ცხოვრებას შეუდგნენ. ყველაფერი იბყრობდა მათს ყურადღებას: ქეიფის ჩვეულებებიც და შინაური არა-რთული მართვა-კანონებიც, რომლებიც ხან-და-ხან თითქმის სასტიკად მიაჩნდათ ასეთს თავისუფალსა და თავის-ნება რესპუბლიკაში. ყაზახს რომ სულ უბრალო რამ მოეპარნა, ეს უკვე მთელის ყაზახობის შემარცხენელი იყო: როგორც უპატიოსნოს, მიაბამდნენ სამარცხვინო ბოძედ და გვერდით კეტს მოუღებდნენ, რომელიც ყველა გამვლელ-გამომვლელს უნდა ეთავაზნა დამნაშავესათვის, ვიდრე ასე არ ჩარეგვადნენ სასიკვდილოდ. ვალის არ გადამხდელს კიდევ მიაბავდნენ ჯაკჭით ზარბაზანზედ და იყო ასე, ვიდრე რომელიმე მეგობარი არ გამოისყიდდა და გაღიხიდა ვალსა. მაგრამ ყველაზედ მეტი შთაბეჭდილება ანდრიაზედ მკვლელის საზარელომ სასჯელმა იქონია. იქვე, იმის თვალ-წინ გათხარეს ორმო, ჩასვეს შიგ ცოცხალი მკვლელი და ზევიდან მოკლულის კუბო დაადგეს; მერე ორივეს მიწა მიაყარეს და დამარხეს. ამის შემდეგ დიდ-ხანს ერთთავად ეს საზარელი სასჯელი ელანდებოდა ანდრისა და ცოცხლად დამარხული მკვლელი და საზარელი კუბო თვალ-წინ ედგა.

მალე ორთავე ახალგაზრდამ მიიქცია ყაზახების ყურადღება. ხშირად თავისს ამხანაგებთან ერთად, ან-და მთელის თვისის კურენითა და სხვა კურენებთან ერთად გავიდოდნენ მინდვრად და ჰხოცავდნენ აუარებელს მინდვრის სხვა-და-სხვა ფრინველს, ირმებსა და თხებსა; ან კიდევ წავიდოდნენ ტბებსა და მდინარეებში თევზის საჭერად—ყველა კურენი თავისს წილობაში—რომ მთელის თავისის კურენისათვის საზრდო მოეპოვებინათ. მართალია, სამეცნიერო არა იყო-რა, რაშიაც ყაზახი იწრთვებოდა, მაგრამ დანარჩენ ახალგაზრდებში ოსტაპმა და ანდრიამ თავი მაინც უკვე იჩინეს თავისის მამაცობითა და მოხერხებულობით ყველაფერში. ესროდნენ ცოცხლად და სწორედ მიზანში და გადიოდნენ ღნებარში წყალთ აღმა, რისთვისაც ახლად მისულს ყაზახები ალტაცებით და დიდებულად მიიღებდნენ ხოლმე.

მაგრამ მოხუცი ტარასი სულ სხვა მოღვაწეობისათვის ამზადებდა მათ. ესე უქმად ყოფნა არაფერად მოსწონდა და უნდოდა პირდაპირ საქმით ეცადნათ ყოველივე. ამისათვის ერთ-თავად იმის ფიქრში იყო, რომ როგორმე „სეჩი“ სალაშქროდ აღედგა, სადაც ყველას შეეძლებოდა თავისი რაინდობა დაემტკიცებინა, საომარი ნიჭი გამოეჩინა. ბოლოს, ერთს დღეს მივიდა ტარასი კოშევიოსთან და უთხრა პირდაპირ: „რათა, კოშევი, დრო არ არი გაგვესიერნა საითმე“.

„საით მერე“,—მიუგო კოშევიომ, პირიდან პატარა ჩიბუხი გამოლო და გვერდზე გააფურთხა.

„როგორ თუ საით? შეიძლება თურქებისაკენ, ან თათრებზე გავილაშქროთ“.

„არ შეიძლება არც თურქებისკენ და არც თათრებზედ“, უპასუხა კოშევიომ და ისევ გულგრილად ჩაიღო პირში ჩიბუხი.

„როგორ თუ არ შეიძლება“?

„ისე. სულთანს მშვიდობიანობის პირობა მივეცით“.

„მერე, ის ხომ ბუსურმანია: და ღმერთიც და საღმრთო წერილიც გვიბრძანებენ მათს ამოწყვეტასა“.

„უფლება არა გვაქვს. სარწმუნოება რომ არ შეგვეფიცნა, იქნება კიდევ მოხერხდებოდა, მაგრამ ახლა არ შეიძლება“.

„როგორ თუ არ შეიძლება? როგორ ამბობ, მაშ, უფლება არა გვაქვსო? აი, მე ორი შვილი მყავს, ორივე ახალგაზრდა. არც ერთი ჯერ ომში არა ყოფილა, შენ-კი ამბობ: ვერსად წავალთ ზაპაროელებიო“.

„და ისე, არ შეიძლება“.

მაშ, აგრე უქმად უნდა იყოს ყაზახის ძალ-ღონე მინებებული, რომ ძალღივით გადიღძოს და ერთი კეთილი საქმე არ გააკეთოს, სამშობლოსა და საქრისტიანოს არაფერი სარგებლობა არ მოუტანოს? მაშ, თუ აგრეა, მითხარ, რაღადა ვცოცხლობთ, სიცოცხლეს რა ეშმაკად ვაქნევთ? ამიხსენ ესა. შენ ხომ ჭკვიანი კაცი ხარ, ტყუილად-კი არ ამოგიჩიეს კო-

შევოათ: ამისგან მაშ ერთი; უამისოდ სიცოცხლეს რას ვაქნევთ?“

კოშვევომ ამაზე პასუხი არ მისცა.. ჯიუტი რამ იყო ეს ყაზახი. გაჩუმდა პატარა ხანს და მერე უთხრა: „ომი-კი მიინც არ მოხდებია და არა“.

„მაშ არ იქნება ომი?“ იკითხა კვლად ტარასმა.

„არა“.

„მაშ, ნურც-კი ვიფიქრებთ ამაზე?“

„ნუ გაირჯებით“.

„მაცადე, მაშ, ეშმაკის კერძო!“ გაიფიქრა ბუღბაშა: „ნახავ, რაც კაცი ვარ!“ და იქვე გადასწყვიტა კოშვევისათვის მაგიერი გადაეხადა.

მოელაპარაკა ერთს, მეორეს, დაალეგინა ყველასა და რამდენმამე გადაკრულმა ყაზახმა გასწია მოედნისაკენ, სადაც საბჭოდ მოსაწვევი დაფი იყო ბოძზე ჩამოკიდული. რადგანაც ჩხირებს მუდამ მდლოლე ინახავდა, აიღეს ამიტომ ვეება კეტები და დაუწყეს ცემა. დაფის ხმაზე პირველად ნამძინარევა მდლოლემ, მაღალის ტანის ცალ-თვალა ყაზახმა, მიიბრინა.

„ვინ გაჰბედა დაფის დაკვრა?“ შეუყვირა მდლოლემ.

„გაჩუმდი! აიღე ეხლავ ე ჩხირები და დაუკარ, რო გიბრძანებენ!“ უბრძანეს ნაქეიფარმა მამასახლისებმა.

მდლოლემაც მაშინვე ჯიბიდან ჩხირები ამოიღო, რომლებიც თან წამოეღო და დაუკრა. გაისმა თუ არა დაფის ხმა, მაშინვე მოედანზე ფუტკარივით აირივნენ ზაპოროჟელთა შავ-შავი გუნდები. ყველანი შემოიკრიბნენ და შემოავლეს წრე. დაუკრა მესამედ მდლოლემ დაფი და გამოჩნდნენ ბოლოს უხუცესნიც: კოშვევი „ბალიცით“ ხელში, რომელიც მისის ღირსებისა და ხარისხის ნიშანია, მსაჯული ჯარის ბეჭდითურთ, მწერალი მელნით და იასაული კვერთხით. კოშვევი და უხუცესთ მოიხადეს ქუდები და იგრგვლივ ყაზახებს ყველას თავი დაუკრეს. დოინჯ-შემოყრილები ამაყად იდგნენ ყაზახები.

„რას ნიშნავს ეს კრება? რა გინდათ, პანოვე?“ დაეკითხა კოშევიკი, მაგრამ ყვირილითა და ლანძღვით ლაპარაკი გააწყვეტინეს.

„დადე „პალიცა“! დადე ეხლავე „პალიცა“ შე, ეშმაკის კერძო! აღარ გვინდისარ!“ ყვიროდნენ ბრბოდან ყაზახები. ზოგიერთმა უფრო ფხიზელმა კურნებმა წინააღმდეგობაცა სცადეს, მაგრამ ფხიზლებმა თუ არა ფხიზლებმა ყველამ მუშტები დაამზადეს, ყველა ყვიროდა, ხმაურობდა.

უნდოდა კოშევიკის რაღაცა ეთქვა, მაგრამ იცოდა, რომ შეიძლებოდა ამ თავზე ხელ-აღებულ, თავისნება ბრბოს სასიკვდილოდ მიებეჭნა, რაიცა ამ გვარს შემთხვევებში აუცილებელი იყო ხოლომე თითქმის და ამიტომ ხმა აღარ ამოიღო, დაუკრა მდაბლად თავი, დასდო „პალიცა“ და ბრბოში შეერია, მიიმალა.

„ჩვენც გვიბრძანებთ, პანოვე, დავსდევთ ნიშნები ჩვენის ღირსებისანი?“ შეეკითხნენ მსაჯული, მწერალი და იასაული, და უნდოდათ დაეწყიათ სამელნე, საჯარო ბეჭედი და კვერთხი.

მაგრამ შეჰყვირეს ბრბოდან: „არა, თქვენ დარჩით! ჩვენ მხოლოდ კოშევიკის გაგდება გვინდოდა, რადგანაც იგი დედაბერი აღმოჩნდა და ჩვენ კი კოშევიკათ კაცი გვინდოდა“.

„ვის ამოირჩევთ, მაშ, კოშევიკათ?“ დაეკითხნენ უხუცესნი.

„კუკუბენკა ამოვირჩიოთ!“ ყვიროდა ერთი ნაწილი.

„არ გვინდა კუკუბენკა!“ ყვიროდა მეორე ნაწილი. „ჯერ აღრეა, პირზე რძე არ შეშრობია“.

„მახათა იყოს ატამანათ!“ ყვიროდნენ სხვანი. „მახათა დავსვათ კოშევიკათ!“

„მახათი გაგერქოსთ წელში!“ ჰყვიროდა ბრბო. „ის რა ყაზახია, თათარივით ქურდია, ძაღლის შვილი? დამალეთ, ეშმაკმა წაიღოს ლოთი მახათას თავი!“

„ბოროდატი, ბოროდატი დავსვათ!“

„არ გვინდა ბოროდატი! დაიკარგოს ბოროდატი!“

„კირლიაგა დაიყვირეთ!“ ჩასჩურჩულა ტარას ბუღბამ ზოგიერთებს.

„კირლიაგა! კირლიაგა!“ გაჰყვიროდა ბრბო. „ბოროდატი, ბოროდატი! კირლიაგა! კირლიაგა! მახათა! მოსწყდეს მახათა! კირლიაგა!“

ყველა კანდიდატები მაშინვე ბრბოდან გამოვიდნენ, როგორც-კი თავანთი სახელები გაიგონეს და განზე გადგნენ, რომ არავის ეფოქრა არჩევანში ხალხს აქეზებდა და საქმე გაიკეთალა.

„კირლიაგა! კირლიაგა!“ გაჰყვიროდნენ უფრო ძლიერად. „ბოროდატი!“ და ბოლოს საქმე მუშტით გადასწყვიტეს: კირლიაგამ გაიმარჯვა.

„მოიყვათ კირლიაგა!“ ჰყვიროდნენ. ათიოდე ყაზახი მაშინვე გამოვიდა; ზოგი მათგანი ფეხზედ ძლიეს-ლა იღვა, — იქამდის გამობრუყულიყვნენ, და გასწიეს კირლიაგასაკენ, — გამოეცხადებინათ, რომ ამოირჩიეს.

მოხუცებული, მაგრამ ჭკვიანი ყაზახი კირლიაგა დიდი ხანია თავისს კურენში იჯდა, ვითომ მომხდარ არჩევისა არა იცოდა-რა. „რაო, ჰანოვე? რა გინდათ?“ დაეკითხა კირლიაგა.

„წამო, კოშვევათ ამოგირჩიეთ!..“

„მოიღეთ წყალობა, ჰანოვე!“ უთხრა კირლიაგამ: „არა ვარ ღირსი მაგ პატივისა! კოშვეობა რა ჩემი საქმეა! სადა მაქვს იმდენი გონება, რომ ეგ მძიმე თანამდებობა შეევასრულო. ნუთუ ჩემზედ უკეთესი მთელს ჯარში არავინ აღმოჩნდა?“

„გეუზნებიან, წამოდიო!“ უყვიროდნენ ზაპოროჟელნი. სწყვდნენ მერე ორნი ილღიებში და მიათრიერს მოედანზედ, თუმცა ბევრს იბოძიძგებდა ფეხებსა და არ უნდოდა გაჰყოლოდა; მისდევდნენ უკან ლანძღვითა და მუჯლუგუნ-კინწის კვრითა და თან ურჩევდნენ: „ნუ იხევ უკან, ეშმაკის შვილო! მიიღე, ძაღლო, პატივი, როცა გაძღვევენ!“ ამ რიგად ყაზახთა წრეშიაც შეიყვანეს კირლიაგა.

„რაო, ჰანოვე?“ გამოაცხადეს საყოველთაოდ მომყვანებმა: „თანახმა ხართ თუ არა, რომ ეს ყაზახი იყოს ჩვენი კოშვეოი?“

„თანახმა ვართ ყველანი!“ დაიყვირა ბრბომ და შინდორს შემდეგ დიდხანს გაჰქონდა გუგუნნი.

ერთმა უხუცესთაგანმა აიღო „პალიცა“ და მიუტანა ახლად ამორჩეულს კოშევიოს. ჩვეულებისამებრ, კირდიაგამ მაშინვე უარი განაცხადა. უხუცესმა მაშინ მეორედ მიუტანა; კირდიამ მეორედაც უარი სთქვა, მაგრამ მესამედ-კი გამოართვა. ბრბომ მაშინვე თავისი მოწონება ყვირილით გამოხატა და შინდორმა შორით-შორამდე ხელ-ახლად გუგუნნი იწყო. გამოვიდა მაშინ ბრბოდამ ოთხი ყველაზედ მოხუცი, შექალაქავებულ უღვაშიანი ყაზახნი (ძალიან მოხუცნი „სეჩში“ არ მოიპოვებოდნენ, რადგანაც არავინ მათგანით ვისით არა კვდებოდა), აიღეს ძირიდან მიწა, რომელიც ახლად მოსულ წვიმისგან ატალახებული იყო და თავზედ დაადგეს. სველი ტალახი თავიდან უღვაშებსა და ლოყებზედ ჩამოუვიდა და სახე მთლად გაეთხუპნა. მაგრამ კირდიაგა იდგა უძრავად და მადლობას უცხადებდა ყაზახებს, რომ ასეთის პატივის ღირსადა სცნეს.

დასრულდა ამ რიგად მყვირალა არჩევანი; მაგრამ ყველაზედ მეტად ვის უხაროდა – ბუღბას, თუ სხვებს, ეს არავინ იცის: ასე გადაუხადა ბუღბამ მაგიერი კოშევიოს. კირდიაგა ბუღბას ძველი მეგობარი იყო, ზღვიდ თუ ხმელად ბევრჯელ მასთან ლაშქრობაში მყოფი, რომელთაც არა ერთხელ აუტანიათ სხვადა-სხვა გვარი სიმკაცრე და გაკირვება ბრძოლისა. ბრბო დაიშალა და არჩევნის სადღესასწაულოდ იწყეს ისეთი ქეიფი, როგორსაც ოსტაპი და ანდრია არასოდეს არ მოსწრებოდნენ. ღვინის დუქნები მთლად დაამტვრის; „მიდი“, ლუდი, „გარელოკა“ უფულოდ, მუქთად მიჰქონდათ მეღვინეები იმისი მადლობელნი იყვნენ, რომ თვითონ გადურჩნენ ცოცხლები. მთელი ღამე ყვირილითა და სიმღერით გაატარეს, რომლებშიაც (სიმღერებში) თავიანთს მამ-ცურს, გმირულს საქმეებს აქებდნენ; მთვარის შუქზედ დიდხანს დადიოდნენ მესაკრავენი ქუჩა-ქუჩა ფანდურებითა, „ბალაღაიკებითა“ და „ტურბანებით“ (საკრავებია) და საეკლესიო მგალობელნი, რომელნიც „სეჩში“ მხოლოდ ეკლესიაში საგალობლადა და ზაპოროველ-

თა საქმის საქმეთა ქების შესახებ აღნიშნულ ჰყვანდათ. ბოლოს დადლილობა და სასმელო მანცა სძლია ეს მაგარი ვაჟაკები: მოსჩანდა, ხან აქ, ხან იქ, როგორ ცვიოდნენ დედამიწაზედ ყაზახები, — ამხანაგნი ხელი-ხელ გადახვეულნი როგორ მგრძობიერად ჰკოცნიდნენ ერთმანერთს, სიხარულით ცრემლს აფრქვევდნენ და მერე ერთი მეორეზედ ეწყობოდნენ. აგერ, იქ კიდევ ერთად დაყრილა მთელი ხროვა ყაზახებისა; იქით კიდევ ვიღაცა მოხერხებულს ადგილს ეძებს, რომ მიწვეს და პირდაპირ-კი ხის გეჯაში ჩაწვა. უკანასკნელი, სხვებთან შედარებით უფრო მაგარი ყაზახი, ჯერ კიდევ ლულულუღებდა რაღასაც უაზროდ და უკავშიროდ, მაგრამ სასმელო ბოლოს იმასაც კინწი წასწყვიტა და მასთან ერთად მთელმა „სემმა“ მიიძინა.

ან-ანი

(შემდეგი იქნება)

არხეოლოგიური მოგზაურობანი

და

შენიშვნანი

თელავი. თელავის სობორო ანუ ირაკლი მეორის კარის ეკლესია აშენებულია ირაკლის მიერ 1758 წელს. ეკლესია ოთხკუთხედიანია, აგურით ნაშენი, სიგრძე აქვს 21 ადლი და 14 გოჯი, განი 13 ადლი და 13 გოჯი. უკან, დასავლეთის მხრით მიშენებული ოთახი ახალია, შესავალი აქვს სამხრეთით და დასავლეთით. ფანჯარა 4 აქვს, ორ-ორი ჩრდილოეთით და სამხრით. საკურთხეველს 3 ფანჯარა აქვს. ხელობა შენობისა მდარეა. წინეთ ეკლესიის კანკელი შემკობილი ყოფილა აბრე-შუმის ქსოვილზე დახატულის სურათებით, რომელნიც კათო-ლიკეთა მისიონერებს უძღვნიათ საქართველოს მეფისათვის (ირაკლისა თუ გიორგისთვის დაქვეშაობით არ ვიცით). პირველ შეხედვითვე ეტყობა, რომ ეს სურათები კათოლიკეა ნამუშევარი არის, სურათებში აღმოსავლეთის ჩვეულებრივი სახეები სრულებით არ შეგხვდებათ. ამას გარდა ქართული წარწერები, ეტყობა, მხატვარს მიბაძვით გადმოუღია ქართულის ნაწერიდან, მაგრამ ყველა ასო ისე ვერ გამოუყვანია, რო-გორც საჭირო იყო და ამიტომ არა ჩვეულებრივი სახის წარწე-რები გამოსულა. არ ვიცით, რისთვის დაუწუნებიათ ეს თა-ვისებური ისტორიული სურათები, მოუგლეჯიათ ისინი და ახალი კანკელი გაუკეთებიათ ეკლესიისთვის 1888 წელს. ეს ძველი იტალიანური ხელობის სურათები მე რომ ვნახე ცალკე

ინახებოდა ეკლესიაში და ტფილისის საეკლესიო მუზეუმის წევრთა სხდომაზე განვაცხადე სურვილი მუზეუმში გადმოეტანათ ეს ნაშთები, მაგრამ ვგონებ ჯერ არ ჩამოუტანიათ. მოგვყავს აქ წარწერები სურათებისა, რომელნიც მათ შინაარსს გვაჩვენებენ:

1) მოსემ იხილა მაყლოვანი, 2) დავით და კონსტანტინე, 3) დაბადება ქრისტეს. დიდება მალალთა შაღა დიდისა, 4) წმ. ანტონისა, 5) მაცხოვარი, 6) მთავარ ანგ. მიხაილ, 7) მიძინება ღთისმშობლისა, 8) წმ. ლუარსაბ, 9) დანიელ იხილა გამოკვეთილი, 10) წმიდისა მოციქულთა სწორისა ნინოსი, 11) ყლ წმიდა, 12) სამება, 13) ანდრია კრიტელისა, 14) ელისაბედ და მარიაშის ხილვა, 15) ანგელოზები ეჩვენა მწყემსებს, 16) კვერთხი არონის აღმოცენებული, 17) ეგვტეს წასვლა, 18) ხარება, 19) წმ. ქეთევან, 20) წმ. მოწ. არჩილი, 21) ყლ წმიდა, 22) სერგია და ბაქოსი.

ეკლესიაში კედლებზე ჩამორიგებულია სურათები თორმეტთა მოციქულთა ახალი ხელობისა, როგორც ესლანდელი კანკელი.

ძველ ნივთებთა შორის აქ ინახება:

I. ხატი ოქროსი მთავარ ანგელოზთა მიქელ და გაბრიელისა, 325 X 244 სანტიმეტრი, წარწერით: „მიქელ გაბრიელ. შუაში გამოხატულია მაცხოვარი. ხატს აწერია:

1. დიდო: მთერ ანგელოზნო: შხ: გუეყე-
2. ენით: წინაშე: ღა: მსავსა: თქვენსა: ირ-
3. დიშერს: ძით: და: მეცხედრით: ჩუნთ. რომ-
4. ელმან: მოვაჰედინე ხატი ესე: ქკსა: სოზ: (1589).

II. ხატი მაცხოვრისა ოქროსი, 21,4 X 15,5 სანტ., შემკობილია 14 ლალით, ორი ზურმუხტით, შვიდი ფირუზით და ექვსი მარგალიტით. ზემოდ გამოხატულია ყლ წა, ივ ქე, ინე მახარობელი, ქვემოთ — გედეონი, დავითი და იესე. ხატს ხუცურად აწერია:

1. ქ: იო: ქე: ძო: ღო: მცველ: დ
2. მფრვლ: გოქმნ: ორთე; შიია: ცხ
3. ოვრსა: ჩნ: მეფსა: ალსნდრს: ლ: მც
4. ხედრსა: ჩნსა: დდფლსა: თნთნის რმ
5. ელმნ: მვკდინთ: ხტი: ესე: მცხოვრისა
6. ლ: შვემკვეით: თვლითა: დ: მრგლტი
7. თა: წრს მრთებლდ: მფზსა: ჩუნის
8. ა: ლ: ცდვთა: ჩთა: შსნდობლდ:

III. იოანე ნათლისმცემლის ხატი ვერცხლისა ოქროთ დაფერილი, 33 × 24 სანტიმეტრი, ზედ გამოხატულია ხე და ხის ძირში ცული. ხელში ნათლისმცემელს აქვს ეტრატე, რომელზედაც ხუცურად აწერია: „აჰა ესერა ცული ძირთა თანა ხეთასა ძეს ყლმნ ხემან რნ არა გამოიღოს ნჴფი კეთილი მოეკვთოს.“ წარწერა ხუცური აქვს: წა იე ნთლისმცემელი. და შემდეგ:

1. წო: იე: ნთლის: მცემელი:
2. მხ: ექმნ ორთევე: შნა: ცხოვრებს
3. ა: მმკობსა: დ: მდბლსა: შნსა: ერდშრს: ამინ:

IV. ხატი ღვთის მშობლისა ოქროსი, რუსული ხელობისა, 22 × 17,5 სანტიმეტრი.

V. ჯვარი ხისა ათონური ხელობისა, ვერცხლით შემოჯედილი.

VI. საცეცხური ვერცხლისა.

VII. სახარება 1709 წელს დაბეჭდილი მშვენიერის, ოქროთი შემკობილის, ყლით, მოსკოვში გაკეთებული.

VIII. ხომლი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ. ჩვენ ქართლისა და კახეთისა და სხვათა მპყრობელმან მეფემან ირაკლი მეორემან გავაკეთებინეთ კვამლი ესე თელავს კარისა: ღვთის-მშობლის ეკლესიისათვის კარის წინამძღვრობასა ამბაკომისასა კევეჭავაძისასა მხვამლი ესე წელსა ჩდგ: ამისა

ზედამხედველი მღვდელი იოსებ კარისა და მუშაკი უღირსი გაბრიელ: მისხალი...

IX. ჯვარზე, რომელიც უნახავს ბროსეს და რომელიც მოუპარავთ 1895 წელს წერებულა: ეს წმიდა ჯვარი და წმიდა ბარძიმი-ფეშხუმი გაკეთებული ორის თეფშით და თავისის გოვზ-კამარით და ეგრეთვე წმიდის სახარების ოთხი დასაკრავი ფოლაქი, მახარებელი, შუაზე მაცხოვარი და მეორეს გვერდზედ ფოლაქები მძიმეთ დაფერილი მე კარის წინამძღვარმან ამბაკომ ქავეჭავაძემ მოვატანინე კარისა ღვთისა მშობლისათჳს:

X. მეორე კანდელზე წერებულა:

თელავს დიდ საყდარში არის შეწირული ესე კანდელი: ამ ეკლესიიდან ამის გატანას ნურავინ იკადრებს, ვითარცა მჩხრეკელი ეკლესიისა უღირდეს: გიორგი. ეს გიორგი უნდა იყოს მეფე გიორგი მე-XII. *)

ხელთნაწერები.

I. თარგმანებაჲ მათეს სახარებისაჲ ძველ ქალილდზე მე-XII-XIII საუკუნის ხელით. 44 X 32 სანტ., თავი და ბოლო ჰკლებია და მეთვრამეტე საუკუნის ხელით არის შევსებული დაკლებული ძველი ტექსტი, მაგრამ სრულიათ არც ეს დამატებაა დაკული. სულ დაკულია „ფმბ“ კაბადონი.

1) „მე-სავ“ გვერდზე მხედრულის მერმენდელის ხელით სწერია:

ქ. მე. ფ. დ. ცოდვილმან მღვდელ. მონაზონმან. გერმანემ. ფრიადი. სურვილი. და ტფიალგება. მქონდა. წიგნისა. ამის. და. ახალციხელი. მღუდელი. იოანე. გავგზავნე. ვარძიას. და, იმან. მიყიდა. წმიდა. ესე. მათეს. თავის. თარგმანი. ფასი. მივეც. შვიდი. თუმან[ი]. ორი. თუმანი. თავის. გასამსჯელო. ხუთი მინალთუნი. მოსაცხოველები. ხუთი. მინალთუნი. შესაკრავი. მაგრა. თუ მეცნიერი: კაცი. გასინჯავს: ფასი: არა.

*) ნახ. ბროსეს Voyage, 1 Rap. p. 63.

სძეს. ვინც. იხილვიდეთ. შენდობით. მომიხსენებდით. სრულ-
იქმნა. წმიდა. წიგნი. ესე. იანვარს ა ქკსა. უ:.

ამავე. ქკსა. აპრილის. კბ.: მეფე ვახტანგ. წაბძანდა.
ისპანს. ყენთან: ვნახოთ. ღთი. რას. მოწყალებას. მოუვლენს.
საქართველოს:-

2) ამას ზემოთ ძველი მხედრულით სწერია: ქ. ღმერთო:
და წმინდაო; იოვანე: მახარებელო: შე[ი]წყალებ: სული: ქაი-
ხოსროსი: ათაბაგის: ვინცა: შენდობა. ბძანოთ. თქვენცა: შე-
გინდეს: ღნი:

3) პირველი წარწერის ქვემოთ ხუცურად სწერია:

არს. ქეშმარიტად. ღივ- სულიერი, წიგნი. ესე. თარგმა-
ნი. სახარებისა. მათესი. მათის. მეფობის, სიმაღლის. მეფისა.
ირაკლი. მეორის. კარის. ეკკლესიის კარისა ღის მშობლისა
თელავს ქკს უპპ *)

4) „სე“ გვერდზე ტექსტის ხელით და კინოვარით სწე-
რია: ქე შე სლი ნიკზისი.

5) „ტკ“ გვერდზე ტექსტის ხელით: ქე შე ატნი
(ანტონი).

6) „თ“ გვერდზე, აშიაზე ძველი მხედრულით: ყდ წმიდაო.
იონე მახარებელო. შეიწირე. მცირე. ესე. შესაწირავი. მათე.
მახარებელის. ნათქუი. ამა. შენის. მოსახელის. იწე. ოქრო-
პირის ქრისტეს. პირის. პავლეს. მიერ. მოცემული. თქ[უენდა]...
ეე (ერისთავთ) ერისთვის. აბუსერისაგან(?) თქვენთუის
მოკრთებელი(?).. (წაჭრილია აშია). შემდეგ ფურცელზე:

ქ: აწ. ვინც. და რამანც გუარმან. ადამიანთამან რაიცა.
მიზეზითა. მოუშალოს. წმიდას. მახარებელს. რისხავსცა...
(ქაჭრილია).

7) „ჟე“ გვერდზე ტექსტის ხელით: მოვა გლახ ეში ღდეს
ამისი მწერალი მიწა და მტუპრ ქმნილ იყოს მშენ—შე სლი
ჩი ქე ძვრ უკნბლო.

*) ქარონიკონი ასო მთავრულით სწერია.

8) „ბღ“ გვერდზე ძველი მხედრულით: ჩემმა შვილმა: მე ივანე არც...

9) „პც“ გვერდ.: ივ ქე: შე: ანტონი ვარძიელი:.

10. „რიბ“ გვერ. არა ტექსტის ხელით ხუცურათ: სულსა: გაბრიელსა: გაბრიელს: შნ ღნ.

11) „ფი“ გვერ. ტექსტის ხელით:

ღო შე ვაშყმაძე*) ნიკოლოზ და მისი მეუღლე შამალუხს შნ ღნ.

12) „ფლა“ გვერ. ტექსტის ხელით:

ღო შე სლითა ბასილისა.

II. დაბადება მხედრული ხელით ნაწერი, ქალაღდზე, 37 x 26 სანტიმეტრი, თავი და ბოლო აკლია, აგრეთვე აკლია შიგა და შიგაც და ეს ნაკლები აღნიშნულია ყოველთვის, კინოვარით ნაჩვენებია, თუ რამდენი ფურცელი აკლია. ხელი მეჩვიდმეტე საუკუნის უნდა იყოს.

ერთ ადგილას ტექსტის ხელით უწერია:

ცოდვილს ელენესათვს შენდობა იყავნ.

ქ. როსტომ როკიკაძე.

არა ტექსტის ხელით უწერია:

ქ. ღთო აცხოვენე და აღდეგრძელე ამისი მწერალი ნიკოლოზ. ნიკოლოზ კათალიკოზი (ჩართულათ უწერია ეგორი სიტყვა).

ერთ ადგილას ხელჩართულათ აწერია: მეფე ერეკლე.

შემდეგ არა ტექსტის ხელით სწერია:

ქ. განცვიფრდი კაცო გულითა, რა ნახო ღვთისა ნებანი. ემონე მდაბლად, ნუ რიდებ, არ მოგცეს სულსა ვნებანი. კაცთ გითხრან მადლიერობა, ანგელოზთ მრავლად ქებანი, ორღანოთ გაქონ წინწილით, ქნარს გიცენ ებან ებანი.

სეკდემბრის ივ, ქკს უუ.

სხვა ადგილას არა ტექსტის ხელით:

*) ვაშყმაძენი გვართ ეხლა გურიაში, სოფელ ლეხოურში; ცხოვრობენ.

ოდეს ზორაბაბელ ისრაელთა კვრის მეფე გამოართვა ბა-ბილონით იერუსალემადვე მოიყენა ოცდა თუთხუთმეტი ათასი ხუთას და ოთხმოცი იყო ამათი რიცხვი. რუსთველმან აღვ-რაცხე ნიკოლოზ ესე ესრეთ. ამაში ოთხი ბევრი ორათას სამას სამეოცი სწერია. ჩვენ ამას ხათ ძენი ვიანგარიშეთ თვი-თოველად და რიცხ[ვ]ი ეს მოვიდა. ამაში უფრო ქეშმარიტი ეწერება. აწ თქვენ აღვრაცხეთ, ვის გინდოდეს...

მე ყოველთა კაცთა უნარჩველესმან ფ'დ უბადრუკმან ფარემუზ ზრდილმან ბესარონისამან და მონაყოფილმან დედო-ფლის თამარისმან ასე აღვრაცხე მათი წიგნი... და დიდათ მწუხარე ვიქმენ უსაქმობისათვის და ბედნიერის ყვენის ბრძა-ნებით მეფე და დედოფალი ქვეით ბძანდებოდენ იმ შეწუხება-ში ესე ვიკითხე და ეს ასე აღვრაცხული ვპოე... მე აღვრაცხე ოცდა თხუთმეტი ათას შვიდას ოთხმოცდა ათ ჩვიდმეტი.

III. გულანი ხუცური ხელით ნაწერი მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნისა, 26,5 × 24 სანტიმეტრი. დაწერილია ქალაღ-ზე, ყდა აქვს. თავი და ბოლო აკლია.

IV. ძველი აღთქმის ისტორია, მხედრული ხელთნაწერი ყდაში, 28,5 × 27 სანტიმეტრი, თავი და ბოლო აკლია.

ფერისცვალების ეკლესია ანუ ყორჩაბაშების რუსთველი-ბასა. ეკლესია ოთხკუთხედიანია, ქვით ნაშენი და შიგნით შე-ლესილი. სიგრძე აქვს 31 ადლი და 9 გოჯი, განი 16 ადლი და 9 გოჯი. დასავლეთით მოშენებულია კოშკის მსგავსი შე-ნობა და მასზე სამრეკლოა წამოდგმული ექვსი არკით. კედელ-ში დატანებული სათოფეები უჩვენებს, რომ ეხლანდელი სამ-რეკლო წინეთ სიმაგრეც ყოფილა, შესავალი აქვს დასავლე-თით და ამავე მხარეს არის ორი ფანჯარაც. შიგნით ეკლესია იყოფა სამ ნეფათ, შუა ნეფი ამალღებულია სხვებზე, გუმბათი-დამყარებულია ოთხ სვეტზე. კარი აქვს ჩრდილოეთის მხრით და მეორე სამრეკლოდან დასავლეთით. ფანჯარები აღმოსავლე-თით სამი, შუა საკურთხეველში ერთი, დიდი, და თითო პატარ პატარა გვერდებისაში. თვით საყდარს ოთხი ფანჯარა აქვს.

ორ-ორი ჩრდილოეთით და სამხრეთით. კანკელი ხისაა, ათორმეტთა საუფლოთა სურათები დახატულნი არიან ხეზე ქართულის წარწერებით. ეკლესია განუახლებია ბეჟან ყორჩიბაშს მეთექვსმეტე საუკუნეში. ეკლესიაში ჩვენვ ნახეთ შემდეგი წიგნები:

I. პირი ღვთისა ვერცხლისა, ოქრო დაფერილი არშით, 68 × 52 სანტიმეტრი, ხატს ამკობს 14 ლალი და 25 ფირუზი. სირმით ნაკერი სუდარი შემოუწირავეს ანასტასია პოსტნიკოვისას 1860 წ.

როგორც მოგვითხრობს ზვიბირ გადმოცემა, ეს ხატი უნახავთ მიწაში ჩაფლული მე XVI საუკუნეში. პირველად ის ყოფილა მოტანილი ათონიდან წმ. ანტონის ხატთან ერთად, რომელიც ეხლა იყალთოშია.

II. ხატი ღვთის მშობლისა ძრთურთ წარწერით: ყ'დ წ'ა ივ' ქ'ე შემდეგ სწერია:

შემო(ვ)სწირე ხატი ესე ამა თელავის ღვლავების ეკლესიასა ესე ღვთის მშობელის მარიამის ხატი სულისა ჩემისა საოხებლათ მე თელავში მცხოვრებელმა მიხაილ დავითის ძემ ლაბავშოვმა. წელსა ჩვენვ, აპრილს.

III. ვერცხლის ფეშხუმი, ირგვლივ უვლის მხედრული წარწერა:

ქ. მე ივანე ნაზირს მამირთმეგია ღვთებისათვის თვის ჩემ სასულიეროთ მოსახსენებელთ სეფისკერისთვის მისხალი ნაგ, ქკს უოპ (1800 წ.)

IV თევში განსაზავებელი წარწერით:

ქ. შენ ღ-თ მთავართა ღთაებასა სახურსა გიძღვენ კნინი ესე შესაწირავი. ს'დ საქართველოს მეფის გიორგის ასულმან ბარბარე და თანა მეცხედრემან ენდრონიკასშვილის სვმონისამან მიიღე ესე ვითარცა ქვრივისა მწვლილი და ნაცვლად მამანიქე ხორცთა კურნება და სულსა ღზინება სამარადისო მისხალი კაბ.

V. ხელით მოქარგული დიდი ხატი წმ. ნიკოლოზისა, რომელიც შემოუწირავსა კნიაჟნა დარია რამაზის ასულს რუსიებისა 1863 წელსა.

VI. ჯვარი ხისათონური, ვერცხლის არშიით

VII. ჯვარი უბრალო რამოდენიმე ფირუხით შემკობილი, მხედრული წარწერით:

ჩემის შვილის გლახას სადღე[გრ]ძელოთ. ქ, ქილუტის პეტრემ შევწირე ღვთის ეკლესიას.

VIII. ბარძიმი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ: ეჰა რომელმან: ქმენ: ყოველი: დასაბამი: და: ილიდები: ყოველთა: არსთაგან ექმნები შემწე ყოველსა მოსავს შენისა აწ მექმენ მე შემწე: და სასოების: შენისა: მონდობით: ვიქმენ: ყანდჰარს: მსვლელი ყორჩიბაშიშვილი ბარამ და შევარდი განსაცდელს: ფრიადა და ვევედრე ხატსა სასოა: და შესავედრებელსა ყოველსა ქრესტანეთასა რომელი მინდობილი შესავედრებელისა ჩვენისა სამკვიდროსა ხატისა მღთებისასა თელავისას მინდობითა ვიქმენ კვადად (sic) ზაყუანისმცემელი ტაძრისა შენისა რადგან შენისა მონდობით ვიქმენ მოსული ვიგულისმოდგინე მცირე ესე შესწირავი და შემოგწირე ბარძიმი სესე (sic) სატასა შენთსა (ხატსა შენთასა) მე ბარამ ყორჩიბაშიშვილმა რათ(ა) მექმნა ჯერსა ყოველსა მცველი მოსახსენად მამა დედათა ჩემითა ვინც შესწიროთ სულითა მსხვერპლი შენდობა ბძანეთ ამინ. ქორნკოს უკგ: თვს სეკტენბერსა დ.

IX. ვერცხლის ფინჯალი, დოქის მომზავსო, მხედრულის წარწერით:

ქ: ყდ: წმიდასა: ეკლესიასა: ღთაებისასა: შემოგწირე: კნინი: ესე: შემწირავ: მე: უნდო მან კველმან მეფის ასულმან ვარვარამ იმრთმელე ესე და ნაცვალ მაგე კურნება სენთა და საუკუნო ღიდება თანა მემცხედრით და ძით ჩემითურთ ამინ წელსა ჩდჟთ: მისხალი ა:

X. ვერცხლის სურა მხედრულის წარწერით: ქ. ხარაზი მარტირუხას შვილი გიგოლას შეწირული ღვთებისა.

XI. ვერცხლის სურა მხედრულის წარწერით: შამოგწი-
რე: . ყორჩი: . ბაშის: . შვილმა: . დიმიტრიმ: . კეთებას სალხი-
ნებელად ჩვენა მისხალი ლ.

XII. ღვთის მშობლის ხატი ვერცხლისა ოქროთ დაფე-
რილი, უზის ერთი დიდი ლალი და ოთხი სხვა ძვირფასი ქვა,
27,5 × 23 სანტიმეტრი.

XIII. ჯვარი ვერცხლისა, წარწერა არა აქვს.

XIV. ვერცხლის საცეცხური წარწერა არა აქვს.

XV. ხატი წმ. ნიკოლოზისა 9 × 8 სანტიმეტრი. წარწერა
არა აქვს.

XVI. შანდალი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ: ბატონის: შვილმა გიორგიმ: მოგიძღვენით მღთების-
საყდარსა შამდანი (sic) ნურავინ იკადრებს გამოწირვად მისხა-
ლი რაჟმ: ყორჩბაშანთ საყდარში ხთვის ხატსა.

XVII. ვერცხლის სადგისი.

XVIII. პატარა ხატი მაცხოვრისა შემკობილი მარგალი-
ტებით 6,5 × 6 სანტიმეტრი.

XIX. ხატი ღვთისმშობლისა ვერცხლისა 13 ძვირფასი
ქვით შემკული; 32 × 27,5 სანტიმეტრი.

XX. ვერცხლის სურა მხედრულის წარწერით:

შემოგწირე შენ თელავის ღვთების ეკლესიას კნენა გუ-
ქამ მაყაოისამ ჩემის ძის თონიკეს სადღეგრძელოდ და ჩემის
სულის საოხად ჩუკბ წელსა მარტის კ დღესა.

XXI. ჯვარი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ. რამაზ ყორჩიბაშისშვილის ქვრივმა და ობოლმან და-
ვითმან შემოგწირეთ ჯვარი ესე თქვენ ბრწყინვალეს ხვთებას
ჩვენად სადღეგრძელოდ და სასულიეროდ თიბათს ა, ქკს უოკ-
(1787). მისხალი მე:

XXII. სეფის კვერის თეფში ვერცხლისა, მხედრუ-
ლის წარწერით: მე ივანე ნაზირს მიმირთმევია ღვთაებისა-
თს ჩემ სასულიეროდ მოსახსენებელად სეფისკვერისათს, მის-
ხალი ნაგ.

XXIII. საბურველი ხელთუქმნელისა ხატისი, შეწირულია მარიამ დედოფლის მიერ, მეფის გიორგი მეთორმეტის ცოლისა 1797 წ.

XXIV. ფეშუმი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით: საქართველოს მეფის ირაკლის ძის გიორგისა. მისხალი აზ. და ნახ: (ნახევარი).

XXV. კამარა ვერცხლისა მხედრულის წარწერით. საქართველოს მეფის ძის გიორგის არის, მისხალი სიგ *). ძველ გალაგანთან არის წყარო, რომელსაც ძველ გალაგანის-წყაროსაც უწმიდებენ და უკუდავების წყაროსაც თავის სიკარგისათვის. ამ წყაროს ქვაზედ სპარსულად აწერია „ჰაჯი-ბენ-სალიან“, ალბათ სახელი წყაროს ქვით შემომზღუდელისა **). ძველი გალაგანი შემორტყმული ჰქონია ეხლა დანგრეულ სიმაგრეს სამხრეთ აღმოსავლეთის კედრით ეხლანდელი ქალაქისა და როგორც ამბობენ აუშენებია კვირიკე დიდს, კახეთის ქორიკოზს. რომელმაც იწოდა თავის თავი მეფედ და გადაიცივლა 918 წელს.

ამის ახლოს მოიპოვება ძველი ეკლესია, რომელიც ერთხელ ქართველების ყოფილა, ხოლო შემდეგ დროებში მიუციათ სომხებისათვის. ქვემოთ ძველი ქალაქისა არის კიდევ წყარო, რომელსაც მაწანწარას წყარო ჰქვიან. ამ წყაროს ქვაზედ აწერია: აღვაშენეთ წყარო ესე მოსეს გრიქუროვმა და მეუღლემან ჩემმან სულის მეოხეთ ჩვენ ჩყლდ ***).

ეკლესია განგახნაშგაღებისა. ეს ეკლესია ოთხკუთხედიანია, აგურით ნაშენი, სიგრძე აქვს 15 ადლი და 9 გოჯი, განი 8 ადლი და 13 გოჯი, ფანჯარა სამი აქვს: თითო აღმოსავლეთით, ჩრდილოეთით და სამხრეთით. სამხრეთისავე კედრით მოშენებული აქვს ევტერი, რომელზედაც ამართულია პატარა

*) უკანასკელი ექვსი წარწერა ნახე ბრძეს, Voyage-ში, Rapp. I. p. 61-62.

**) ibid.

***) ibid.

სამრეკლო, ექვსი არკით, ეგვეტერს სამი ფანჯარა აქვს. დახურულია საყდარი კრამიტით. სამრეკლოზე ორი ზარი ჰკიდია მხედრულის წარწერებით:

პირველზე, რომლის დიამეტრი 37 სანტიმეტრია:

ევა შენ ზეშთა ლთთ მთაერისა პირითა წამებულო, უფროსად ნაშობთა შორის დედათასა, დილა ქადაგო, კარისა ღთისა ნათლის მცემელო წმიდაო იოანე, ჩვენი მოტყინარის გულითა შენდამი მსასობელნი და ცვა ფარვათ მინდობილნი ვახვანისშვილი ბაზიერთ უხუცესი და მანდატურთ-უხუცესი ზაალ, გიძღენი მცირეს შესაწირავსა ზარსა საოხად სულისა ჩემისა და მეუღლისა ჩემისა ანნას ძისა ჩემისა დიმიტრის აღსაზრდელად და ასულთა ჩემთა კეთილ-დასაცველად: თთვესა იენისსა დ განკორციელებითჲან სიტყვისა ჩდჱჟ.*)

მეორეზე, რომლის დიამეტრი არის 30 სანტიმეტრი:

ჴოი შენ ახოვანო სტრატიატო და მენეო მკედარო წისა სამებისაო დილა მთაეარ მოწამეო გიორგი ჩვენ შენდა შემოვრდომილნი და ცვა ფარვათა ქვეშე შენთა მყოფნი ვახვანისშვილი ბაზიერთ-უხუცესი და მანდატურთ-უხუცესი ზაალ გიძღენი კნინსა ამას შესაწირავსა ზარსა ამას სასაფლავსა ჩვენისა ეკლესიასა აღსაზრდელად ცოდვათა და საოხად სულისა ჩემისა და მეუღლისა ჩემისა ანნასა და ძისა ჩემისა დიმიტრის აღსაზრდელად და ასულთა ჩვენთა კეთილ-დასაცველად თთვესა იენისსა დ ქენს აქეთ ჩდჱჟ.

ამ ეკლესიის მახლობლად ბროსეს უბოვნია ქვა, რომელიც ეხლა აღარ არის დაცული და რომელზედაც წერებულა:

დიდება ღმერთსა სრულ მყოფელსა ყოველთასა. სრული ქმნა ზღუდე ესე ქვაკირივანი მეფისა თეიმურაზ მართლმადიდებელისა ძისა საქართველოს მეფის ერაკლესა და დედოფლობასა დედოფლის თამარ კეთილ მორწმუნისა ბატონისშვილის ერაკლესზე ბაგრატიონისა: მრავალ ჟამიერ ყოს ღმერთმან ცხოვრება მათი. ჩვენ მათ მიერ წარმართებულმან ბაზიერთ-

*) ბროსე შეცდომით კითხულობს ჩდჱჟ (Vyage, I Rapp; p. 59).

ხუცის ძემან. თვთ. ბაზიერთ უხუცესმან ზაალ და ძმამან ვახუშ-
ტიმ აღვაშენეთ და სრულ ვყავით [შენობა მა]თი და აწ თქვენ-
ცა გვედრებით მხილველთა ამის ნაშრომისათა და აღმოჰკი-
თხველთა ძეგლისა ამის შენდობით...

ეს წარწერა თუმცა ცხად ჰყოფს, რომ ზღუდე თელავის
სიმაგრისა ირაკლი მეორის დროს არის აღშენებული, მაგრამ
ყველა ცნობების შეთანხმება შეუძლებელია, ვინაიდან ირაკ-
ლი ქართლის მეფედ გახდა 1762 წელს, დედა მისი თამარი
გადაიცვალა 1746 წელს. ბატონიშვილი ირაკლი გარდა ირაკ-
ლი მეორისა იმ დროს ცნობილი არ არის და თუ ეს ირაკლი
მეორეა, რად იხსენიება ერთ და იმავე დროს საქართველოს
მეფეთ, როდესაც ის დედის სიცოცხლეში მარტო კახეთის
მეფე იყო? სამწუხაროა, რომ ეს ქვა დაკარგულა და ჩვენ აღარ
გვაქვს შეძლება წარწერა შევამოწმოთ ნამდვილს.

აყაღთა. იყაღთოს გუმბათიანი მონასტრის აღწერაზე არ
შევჩერდებით. ეს ცნობილია. *) ძველი მონასტერი განახლე-
ბულია იოანე ბოდბელის მიერ და ეხლა კირით არის შეთე-
თრებული, როგორც თითქმის ყველა ეკლესიები კახეთისა.

აღმოსავლეთის კედელში ეკლესიისა დატანებულია პა-
ტარა ქვა ზედ ამოჭრილი ჯვართ და ძნელად გასარჩევი
ხუცური ხელით. ქვა მერმეა ჩასმული ეკლესიის კედელში.
წარწერის ზოგიერთი სიტყვები ვგონებ ასე იკითხება:

გლახაკი მათე.. და შვილი ღ'თნ.. ან.

მე გლახაკი ცოდვილი.. მომიხსენე.. ან.

ნავთება..

I. მაცხოვრის ხატი ვერცხლისა, 32 X 36 სანტიმეტრი,
ქვემო აშიაზე მხედრულად აწერია:

1: თვთ მამულისა არსებისა ხატო უცვალეებლო სიტყვაო
ღ'ო პატივად შენ პირმშოსა საწისა შევაძვევ ხა-

*) იხ. Д. Бакрадзе. Кавказъ въ древнихъ памятникахъ
христианства, стр. 73. Brosset, rapp. 1, p. 75—76, Jusséliani,
Путевыя записки по Кахетин, стр. 88—90. Муравьева. Грузія
и Арменія ч. 1, стр. 190—194

2. ტი ესე შენი და მოუძღვანე ტაძარსა ღთაებისასა წისა მამისა არსენი იყალთოელისასა მშობელთა ჩემთა სასაფლაოსა მონამან შე
3. ნმან მაყაშვილის ომანის ძემან ბოდბელ მიტროპოლიტმან იოანე სალხინებელად ჩემდა და მშობელთა ჩემთა და ძმათა
4. საუკუნოდ სახსენებელად:.
წელსა ჩღუ. (მისხალი) წღგ.

II. სამების ხატი ვერცხლისა ოქროთ დაფერილი, 44 × 33 სანტიმეტრი, ზედ აწერია:

ღირს არს და ჰეშმარიტ თაყვანისცემა მამისა და ძისა და წისა სულისა სამებისა ერთ არსისა და განუყოფელისა

III. საცეცხლოური ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

1. ძეო და სიტყუაო წისა მამისაო, რმლი განცხადენ იორდანესა
2. შინა და კმა მამისა გწამებდა ძედ საყუარელად და სული
3. სახედ ტრედისა იხილვა შენ ზედა სულსა ჩემსა შევავედრებ შენსა
4. სახიერებასა უღირსი ბოდბელი იოანე ჩელა წელსა, მისხალი სე.

IV. ბარძიმი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

შემწირველი წისა ამის ბარძიმისა და განმაახლებელი სდამალღების ეკკლესიისა ყოველთავე შენებითა შიგნით და გარეთ და ეკკლესიის სამკაულითა ყთავე გიძღუნი შენ წისა მამასა ზენონს საოხად სულისა ჩისა და მოსახსენებელად მშობელთა ჩემთა და ძმათა ყდ სამღუდელო ბოდბელი მიტროპოლიტი მაყაშვილი იოანე ომან მაყაევის ძე წელსა ჩეჭ-ს აგვის[ტო]სა: ა: მისხალი წღგ.

V. კოვზი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:
ბოდბელი იოანე მაყაოვ.

VI. ფეშხუმი ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

შემწირე მშობელთა ჩეთა მონასტერსა და ათოთხმეტსა ასურელთ მამათაგანსა ზენონ და არსენი იყალთოელსა მაყა-
შვილსა გაბრიელ ბერმა მაყაშვილმა მოსახსენებლად მშობელ-
თა ჩემთა და ძმათა ფეშხტნი ვარსკულავი კოვზი ლახვარი
ტაკუკი განსაზაებელი.

VII. მაცხოვრის ხატი, ოქროცურვილი ვერცხლით შე-
ქედილი, 32×27 სანტიმეტრი, ქვემოთ მხედრულათ აწერია:

1. ქ. მე იყალთოელმა ზამთარეულმა ვეფხიამ და ჩემმა
შვილმა ხიზანამ ივანემ და გოგიაამ
2. შევწირეთ ესე ხატი კარსა ლთეების ეკლესიისა ჩვენად
მოსახსენებლად ქკს უფბ. (1784)

VIII პატარა ხატი ღვთის მშობლისა, ხის კუბოთი და
ვერცხლის არშიით $14 \times 11,5$ სანტიმეტრი.

IX. დიდი ღვთის მშობლის ხატი ვერხლით შექედილი,
 70×62 სანტიმეტრი.

X. აზარფაშა ვერცხლისა მხედრულის წარწერით:

ქ.: ბეჟან. ერისთვის. ასულის. ანნასი. ვარ.

XI. ხელით ნაკერ და მოქარგულ საბურველზე ზენონ
იყალთოელისა მხედრულით აწერია:

წელსა ჩყფთ მისისა წმიდაო მამაო ჩვენო ათორმეტა-
განო ზენონ გიძღვენ ნაშრომი ხელთა ჩემ ცოდვილისა თამა-
რისათა სულთა ჩემთა საოხად ანდრონიკოვის ასული და მა-
ყავეის კნეინა.

XII. კანკელში მრავალი ხატებია და სხვათა შორის აბბა
იოსებ, წმინდა ზენონ, სვეტი ცხოველი და სვეტის ძირში
დამარხული სიდონია. წარწერა ამათი მხედრულია:

ღთისადმი განსტყნებულის მამა გაბრიელის მღუდელ
მონაზონის სურვილი აღუასრულე მე თანა ხუცეს მონაზონმან
ხატებისა ამის დახატვითა გარნა მუნ დასტყნდეს სადაცა
მიტროპოლიტ ბოდბელ იოანემ ინებოს: წელსა ჩყფბ: თთჟსა
ავვისტოსა; გ:

XIII. ცალკე კიოსკში მარცხნივ სამი ხატია: პირი ღვთი-
სა, ქვემოთ ღვთის მშობელი და ზემოთ იესო ქრისტე. ხა-

ტები შექმდილია ოქროთ დაფერილ ვერცხლით, წარწერები არ აქვთ.

XIV. სამების ეკლესიაში არის დიდი ხატი სამებისა კარგი ნახელავი, $39,5 \times 20,4$ სანტიმეტრი. ხატზე წარმოდგენილია მხატვრობანი მამა ღმერთისა, ესო ქრისტესი და მათ ზემოთ მტრედის მსგავსად სული წმინდა და ყველას ერთათ აწერია: „სამება“. ქვემოთ ეკატერინა, შუშანიკი, არსენი იყალთოელი, სტეფანე პირველ მოწამე, ანა და ქეთევან დედოფალი.

XV. ღვთის მშობლის ეკლესიაში ახალი კანკელია ზედ წარწერით: წელსა ჩემბ სეკდემბრის გ. ვიგულს მოდგინე განახლებულება ყოველისფრით და შემკობა კანკლითა იყალთოს ღვთების მონასტერში ღვთის მშობლის ტაძრად მიყვანების ეკლესიისა საუკუნოდ მოსახსენებელად სადაცა მდებარე არს მეუღლე ჩემი თავადი პოდპოლკოვნიკი იოვანე ერისთოვი და სულისა ჩემისა საოხად ჭავჭავაძის ასულმან კნენა მაკრინე ერისთოვისამან.

ხელთნაწერება.

იყალთოს მონასტერში ჩვენ გვაჩვენეს რამოდენიმე ხელთნაწერი, რომლის დაწვრილებით განხილვის დრო არა გვქონდა, მოგვყავს აქ ის, რაც ერთი თვალის გადავლებით მოვასწარი:

I. კლემქსი მხედრული ხელთნაწერი, $22,5 \times 17,5$ სანტიმეტრი, რომელსაც აქვს ასეთი წარწერა: ესე წიგნი იოანე კლემქსი მღუთაების ეკკლესიას შესწირა არაგვის ერისთავის ასულმა მაყაევის კნენამ ანა ბეჟანის ასულმა მოსახსენებელად სულისა და შვილთა თვსთა საოხად და სადღეგრძელოდ მდებალი ხუცესი. ამავე ეკკლესიისა დავეთ მეცა მოწამე ვახლავარ და ხელსაც ვაწერ.

II. ლავსაიკონი in 4°, მხედრული ხელთნაწერი უდაში, $23,5 \times 18$ სანტიმეტრი. ერთ ადგილას უწერია: არაგვს ერის-

თვის ასულო დედავ ანნავ ლავსაიკონი ესე მოგართვი სახსოვრად ჩემდა ძემან შენმან გაბრიელ ბერმან ვინათგან მსურველ ხარ წერილისა კითხვასა.

სხვა ადგილას;

მეფენი საქართველოსანი დავით გარეჯის მონასტერში ბერათ შემდგარნი სახელ-წოდებულნი: ალექსანდრე, დავით, ლევან და დიმიტრი.

ქ. გრემის ქალაქის აოხრება იქმნა წელსა ჩქვ ქკს სუდ.

ქ. მეფე ირაკლის ქარიდამ გამოქცევა იქმნა წელსა ჩდნ ქკს ულწ.—ვახანის წახდენა ორმოცდა ცხრა წელი არის ამ რიცხვში ჩეღბ.

ქ. ასპინძას გაიმარჯვა მეფემ ირაკლიმ ჩდჰა

ქ. ყვარლის ციხის შემოდგომა ლევთავან წელსა ჩდნვ.

ქ. ქადიჯვარს გაიმარჯვა მეფემ ირაკლიმ ჩდნდ.

ქ. თბილისის ქალაქი წახდინა ალამაჰმადმა სეკდენბრის: აბ: ქკს უბთ:

შემდეგ კიდევ ყდაზე:

ლავსაიკონი ესე შევსწირე მღვთეების ეკკლესიასა ბეჟან არაგვის ერისთვის ასულობა ანნამ: წელთა ჩეღდ:—მეცა მღვდელი დავით მოწამე ვარ ამ წიგნის შეწირვისა

III. საღღესასწაულო, ხუცური ხელთნაწერი, დაშლილი, ერთ ადგილას ასეთი წარწერა აქვს:

ესე სულითა განმანათლებელი და წელიწადთა ათორმეტთა თთვეთა განმაშვენებელი წიგნი საღღესასწაულოსი მე გიორგი მილახვრის ქალმა დარეჯან ვპოვე და გულს მოდგინედ დავიხსენ ექუსი თუმანი სახსარი მივეც და რადგან ღთაებისა იყო კუალად მასვე ღთაებისა წმიდასა მონასტერსა შევსწირე სულისა ჩემისა საოხად და შეილთა ჩემთა აღსაზრდელად და უკეთუ რომელმაცა ადამის ძეთაგანმან გამოსწიროს იგიმც გამოიწირვის დღეთა სიგრძისაგან და მან წმიდამ მონასტერმა მას ჰკითხოს: ამინ: წელსა ქრისტესით... (აკლია).

IV. მარხვანი ეტრატზე ხუცური ხელნაწერი თავი და ბოლო აკლია. ერთ ადგილას აქვს ტექსტის ხელით მინაწერი:

დაიწერეს: წნი: ესე: მარხვანი: ელითა: გნი: დქნისათა:
 ღნი: გარწმუნოს: წნო: ღისნო: წთა: შა: ღცვთა თქნთა:
 ნუ დამივიწყებთ: რა ონი: ღნი: თქნცა: სასყიდელი: მოგა-
 ნიქოს: შრომათა: თქნთა და უცბად წერისთს შემინდევით
 დიად მოსწრაფე ვიყავ.

სხვა ხელით: ქ. მოქუელსა ლაზარეს შნ ღნი აწ. და
 ვინცა ბრძნით თქნცა შეგნდნს ღნი აწ

აქა მოქუელი მოვიდა კურთხეულ ღმრთისაგან. და. ცოდ-
 ვანი შეგნდნეს ღნი აწ.

წ. სადღესასწაულო, ხუცური ხელთაწერი, დაშლილი, თა-
 ვი და ბოლო აკლია. წიგნი აღწერილია არაგვის ერისთვის
 სარიდნის ძის ბეჟანის ასულის ანნას მიერ ჩუღწ წელსა, ივ-
 ლისის ორსა.

VI. მეტაფრასი, მხედრული ხელთაწერი, მეცხრამეტე
 საუკუნისა. 33,5 X 20 სანტიმეტრი, ყდაში, დაშლილი, მეტა-
 ფრასი აღწერილია წინა წერილებში ცნობილის ანნას მიერ.
 უკანასკნელი სტატია სხვა ხელით არის და შეიცავს ქადაგებას
 პირველსა კვირიაკესა მარხვათასა, რომლის ბოლოს უწერია:

ბრწყინვალისა თავადის ასულთა ქწეს მოყუარეო ანნა,
 ვიხილე რა ღვაწლი ესე მოღუაწეთა დიდთა თქტწთა მხილე-
 ბულ ვიქმენ შინაგანისა მსაჯულისა ჩემისაგან უდებისათჳს ჩემისა
 და ბაძვად თქტწნდა ადგომილმან აღვიწერეთ ქადაგება ესე
 უქმად დანაშთენსა ამას ქარტასა ზედა. წ თქტწნ ედ პატიო-
 სანო დედაო იმრთმელე კნინი ესე ძ(ღ)ტწნი ჩემგან ვა საყუარ-
 ლისა ძისა თქტწნისა გაბრიელისაგან და ნუმცა დავიწყებულ
 ვიქმენბი წწსა ლოცვასა შინა თქვენსა გლახაკი ბერი ტარასი.

ზანდუკი წიგნისა შედგენილია ანნას ძმის სოფრონოსის
 მიერ დეკემბრის 23, წელსა ჩუღწ.

VII. ჟამნი, ხუცური ხელთაწერი, ყდაში, 15,5 X 12
 სანტიმეტრი. ერთ ადგილას ტექსტის ხელით აწერია: ქე შე
 ცი იე.

ჰ ა მ ლ ე ტ

გქრვანუსისა *)

რა-კი ასე სწორედ დავახასიათეთ შექსპირის მიერ შექმნილი პირები, თამამად შეგვიძლია ჩავთვალოთ ჰამლეტიც, როგორც პრინცი ჰენრიხი, შექსპირის იუმირასტების რიცხვში, იმ იუმოსისტებისა, რომელთაც ცხოვრება მოულოდნელად აკისრებს მძიმე მოვალეობას. იმ იუმორისტებს, რომლებიც ასეთ მოულოდნელ მდგომარეობაში იჩენენ საქმეს გაკეთების და სერიოზულობის ნიჰს, იმ პრინც ჰენრიხს, რომელიც ასეთ ყოფაში თავის მოქმედებით აღემატა ყოველსავე მოლოდინს, ენლა მიემატა კიდევ ერთი-ჰამლეტი, რომელსაც არ ძალუძს მინდობილ საქმის ასრულება, რომელიც ტრაგიკულად იღუპება მოულოდნელის მოვალეობის ტვირთის ქვეშ.

გარეგანის სახის, ტემპერამენტის და ბუნების უმთავრესის თვისებათა მსგავსი ზნეობაც და ხასიათიც მიანიჭა პოეტმა ჰამლეტს. თვითონ ბიძა უწოდებს ამ გულკეთილს ადამიანს ტკბილის და სასიამოვნო კაცის სახელის: მას მინიჭებული აქვს ყოველგვარი წყნარი სათნოება, აღსავსეა ნაზის გრძნობებით. მაგრამ ყველაზედ უფრო ძლიერია მასში შვილობრივი სიყვარული. უსამზღვროა ის პატივისცემა, რომლითაც იგი მოიგო-

*) იხ. მოამბე № 6.

ნებს ხოლმე თავისს მამას. ის სამგლოვიარო ტანისამოსი, რომელსაც ატარებს გარდაცვალებულს მამაზე, ცხადათ გვიმტკიცებს მისის ხასიათის უდიდეს გულწრფელობას და გულითალობას. აუტანელად სტანჯავს მის ზნეობრივ ბუნებას დედის ჭკუათხელობა; ბიძის დანაშაულობა სულს უხუთავს. მართალია, ასეთის მწუხარების ტვირთი შეეფერება მის ბუნებრივ მგრძობიერობას: იგი რაღაცა სიამოვნებას ჰგრძობს, როდესაც ჰფიქრობს რამე სამწუხაროზე, თავის მოკვლაზე და განარწნაზე. მაგრამ ზნეობრივის რწმენის დაკარგვა მაინც უფრო უმძიმებს ტვირთს, და სრულად სამართლიანად უწოდებს სათნოებას იმ სამღურავს, რომლითაც იგი სინანულს აღუძრავს დედას გულში. ყველაფერში ვამჩნევთ მას ზნეობრივის თვისების სიღრმეს და სინაზეს. იგი არ მიდის ჩვეულებრივ გზით, არ სცხოვრობს ერთხელ და სამუდამოდ შემუშავებულ, საყოველთაო ჩვეულებით, არამედ ხელმძღვანელობს საკუთარის პრინციპებით! იგი მეფის შვილია, მაგრამ უკუაგდო ყოველივე შემბორკველი ჩვეულება: მის საზოგადოებას შეადგენენ აქტიორები, მისი მეგობარია ჰორაციო, მას უყვარს ოფელია, რომელიც მასზედ დაბლა სდგას ხარისხით. ამ უბრალო, ბუნებრივ ურთიერთობის წყურვილიდან წარმოსდგება მისი სიძულვილიც ყოველგვარ სიცრუისა, ფარისევლობისა, სიყალბისა და ფერ-უმაჩილისადმი. იქ, სასაფლაოზე ვხედავთ ჩვენ მის ზიზღს ქალებისადმი, რომელთაც უყვართ ფერ-უმარლით თავის გაღამაზება, პოლიტიკოსებისადმი, რომელთაც თვით ღმერთის მოტყვილება-კი უნდათ, და კანონმდებელთა და კარის კაცებისადმი. პოლონიუსის, ოსრიკის და სხვა ამგვართა წინააღმდეგ არის მომართული მისი განკიცხვა და ენა მხვილი ზიზღი. ამიტომ ის საუცხოვო სცენა, სადაც იგი დასცინის ახალგაზდა ოსრიკს, რომელსაც შეუთვისებია მხოლოდ განათლების გარეგანი სახე, რომელმაც იცის ლაერტის პლანი და მაინც საოცრად გადაპრანჭულის ზრდილობით პატიუებს ჰამლეტს. ლაერტთან საბრძოლველად, რომელიც, როგორც ჰამლეტი ამბობს, „რძესაც ვერ მოსწოვდა ისე, რომ ძუძუსთვისაც-კი ქება-

დიდება არ ეთქვა“, — ეს სცენა ამავე დროს მშვენიერად ასურათებს ჰამლეტის ხასიათს. ეს სცენა სავსებით უპირდაპირებს ჰამლეტს იმ პირებს, რომელთაც „სწყალობს, ეს წამხდარი საუკუნე, რომლებიც აყვენ დროების ჰანგს, შეითვისეს მხოლოდ მისი გარეგანი სახე,“ მაგრამ რომელთაც არ მოეპოვებათ ერთი ნამცეცი ქეშმარიტი განათლება, რომელთაც იციან ზრდილობიანად მოქცევა, ლაპარაკი მრავალჯერ დაღუპილ საგნებზე, მაგრამ თუ გამოსაცდელად შეუბერეთ მათ, „ნახავთ, რომ ეს გარეგანი ბრწყინვალეობა სანის ბუშტებივით საჩქაროდ გაჰქრება“. რამდენად აქ ჰამლეტი წინამძღვია თავის დროის გარეგანის განათლებისა, იმდენად წინამძღვია გაუნათლებლობისა. მას გასაგონადაც ეზარება ბიძამისის ქიფი და ფორტიმბრასის ჯიბრი. აი ამიტომ, როდესაც მას დაევალა საქმის ასრულება, იგი ორად არის გაყოფილი თავის სულიერის უთანხმოებით: უმაღლესი კანონი ებრძვის შურისძიების ბუნებრივ კანონს, მაღალი ზნეობრივი გრძნობა — სისხლის ინსტინქტს. მისი გაუბედაობა სრულებით არ წარმოსდგება მარტო სისუსტისაგან, არამედ არსებითად დამოკიდებულია მის კეთილსინდისიანობასა და სათნოებაზედ. ეს ჰქმნის ჰამლეტს ასეთ დიდებულ ტრაგიკულ ხასიათად. თვითონ ჰამლეტი ამბობს თავის ექვების შესახებ; თავის სულის სიმშვიდის შესახებ, რომელიც შეუგნებლად ეწინააღმდეგება შურის საძიებელ საშუალებას, თავის სულის თვისების შესახებ, რომელიც აძულეებს მას სავსებით ასწონოს ყოველისავე მოქმედების ნაყოფი და შედეგი, და ამით უსაბობს სამოქმედო ღონეს, — თვითონ ამბობს: „ამ ექვში მხოლოდ ერთი წილი ერგება ჭკუას და სამი წილი ხომ სიჯაბნის ნაყოფი არის.“ მაგრამ პოეტს ისე მშვენიერად აქვს აწონილი ჰამლეტის გაუბედაობის ორისავე მიზეზის მნიშვნელობა, რომ ჩვენ წინამძღვ ჰამლეტის საკუთარს თავის განკიცხვისა, თამამად შეგვიძლია დავუთმოთ, დავუთმოთ, ყოველ შემთხვევაში, მისის სიბრძნის გავლენას ნახევარი ადგილი. როგორც გარდამეტებული გრძნობა და სიყვარული უკარგავს რამეოს გონებას და აზრს

და ველურად თავდება მისი ველური სიყვარული, ამ გვარადვე ართმევს ჰამლეტს სამოქმედო ძალას მისი გარდამეტებული კეთილ-სინიდიანობა, სიმშვიდე და მწუხარება: სიკეთე კედება აქ თავის ნამეტნაობისაგან; აქაც და იქაც გარდამეტებული ძალა სიხარულისა და მწუხარებისა სპობს მოქმედებას. მალაღის ზნეობის და ნიჭის პატრონს ჰამლეტს ისეთი გამპრობა, იმდენი დაკვირვება და ღრმა გამოცდილება აქვს, რომ ოფელია სრულიად სამართლიანად ამბობს იმის შესახებ: „დიდებულის ქვე-გონების ადამიანია, სასახლის თვალი, იმედი და ვარდი ამ სახელმწიფოსია“. ამ მხრივ ჰამლეტი წარმოადგენს გენიოსს; ამ „სპეკულიატურ ფილოსოფოსთა მეფის“ მონოლოგები სავსეა ღრმა აზრებით; აქ შექსპირმა გადაგვიშალა წინ თავისი სიბრძნის საფუძველები; ჰამლეტის აზრების სიღრმე თითქოს ამოცანებს ჰგავსო. ჰამლეტი—ნამდვილი მეცნიერია; მუდამ თან დააქვს ჩასაწერი წიგნაკი; ზეპირად ახსოვს ციტატები; უკვე კაი დიდის ხნისაა, მაგრამ კვლავ მიეშურება უნივერსიტეტში. მისი ბუნება მიიზიდავს არა პარიზში, არამედ ვიტტენბერგში. მისი მეფური პატივმოყვარეობა ეძებს თავის შესაფერს მეგობრებს; მისი მუდმივი თანამგზავრი და ამხანაგია ჰორაციო, რომელიც მასთან სწავლობდა. ჩვენ ვხედავთ, რომ ჰამლეტს უყვარს და შეუსწავლია დრამატული ხელოვნება, იგი პოეტია და აქტიორიც. წინადაც იცნობდა აქტიორებს და ყოფილა მათთან; ეხლა პიესაში ჩასამატებელ სცენას სწერს, ამბობს აქტიორებს წინაშე მონოლოგს და ასწავლის მათ, თუ როგორ უნდა თამაში. მის აზრს „პირროსის“ ნაწყვეტის შესახებ სრულებით სერიოზული მნიშვნელობა აქვს; ამ მხრივაც ჰამლეტი განსხვავდება პოლონიუსსა და მის მსგავს პირებისაგან. მის გონებას და გემოვნებას გვიმტკიცებს ის სასცენო რჩევა, რომელსაც იგი აძლევს აქტიორებს; ცხადია, რომ ჰამლეტის ქება უფრო ძვირფასია, ვიდრე სხვა ყველა მაყურებელის ტაშის დაკვრა თეატრში. ამიტომ სრულიად ბუნებრივია, რომ მას დაებადა აზრი, პიესის წარმოდგენით გამოსცადოს მეფე; იგი ეძებს სხვანაირ შურისძიებას, ისეთს, რომლის

სისრულეში მოყვანა სინიღისით ტანჯულის დედის შემწეობით წარმოადგენდა მისთვის განსაკუთრებულს თეატრალურ სილამაზეს. მეტად საყურადღებოა: როდესაც ასე მშვენიერად გამოსცადა წარმოდგენით მეფე, ჰამლეტს ყველაზედ უწინარესის კი არ აინტერესებს, რომ მკვლელია უთუოდ ყოფილა, არამედ ის, რომ მშვენიერი არტისტი ვყოფილვარო: გამარჯვება-კი არ ახარებს, არამედ ის საშუალება, რომლითაც გაიმარჯვა. მისი პირველი სიტყვებია: განა უფლება არ მაქვს ესლა არტისტთა დასში ჩავეწეროვო? ჩვენის აზრით, ეს სიტყვები უფრო აძლევს ამის უფლებას, ვიდრე თვითონ წარმოდგენა. ამ თვისებისა გამოცაა, რომ ჰამლეტი აირჩევს ისეთ შორებულ გზას შურის საძიებლად და სიგიჟეს მოიგონებს, რომელსაც ბუნებრივად და მშვენიერად ახერხებს. როგორც-კი მოშორდება აჩრდილი, რომლის გამოცხადებამ თავს ზარი დასცა, მის მძებარ მეგობრებს მიმინოს ხმით გამოსცემს ხმას, თითქოს მხიარულ გუნებაზედ იყოს, და ამგვარად ყოველთვის ძალიან ეხერხება თავის სულის მდგომარეობის და საიდუმლოს დაფარვა. მისთვის ბუნებრივი მოთხოვნილებაა, უყუროს თავის თავს, როგორც აქტიორს, ან წარმოიდგინოს თავისი თავი, როგორც აქტიორი. მისთვის უფრო იოლია თავის მქერმეტყველობით და ზნეობრივის ქადაგებით ააღვლავოს დედა, გაუღვიძოს მას სინიღისი, მახვილივით დაუჭრას გული სიტყვებით, ვიდრე ნამდვილი მახვილი იხმაროს იქ, სადაც საჭიროა, და ამგვარად ვერ სარგებლობს შურის საძიებლად მოხერხებულის დროთი, მაშინ როდესაც შეეძლო შურიც ეგო და დედის სინიღისიც გაეღვიძებინა. როდესაც ლაერტი მალალ-მალალის სიტყვებით გამოსთქვამს თავის მწუხარებას დის საფლავზე, ჰამლეტს ჰგონია, თითქოს ლაერტი სადევლამაციოდ იწვევდეს მას. ამ თავის სისუსტეს კარგად ხედავს თვითონ ჰამლეტიც; იცის, რომ ეს აბრკოლებს და ხელს უშლის მოქმედებას და ისე მხურვალედ ჰკიცხავს მას, როგორც ჰკიცხავდა თავის სიმხდალის კეთილ-სინიღისიანობას და თავის სინიღისის სიმხდალეს. ჰამლეტის მონოლოგი (II, 2) აქტიორების შეხვედრის შემდეგ

საუცხოვო გამომხატველია ამ მხრივ მისის სულის. მდგომარეობისა. ყოველგვარის სიტყვებით ლანძღავს აქ თავის თავს, რომ გააღვიძოს მოყუჩებული ვნება, უნაყოფოს უწოდებს თავის თავს, რადგან არ შეუძლიან არაფრის—თქვენ გგონიათ იტყვის: *გაჯეტება*,—არა, ჰმლეტი ამბობს მხოლოდ: *თქმა*, რადგან მისთვის უფრო სასიამოვნოა წარმოდგინოს სცენა, როგორც აქტიორმა, დაუბნოს ყურები მსმენელთ და შეაკრთოს თვით უბრალოც-კი. ამას მოჰყვება ახალი თავის თავის განკიცხვა, მარტო სიტყვებში ვიჩენ გმირობისო: „სწორედ ჰკუიდან დავიცალე, ვიშ ვაჟ-კაცობავ! შურის ძიებად მიმიწვევენ ზეცაც, ქვესკნელიც, მე კი უბრალო ლაპარაკით გულის ჯავრს ვიკლავ და ვიწყევლები, ვიგინები როსკიბ ქალივით!“ მეყოფა ამდენი შეცდომა და დრო არის, საქმეს შევუდგეო. მაგრამ იმას მაგიერ, რომ მომართოს თავის ხელეხს, კვლავ მიმართავს თავს: მოიფიქრებს წარმოდგენის გამართვას. ამგვარად ყოველთვის იმარჯვებს სული წინააღმდეგ ბუნებისა და ჩვეულებათა: ყველაფერში აზრია ნივთების და საგნების საზომი ჰამლეტისათვის. შექსპირმა დაუღვა ჰამლეტის ხასიათს ფილოსოფიური საფუძველი, რომელიც არის გამომხატველი თვითონ პოეტის ცხოვრების სიბრძნისა. რომ სათნოებას და ბიწიერებას, ცუდს და კარგს საქმეს თავისთავად კი არა აქვს მნიშვნელობა, რომ საგანი ავია ან კაი ამა თუ იმ ადამიანის თვისების, ხასიათის და მიზნის მიხედვით; რომ არა *რა*, არამედ *როგორ* შეადგენს ყოველისავე საქციელის ღირსებას თუ ნაკლულეფანებას,—ეს ყველაფერი საფუძველია შექსპირის შეხედულობისა, რომელიც არ ერთხელ გამოუთქვამს მას მეტად გარკვევით თუ სიტყვით და თუ მაგალითით. ამ დედა—აზრს ჰამლეტი გამოსთქვამს ამგვარად: „*კარგი და ცუდი როდია რამე, მას მხოლოდ კაცის გონება შეჰქმნის ხოლმე.*“

ეს არის მიზეზი იმ ეჭვებისა, რომელნიც ებადება ჰამლეტს შურისძიების შესახებ, რომლების გამო იგი იჩენს სიმხდალეს და გაუბრალებას ყოველთვის, როდესაც საქმე იწვევს სამოქმედოთ. ეს შურისძიება თავისთავად არ არის მისთვის არც კა-

რგი და არც ცუდი; მხოლოდ გარემოებანი, როგორც ეს აწერ-
 რილი აქვს შექსპირს, ჰქმნის ამ შურისძიებას სავალდებულოდ
 კანონიერ მეფისა და დანიის ქვეყნის მსაჯულისათვის; ჰქმნის
 დანაშაულობის საპართლიან სასჯელად, და მასთან უფრო
 ადვილ და ღირსეულ საქმედ, ვიდრე ლაერტის შურისძიება.
 მაგრამ ფიქრებმა გარდააქცია ეს მოვალეობა ჰამლეტისათვის
 საეჭვო და მძიმე საქმედ. საქმის შედეგის ნამეტანმა აწონ-და-
 წონამ აღძრა ჯერ მასში ზნეობრივი შიში, ვაი თუ მეტად
 უსინდისოდ და აჩქარებულად მოვიქცეო, მერე კი—კეთილ-
 გონიერება და სიფრთხილე, რომელიც საქირთა, რომ ადამიან-
 ნი მოქმედობდეს გულ-დაჯერებით. მაგრამ ფლემმატიურის ბუ-
 ნებისა გამო ჰამლეტი გადამეტებულს კეთილ-სინდისიანობას
 და სიფრთხილეს იჩენს, საქმის განსაზოცილებლად კი არა-
 ფერს არ აკეთებს. ჰამლეტის გონებრივი გამჭირაზობა ხედავს
 ამ საკუთარს სისუსტეს და უფრო გამოსადეგარად სთვლის საქმი-
 სათვის ლაერტს და ფორტინბრასს, რომლებს იგი შეჰყუ-
 რებს შურითაც და პატივისცემითაც. ჰამლეტს კარგად
 ესმის, რა აძლევს ადამიანს ღირსებას და მოუპოვებს პატივის-
 ცემას, ამიტომაც ჰკიცხავს თავის ნაკლულევანებას ისეთის
 გაცხარებით. ეს გაცხარება ბოლოს იქამდის მიდის, რომ ჰამ-
 ლეტი სრულიად თავისუფლდება ყოველისავე ეჭვისა და ში-
 შისაგან; მაგრამ რა-კი ერთხელვე დაჰკარგა მოქმედების ნამ-
 დვილი ტაქტი, უკანასკნელ წუთშიაც აცდება ქეშმარიტს
 გზას. მართლაც, თუ გვიანობა არ სჩვევია საქმის კაცს, მას
 არ სჩვევია არც აჩქარებული აღელვებაც, რადგან ყოველი
 სერიოზული საქმე მოითხოვს თავის შესასრულებლად ღროს,
 საქირთა ბეჯითობა, სიმტკიცე. მოჰკლა რა შეცდომით და
 უსარგებლოთ პოლონიუსი, ჰამლეტი ამის შემდეგ ვარდება
 რალაც ფატალისტურ მდგომარეობაში, რომელიც სრულიად
 მოქანცავს, და იმ რწმენას დაადგება, რომ ჩვენი აზრი არა-
 ფერს არ გვაძლევს, ჩვენი მოსაზრება უნაყოფოა; ჩვენ შეგვიძ-
 ლიან მხოლოდ დაახლოვებით წარმოვიდგინოთ ჩვენი მიზანი;
 რომელსაც განაგებს განგება, როგორც უნდაო. ასეთი შეხედუ-

ლობა სრულიად გამოსადეგარია მისთვის, რომ შეიძლოს ყოველგვარი დამოუკიდებელი მოქმედება. ჰამლეტს ავიწყდება ახლა, რომ შურისძიება მხოლოდ დაახლოვებით კი არ ჰქონდა მას წარმოდგენილი, არამედ ნამეტნავადაც შემუშავებული იყო - შურისძიების გეგმა და სწორედ ამიტომაც ვერ იქმნა განხორციელებული.

და რაც დრო გადის, ჰამლეტი უფრო და უფრო დაუდევარი ხდება. მისი უმოქმედობა დაანახვა მას თავისთავის დაკვირვებამ და გამოცდილებამ. მაგრამ მანამდისაც გრძნობდა იგი ბუნდოვანად და ინსტინქტიურად თავის ხასიათის სისუსტეს და ეს სტანჯავდა. ჯერ მაშინაც, ვიდრე აჩრდილი მოუწოდებდა შურის-საძიებლად, და შემდეგაც, ცხოვრება მძიმე ტვირთი იყო მისთვის, რომელმაც არა ერთხელ აფიქრებინა თავის მოკვლაც კი. მოსალოდნელის დანაშაულობის — უსამართლო შურისძიების შიშის გამო იგი დაიწყებს ფიქრს უეჭველის დანაშაულობის — თავის მოკვლის შესახებ, რომელიც აკრძალულია ზეციერის მიერ. ხოლო ამ თავის მოკვლასაც, რომელიც უნდა იმიტომ, რომ თავიდან აიშოროს მძიმე მოვალეობის ასრულება, ვერ ბედავს, რადგან „აქედანაც რა გამოვა!“ მას არ შესწევს იმდენი ძალა, რომ დასძლიოს სინიღისი, რომელიც გვიკრძალავს თავის მოკვლას, და იმის ფიქრი, თუ რა იქნება სიკვდილის შემდეგ. დარწმუნებული რომ იყოს: სიკვდილი საუკუნო მშვიდობაა, მაშინ სიკვდილი მისთვის სანატრელი იქნებოდა; მაგრამ როგორც კი დაიწყებს ფიქრს იმის შესახებ, რომ საიქიოს შეიძლება იყოს სიზმრები, ცხოვრება, რომელიც კვლავ მიუწოდებს მას სამოქმედოთ, საქმისათვის, იგი შეჩერდება, ვერ ბედავს ვერც იქით, ვერც აქით, ვერ ბედავს ვერც სიკვდილს, ვერც სიცოცხლეს. შედეგების შიში და სინიღისი ხან აქეთ იზიდავს მას, ხან იქით. და უეჭველია, რომ „ყოფნა, არ ყოფნის“ შესანიშნავ მონოლოგში, როგორც ამას ხედავს და გრძნობს ყოველი მკითხველი, მთელი არსება ჰამლეტის ხასიათისა და მთელი არსება თვითონ ჰეისისა მეტად ცხადთ გამოხატულია ამ სიტყვებში:

რომ გონებრივი და ზნეობრივი ეჭვები, სინიდისი და ფიქრი ჰბორკავს ჩვენს სამოქმედო ძალას:

აი ასე გვხდის ლაჩრად ჩვენზე ცნობიერება,
გაბედულობას მოსახრება უსუსტებს შუქსა
და სასახელო ძლიერ საქმეთ, დიდათ განზრახულთ
წინ ელობება.

შექსპირის მთელი სიბრძნე ცხოვრებისა სულ იმას ქადაგებს, რომ ცხოვრებაში საჭიროა მოქმედება; მას ღრმად ჰქონდა შეგნებული, რომ ცალმხრივი განვითარება გონებისა სპობს ადამიანის სამოქმედო ძალას. ეს აზრი დაცინვით არის გამოთქმული ტროილ და კრესსიდაში: რაღა ძილი და რაღა ჭკუის მჩემებლობა მაშინ, როდესაც საჭიროა მოქმედება; გონებით გატენილი სიმამაცე და პატიოსნება სილაჩრედ გადაიქცევა; გონიერობა და წინადახედულობა აქეობს ცხოვრების ძალასო. აქ ჰამლეტში პოეტმა წინ დაგვიყენა დიდებული საგანი: დაგვიხატა ის გაუვლელი უფსკრული, რომელიც სძევს მოვალეობის გრძობასა და მოვალეობის შესრულებას შორის, სურვილსა და მოქმედებასა, შეგნებასა და გადაწყვეტილებასა, გადაწყვეტილებასა და საქმეს შორის. აქ პოეტი ცდილობს გამოარკვიოს რთული ურთიერთობა, რომელიც სუფევს მშვენიერ სულსა და დიდებულ ხასიათსა შორის, გრძობიერ, ფიქრის ბუნებასა და პრაქტიკულ ბუნებასა შორის, გონების სიმაგრესა და სამოქმედო ძალსა შორის. იგი გვიჩვენებს აქ, თუ სულის ცალმხრივ განვითარებისა გამო როგორ სუსტია და შებორკილი სამოქმედო მხარე ჩვენის ბუნებისა; როგორ უნაყოფოა მოქმედებისათვის მეტად განვითარებული გული, თუ ამასთანავე არ არის განვითარებული ნება; რომ ვინც ნამეტანს ყურადღებას აქცევს შინაგან საგნებს, ის განშორებულია გარეგან ქვეყნისაგან, რომ ასეთი ადამიანი ნამდვილად აქცევს აჩრდილს და აჩრდილით მოსავს სინამდვილეს; რომ რამდენად ნაკლებს მუშაობს ზელი, ომდენად მეტად მგრძობელია და მეორეს მხრით ნაზი გრძობა ანაზებს ზელსაც; თუ როგორ ძნელია საუკეთესო პრინციპებიდან საქმეზე გადასვლა; რომ არაა სრული ადამიანი ის, ვი-

საც თანაბრად არა აქვს განვითარებული გონება, გული და ნება, რომ უამისოთ უკეთილშობილესი სული (როგორც ოფელია ამბობს) ილუპება და მოგვეგონებს ძვირფასის მასალისაგან გაკეთებულს, მაგრამ გატეხილს ზარას. ასე საუცხოვოდ აქვს შექსპირს დახატული თავისი ჰამლეტი. მას მიანიჭა ყოველი დიადი ღირსება გულისა და გონებისა; ეს თვისებები წარმტაცია და კაცს ეგონება, შექსპირს უნდაო შინაგანის ცხოვრების ქება წინამდევ გარეგანის, მომქმედ ცხოვრებისა, იმიტომ რომ მოპირდაპირე პირებს, ფარტინბრასებს და ლაერტებს ჰამლეტთან შედარებით მცირე ყურადღებას აქცევს. და ჩვენ რომ უყურადღებოდ დაგვეტოვებინა ჰამლეტის ცუდი მხარეები, არ მიგველო სახეში მისი ტრაგიკული ბოლო, რომ არ მოგვეგონებია იცეთი დიდებული ადამიანები, როგორც ჰენრიხი და პერსი,— ჩვენც ამ აზრს დავადგებოდით. მაგრამ არა: ჩვენ გვესმის, რომ პოეტს შეუძლია დააფასოს ერთი თვისება ადამიანისა ისე, როგორც მეორე; ეს მაგალითი კიდევ ხელ-ახლა გვიმტკიცებს, რომ პოეტს საკვირველის მიუდგომლობით შეუძლია დაინტერესდეს ყველაფრით, რაც კი მოიპოვება ადამიანის არსებაში. მან დაგვიხატა ჰამლეტი გენიოსის ქკუის და მაღალის ზნეობის ადამიანად, მაგრამ ამასთანავე არ დაგვიმალა ის ნაკლულენებანი ძისი ბუნებისა და განვითარებისა, რაიც ამცირებს მის ღირსებას და სახელს. შექსპირი მაღლიდან დაჰყურებს შებრალებით ჰამლეტს და არა თანაუგრძნობს მას, როგორც თანასწორი თანასწორს. ეს იმიტომ რომ, პოეტის შეხედულობით, ყოველს შემთხვევაში ის, რაც აკლია ჰამლეტს, შეადგენს ადამიანის სრულს ღირსებას. როგორც გვიხატავს ჰენრიხს და პერსის, და ღრმად დარწმუნებულია, რომ საქმიანი, მომქმედი ცხოვრება ნამდვილი ცხოვრება, ისე ესლაც მისი პოემა ჰამლეტის შესახებ არის ქება მომქმედის ადამიანისა. დიდის ნიჭის, მდიდარის ფანტაზიის, კეთილშობილურის გულის პატრონმა, უფრო იმიტომ შექმნილმა, რომ იგრძნოს, ვიდრე იმოქმედოს, უფრო იფიქროს და იაზროვნოს, ვიდრე რამ შექმნას, უფრო იყოს მხატვარი და მეცნიერი, ვიდრე მხედარი, გმირი და სახელმ-

წიფო კაცი, დიდებულმა ჰამლეტმა იპოვა ცხოვრების ნამდვილი პრინციპი, ყველაზედ უდიდესი, რომელიც როდისმე გამოუთქვამს შექსპირს, პრინციპი მხოლოდ დიდი ბუნების აღმიაწინებისათვის: „დიდებულია ის, ვინც დიდებულის მიზნისათვის აღსდგება; მაგრამ უბრალო საქმისათვისაც თავს გამოიღებს, თუ შელახულია მისი პატიოსნება“.

მაგრამ ჰამლეტს, რომელმაც ასე მშვენიერად იცის ყველაფრის გაგება, შეუძლიან მხოლოდ გამოხსოვდეს ეს პრინციპი, მაგრამ კი არ ასრულოს იგი, როგორც ამას მოიქმედებდა ჰენრიხი, რომელმაც იცის, როგორ უნდა ცხოვრება და მოქმედება. თავის დიდებულ საგნის შესასრულებლად ჰამლეტს არ აკლია წამქეზებელი საბუთები; მის საქმეში დაინტერესებულია არამც თუ მისი პატიოსნება, არამედ მისი უფლებაც, კანონი, მისი სიცოცხლეც, მაგრამ მის მიერ შექმნილმა ექვემბმა ხელი შეუშალეს წაქეზებას, გონებამ მოუკლა ინსტინქტი, ეს ქეშმარიტი წყარო მოქმედებისა. მას აკლია პატივმოყვარეობა და წამქეზებელი გრძობა პირადის ღირსებისა. მართალია, ჰამლეტი ოფელიის წინაშე ჰკიცხავს თავის თავს შურისძიებისა, პატივმოყვარეობისა და ამაყობისათვის, მაგრამ ნამდვილად, იგი მოკლებულია ყველაფერს ამას. პირ-იქით ჩვენ გვესმის მწუხარების კენესა გულის სიღრმიდან, როდესაც ჰამლეტი როზენკრანცს და გილდენსტერნს უპასუხებს მათ კითხვას—პატივმოყვარეობა ხომ არ გაწუხებსო—შემდეგ სიტყვებს: „მე თუნდა კაკლის ნაქუქში მომწყვდეული ვიყო, თავი დაუსრულებელის სივრცის მფლობელი მეგანებოდა“. ჰამლეტი სრულიად არ ჰგავს არც ჰერკულესს, არც ალექსანდრეს, რომლისთვის ვიწრო იყო მთელი ქვეყანა. არც ტახტის წართმევა არ უღვიძებს მეფურ პატივმოყვარეობის, არც ფორტინბრანსის მოქმედება იწვევს მას სახელის მოსახვეჭად; ბევრი-ბევრი მცირე შური ლაერტისადმი აბედვინებს მას, როგორც არის, გავიდეს ლაერტთან ბრძოლაში.

შექსპირს თითქოს უნდოდა ჰამლეტში წარმოედგინა ახალის დროის სოციალური ხასიათი, რომელიც ცდილობს „ბუ-

ნებრივის საუკუნის“ გმირულ ჩვეულებათა წრიდან გამო-
სვლას, იმ წრიდან, რომელშიაც იგი იძულებულია იცხოვე-
როს, იმ საუკუნისა, სადაც ყველაფერი ფიზიკურ ძალაზეა
დამყარებული და მოითხოვს მოქმედებას, ესე იგი იმას, რაც
მას არა აქვს. ყველა ეს სისხლით სავსე, ბუნების წინააღმდეგი
პროლიგი, რომელსაც ჩვენ ვხედავთ: ცოლ-ქმური კავში-
რის დარღვევა, მოწამვლა და შურისძიება; ყველა ის გმირუ-
ლი საქციელი, რომლის შესახებაც ჩვენ გვემის: ბრძო-
ლა მოხუც ჰამლეტისა ნარვეგიელთან, ბრძოლა მარხილებზე
მეომარ პოლონელებთან, ყველაფერს ამას აზის ველურის
დროის ბეჭედი; ამ დროს არ ეკუთვნის ჰამლეტი არც ხასია-
თით, არც ცოდნით, არც ჩვეულებებით, და ამიტომაც შექნება
მისი მსხვერპლი. ჰამლეტს უფრო ნაზი ნერვები აქვს, ვიდრე
მის გარშემო მყოფს პირებს; მას აქვს ის ცოდნა და გონებ-
რივი ძალა, რომელიც არ შეეფერება ძველ გმირულ დროის
შკლავის ძალას; ბუნებამ აკუთვნა ჰამლეტს ის მგრძობიე-
რობა და გულის სინაზე, რომელიც მან გადასცა მომავალ
თაობას, რომელიც სცხოვრობდა რამდენიმე საუკუნის
შემდეგ. ჰამლეტმა ორის საუკუნით გაუსწრო თავის დროს.
მისი სიტყვები: „საბრალო იორიკ!“ რომელსაც ამბობს შე-
კავებულის ცრემლებით სისაფლაოზე, როდესაც გული სავსე
აქვს გრძობით, შეიქმნა წყაროდ იმ ნაზის და წყნარის სუ-
ლის მდგომარეობისა, რომელიც ეპიდემიად გადაიქცა წარსულ
საუკუნეს გერმანიასა და ინგლისში. ამ სიტყვების ზედ-გავ-
ლენით დასწერა სტერნმა თავისი (იორიკული) სანტიმენტა-
ლური მოგზაურობანი; რომელთაც სანტიმეტალიზმის წარღვნით
მოჰფინეს მთელი გერმანია.

ამ წინასწარობაშია ნამდვილი სიდიადე ჩვენის პოეტისა.
თავის დროის წინ გასწრებით მოპოვებული სახელი — უმრავლეს
შემთხვევაში საექვო სახელია. ყოველი ადამიანი უნდა ეკუთვნ-
ოდეს თავის საუკუნეს და თავის შეძლებისა და გვარად ემს-
ახუროს მას. წინ გასწრების სურვილი ხშირად ებადებათ იმ
მეოცნებე იდეალისტებს, რომელთაც არ ძალუძთ თავის დროის

სინამდვილის ატანა. მხოლოდ მაშინ, როდესაც ადამიანი, როგორც შექსპირი, ყველაზედ უწინარეს ეკუთვნის თავის დროს, მის მისწრაფებათ და საჭიროებათ, და მერე, რაც მეტი ძალა და ღონე რჩება, ახმარს მომავალის თაობათა გერმანობების და ფიქრების წინასწარ დახატვას, მხოლოდ ასეთი წინასწარობა (ანტიციპაცია) არის თაყვანსაცემი და მასშია ქვეშაირიტი სიდიადე სულისა. ასეთი აზრი არ უნდა ვიქონიოთ ჩვენი პიესის შესახებ. ჰამლეტია ისეთი მოწინავე კაცი, რომელიც განშორდა თავის გმირულ საუკუნის სასტიკ ჩვეულებათ; ჰამლეტი არ არის ისეთი კაცი, რომელიც აკმაყოფილებს თავის დროის მოთხოვნილებას, პირ-ი-ით თუმცა ჰამლეტი ძლიერი ნიჭიერი და შემძლებელი ადამიანია, მაგრამ მას არ ძალუძს მინც სულ უბრალო თანამედროვე მოთხოვნილების ასრულება. ჰამლეტი წარმოადგენს იმ იდეალისტს, რომელსაც ემძიმება ნამდვილი, რეალური ქვეყანა, უკუ აგდებს ამ ქვეყანას, ისე ეძაგება და ეზარება ეს ქვეყანა, რომ ამის გამო კიდევ იღუპება თავის კეთილშობილურის ხასიათით. თუ ჰამლეტი თავის გერმანობის მხრივ არის ანტიციპაცია წარსულის საუკუნის სანტიმენტალურის თაობათა, მეორეს მხრივ მისი განძინება წინასწარ გამოხატველია ჩვენის დროის გერმანელებისა. ამიტომაცაა, რომ შექსპირის პიესებს შორის გერმანიაში მთელის საუკუნის განმავლობაში ჰამლეტი შეიქმნა ყველაზე უფრო ცნობილი, უფრო ხშირად განმარტებული და ახსნილი: ამ პიესაში გამოხატული სულის მდგომარეობა ყველაზედ უფრო ცხოველია და გასაგები გერმანელისათვის.

ჩვენ აქ ვხედავთ და გვრძნობთ საკუთარს თავს და როგორც შეყვარებულნი დიდხანს ვხედავდით ჰამლეტში მხოლოდ კარგს თვისებებს, მარტო ბოლო დროს მოვაქციეთ ყურადღება მის ნაკლულევანებას. ჩვენ ვიციკირებით ჩვენის დროის სარკეში, თითქოს ეს პიესა დაწერილი იყოს ჩვენს დროში, თითქოს პოეტი შეეხო დღევანდელს კითხვას, აგვიწერა და დაგვიხატა დღევანდელი ჩვენი ვარამი.

ის სურათი, რომელსაც გერმანელები ვხედავთ ამ სარკეში, ისე გვგავს ჩვენ, რომ სწორედ შეუძლია დაგვაფრთხოს. მე მართა არ ვამბობ ამას: ათასებს შეუნიშნავთ და უგვრძნიათ ეგ ერთი ჩვენი ეხლანდელი პოლიტიკურ პოეტთაგანი პირდაპირ ამ სიტყვებით იწყებს ერთს თავის ლექსს: ჰამლეტი—გერმანია. ასეთი შეხედულება სრულებით არ არის სიტყვების თამაში, რადგან როგორც ჰამლეტი, ჩვენც უკანასკნელ დრომდის გაჩერებული ვიყავით ორ წყალს შუა: ერთის მხრით იყო წმინდა პრაქტიკული საქმე, მეორეს მხრით ჩვენი ხასიათი, შემოქმედებას და საქმიანობას მოკლებული.

სრულიად ჰამლეტის მსგავსად ღრმად გატაცებულნი ვიყავით გონებრივის მუშაობით და გულის თვისებათა განვითარებით და დავიწყებული გვქონდა გარეგანი ქვეყანა; იმგვარადვე ვიტენბერგი და მისი გონებრივი ცხოვრება უფრო გვიინტერესებდა, ვიდრე ხალხთა ბრძოლა პატიოსნებისა და ძლიერებისათვის; სრულიად იმგვარადვე გვაკმაყოფილებდა რომელისამე დრამის და პოემის შინაარსი, უფრო მოგვწონდა სცენაზე თამაში ჩვენის დროის ამბებისა, ვსტკებოდით გმირულის სიტყვებით და არ ვფიქრობდით, დინჯად და მედგრად საქმეს შევდგომოდით. განა, როდესაც პირველ ხანებში თავისუფლდებოდით ფრანგებისაგან, ჩვენის წინაპართა აჩრდილნი არ გვაქეზებდენ, არ შეხაროდნენ ჩვენს გამბედაობას? მაგრამ მალე მოელო ბოლო ჩვენს გულსმოდგინებას, ხანმოკლე აღელვების და გატაცების შემდეგ მალე ჩამოვყარეთ ფრთები. რამდენი დიდებულს მაგალითს ვხედავდით თვალ წინ, რამდენი გვაქეზებდა, მაგრამ არაფერს არ ვაქცევდით ყურადღებას. როგორც ჰამლეტს, ჩვენც სრულიად დაგვეკარგა ნამდვილის ცხოვრების გემოვნება, გაერბოდით რეალურ ქვეყნიდან იდელების სამეფოში; ჩვენ მოვიკალით სულის ნამეტანის ვარჯიშობით და ფიქრებით ინსტინქტიური ცხოვრების ნამდვილი ტაქტი; ოცნებობით და ფანტაზიებით ხელს ვუშლიდით ჩვენ თავს, გაგვეგოსინამდვილე. იმგვარადვე სკეპტიკურად განძვინებული ვიყავით მთელის ქვეყნის, სიცოცხლის და კაცობრიობის წინააღმდეგ;

იმგვარადვე უზომოდ შევიძულეთ ადამიანები, თუმცა პატივი უნდა გვეცა ადამიანის ღირსებისათვის; დავიწყეთ პასიუურად ოხვრა ქვეყნიერებაზედ, თუმცა შეგვეძლო საქმეს შევდგომოდით და მოგვეწყო ეს ქვეყანა. განა ჩვენის ლიტერატურის მონალოგებში არა ვგრძნობდით, რომ შეგვიძლია ვიამაყოთ ჩვენის სულის ნაყოფით? განა ჩვენც არ ვფიქრობდით, რომ „ადამიანი საქმით სწორია ანგელოზისა, გონიერებით ღვთისა, ქკუთ დიდებულთა, აგებულობით ახოვანი“, და არ ვიყავით ამით კმაყოფილი, როგორც ჰამლეტი? და ყველა ისინი, რომლებიც სწუხდნენ ქვეყნის შესახებ, რომელთაც მოჰპყრდათ ევროპა, განა არ ხედავდნენ თავის ნამდვილ სურათს იმ ადამიანში, რომელიც ასეთის მოთმინებით იტანდა

ყამთა სიმწარეს

მტარვალის ჩავრას, სიამაყის თავგასულობას,
მართლმსაჯულობის გვიანობას, მძლავრთ უკმეზობას,
შეურაცხყოფას ღირსეულის უღირსისაგან?

განა ჩვენი ნაღველი არ იყო შედეგი იმ ავათმყოფურ კმუნვარებისა, რის გამო ჰამლეტი სთვლიდა ქვეყანას საპრობილეთ, დედამიწას გაუმარგლავ ბაღად, ცის კამარას—სულის შემხუთველ, დაშხამულ ბულად, მისთვის ადამიანი მხოლოდ მრწა იყო და მტვერი, ყველა საქმე ამ წუთი სოფლის ფუქი, უნაყოფო, დაობებული, რის გამო ყველაფერი ეზიზღებოდა? უეჭველია, და მერე როგორ! და მაშინ, როდესაც სულს გვიწამლავდით ქვეყნისადმი ზიზღით, განა ჰამლეტსავით არ ვივიწყებდით შორეულის მიზნისათვის ახლობელ საგანს? ყოველს ჩვენგანს თავის მოწოდებად მიაჩნდა ქვეყანაზე ფიქრი და წუზილი, მთელის ქვეყნისათვის უნდა ვიზრუნო და არა მარტო ჩემის თავისთვისო. ყველა ოხრავდა ჰამლეტთან ერთად: დროთა კავშირი დაირღვა და წყეულმა ბედმა მე რაღა მარგუნა მისი შეკვრაო! ჩვენ ვფიქრობდით, ჩვენი მიზანი იყო—შექმნა რაღაც შორეულისა და დიდებულისა მწერლობასა და პოლიტიკაში, ამის გამო გვავიწყდებოდა გაკეთება იმისა, რაც შეედგენდა პირდაპირ ჩვენს დანიშნულებას და ახლობელს საგანს.

ამგვარადვე ჰმლეტის მოვალეობა იყო ახლობელის და იოლის საქმის განხორციელება—მისი პატარა ქვეყნის მოწყობა. თუ ესეც ეძნელებოდა და დიდი იყო მისთვის, მას შეეძლო მაინც თავის ქეს მოწყობა, ყოფილიყო თავის თავის რეფორმატორი. მაგრამ ესეც არ ქნა.

ასეთსავე მდგომარეობაშია ათასი რეფორმატორი ჩვენს შორის. ისინი, როგორც ჰამლეტი, თავის გულის ჯავრს, პატარა მიზეზით გამოწვეულს, ავრცელებენ მთელს კაცობრიობაზე, თავის ვიწრო მოწოდებას აზვიადებენ უზომოდ; უზომო ეგოიზმი, რაიც ნაყოფია ცალმხრივის განებრივის ცხოვრებისა, აიძულებს მათ ყველაფრის მიზეზი და დასაბამი თავიანთ საკუთარ არსებაში ეძიონ და ამავე ეგოიზმის მიზეზით ვერ აკმაყოფილებენ ვერც ერთს მოთხოვნილებას და როდესაც შეიგნებენ თავიანთ სისუსტეს, ზიზღი ებადებათ საკუთარ თავისადმი, როგორც ჰამლეტი დასცინის თავის-თავს. ამ თვისებას ხშირად ვამჩნევთ გერმანელებს როგორც მწერლობაში, ისე პოლიტიკაში: თავისთავის შეგნების სხივი მათაც გაუნათებს გზას, როგორც ჰამლეტს, მაგრამ ეს მაინც არ ახდენს ცვლილებას მათს ცხოვრებაში. ყველაზედ უფრო ჩვენი და ჰამლეტის ხასიათის მსგავსება გამოიხატება შემდეგში: თუმცა მეტად იდეალური და კეთილშობილური იყო ყველაფერი, რასაც ჩვენ გამოვსთქვამდით სიტყვით, რაიც ჩვენს არსებად მიგვაჩნდა და რითაც ვკობტაობდით ისე, როგორც სადღესასწაულო ტანისამოსით, მაგრამ როდესაც საჭირო შეიქნა პრინციპებიდან საქმეზე გადასვლა, აღმოჩნდა, რომ ჩვენი ხასიათი გაფუჭებული იყო და უღონო. საქმე უცებ წამოგვაწყდა თავზე, ჩვენ ცხარეთ წვეცით მას, მაგრამ ვერაფერს გავხდით, რადგან ჩვენი ღონე და საშუალება არ შეგუფარდეთ ჩვენს მიზანს. ამან დაგვადონა. რაც პირველ გატაცებისა და თავისუფლებისათვის მოძრაობის დროს მიგვაჩნდა პატიოსნად, მართლად, სახელოვანად, მტკიცედ და კარგად, იგი შემდეგ აღმოჩნდა ორ-გული, მოღალატე, მოკლებული ყოველს პატიოსნებას და სიკეთეს. როდესაც სიტყვის გმირები გამოწვეულ იქნენ

სამოქმედოთ, რაიც მათ თავის პირუპირ მოწოდებათ მიაჩნდათ, მაშინ გამოაშკარავდა, რომ მათი შინაგანი ბუნება მოწამლული იყო, და მათმა სასტიკობამ, შურისძიებამ, სისხლის წყურვილმა ჩირქი მოსცხო გერმანელების სახელს, თუმცა ყველას დაუჯერებელად მიგვაჩნდა, თუ ჩვენ ასეთს ველურობას გამოვიჩინდით. ამგვარადვე გადამახინჯდა ჰამლეტის მშვენიერი ხასიათი, როდესაც დაიწყო მოქმედება; ბოლოს ეხედავთ, რომ მან მთლად დაღუპა თავისი ძვირფასი თვისებები. აღამიანი, რომელიც გულითადათ იტანჯებოდა კაცობრიობისათვის, ეგოიზმისა გამო სასტიკად და მკაცრად ეპყრობა იმათ, ვინც ყველაზედ უფრო უყვარს. ვისაც სძაგდა საშინლად ყოველგვარი ფარისევლობა, მატყუარობა, ვერაგობა, თვითონ იწყებს ბრუნდის გზით სიარულს, როდესაც ვერ ახერხებს სწორედ სიარულს. ვინც სინიღისიერად ასწონიდა ყოველთვის თავის საგანს, იგივე აღამიანი ამ სინიღისიანობისა, თუ გვიანობისა გამო, იქცევა უხინიღისოდ და შეიქნება სასტიკი. სადაც ჰამლეტი შეხვდება თავის ბიძას მლოცველს და არ უნდა მოკლას, რათა არ გაგზავნოს ზეცას; სადაც, როგორც ეს ჩვევია მას, იგი ვერ ახორციელებს ახლობელს საქმეს და ფიქრობს შორეულ საგნისათვის, ვერ აღასრულა საკუთარი შურისძიება და ფიქრობს ღვთის შურისძიებისათვის, — ყველგან აქ ჰამლეტი განა არ ცდილობს უფრო გაამახვილოს თავისი რისხვა და სასტიკობა, რომ ამით გაამართლოს უმოქმედობა, თუმცა ასეთი ყოფაქცევა სხვა დროს ყოველად აუტანელი იქნებოდა მისთვის? მაგრამ აქ იგი აღელვების და სიცხარის ზედღავლენის ქვეშ იყო, ისე როგორც პოლონიუსის მოკვლის დროს შეპყრობილი იყო ენებათა-ღელვით. მაგრამ მალე გულგრილად და დინჯად ღუპავს ორს უბრალო აღამიანს ის, ვისაც ეძნელებოდა დამნაშავე კაცის მოკვლა: როზენკრანცს და გილდენსტერნს მიჰყავთ ჰამლეტი ინგლისში; თან მიაქვთ ჰამლეტის მოკვლის წერილი, მაგრამ მათ არ იციან იმის შინაარსი. მართალი, გულ-ახილი ჰამლეტი ხსნის ამ წერილს, გამოცვლილის ხელით (ეს ისწავლა ყმაწვილობისას) ჩასწერს შიგ თავის სახელის მაგიერ მათ სა-

ხელებს და ამ გვართ ეს ორი მისი ყმაწვილობის მეგობარი, რომელთაც კარგის თვალთ უყურებდა ვარდება იმ ხაფანგში, რომელიც თუმცა მომზადებული იყო ჰამლეტისათვის, მაგრამ არა მათ მიერ. „მაშ როზენკრანსა და გილდენსტერნს ეგ მისცა ბედმა?“ ყვედრებით ეკითხება თავის მეგობარს გაკვირვებული ჰორაციო. ხოლო ჰამლეტს არ სტანჯავს სინიდისი: ნაღმების გაკეთება და მახეების დაგება უფრო შეეფერება მის ბუნებას, ვიდრე პირდაპირი, აშკარა მოქმედება. ნაღმის წინააღმდეგ ნაღმის გაკეთება, — ეს მხოლოდ მისი გონიერის თავის საქმეა; იგი აღტაცებულია თავის გამოგონებით; ისე ჩქარა მოუვა თავში ეს აზრი და ისე შალე განახორციელებს, რომ ღვთის კურთხევას ხედავს თავის საქციელში, თუმცა წინად არ ხედავდა ათას ნაირ ნიშნებს, რომლებიც აქეზებთნენ მამ შურის საძიებლად! ამ გვარად იგი ბოლოს და ბოლოს ვერაგობით და სიმუხთლით დაემსგავსება თავის ბიძას, რომელიც უნდა დაესაჯა ბოროტის საქმისათვის.

კიდევ უფრო გასაკიცხია ჰამლეტის ყოფა-ქცევა საყვარელის ქალის შესახებ. გეტე ამბობს, რომ ჰამლეტის გრძნობა ოფელიისადმი არ წარმოადგენს ძლიერს ვნებასო. ყოველს შემთხვევაში პოეტი არ გვიხატავს, რომ სადმე ძალას იჩინდეს ეს ვნება. როდესაც ჰამლეტი თავის სიყვარულს ორმოცი ათასის ქმის სიყვარულს ადარებს, ეს გადამეტებაა. გარდა ამ ადგილისა, შექსპირმა კიდევ წარმოგვიდგინა ერთი შემთხვევა, როდესაც ჰამლეტი თავისთვის თქმულ სიტყვებში გვიხატავს თავის გრძნობის ხასიათს, ეს სიტყვებია: „მოიხსენიე შენს ლოცვაში, ჰოი, ფერიაგ, ჩემი ცოდვები“ (შევნიშნავთ აქვე, რომ რაღაც ახირებულ მიზეზისა გამო ზოგიერთა აქტიორები ამ სიტყვებს ამბობენ დაცინვით ან მასხრულად). აქ, ოფელიისთან ლაპარაკში აქტიორს ეძლევა სრული საშუალება პირდაპირ დაგვიხატოს ჰამლეტის გრძნობები ოფელიისადმი. თუ აქტიორი აქ განზრახ „ნაკუწ-ნაკუწად არ აქცევს ვნებათა ღელვას“, მას შეუძლია მოჰგვაროს მაყურებელს მძიმე და ღრმა მწუხარება და დააყენოს იმ გუნებაზე, რა გუნებაზედაც ღვება ამ ლაპარაკის გამო.

ოფელია. აქ მწუხარე გული შორდება იმას, რაც ბედმა მოჰგლიჯა, აქ სერიოზულს რჩევას იძლევა ეგოისტურად მოსიყვარულე ადამიანი, რომელიც თავის საყვარელს ქალს მონასტერში გზავნის იმიტომ, რომ არ უნდა სხვას დაუთმოს, საკუთარს მომავალს კი უიმედო წყვილიად მოცულს ჰხედავს! რაიც შეიძლება უგულობად და უთავაზიანობად გვეჩვენოს აქ და იმ სცენაში, სადაც ჰამლეტი ახირებულად ეპყრობა ოფელიის შამას და სადაც შეურაცხყოფას აყენებს მის ძმას, იქაც, სადაც გულგრილობას იჩენს პოლონიუსის და თვით ოფელიის სიკვდილის გამო,—ყველაფერი ეს სრულიად ეთანხმება ამ ახირებულის აგებულობის ადამიანის უმთავრეს ვნებას. თუმცა ჰამლეტი და ოფელია სხვა-და-სხვა ხარისხის პირნი იყვნენ, მაგრამ დედა მანც სერიოზულად უყურებდა მათ სიყვარულს; და ამავე დროს ზოგიერთები ჰამლეტის ფიცს ოფელიის წინაშე განა მაცთურობად არა სთვლიან? ჰამლეტს უყვარდა ღრმა პატივისცემით თავისი მამა და არ შეეეძლო მის წინააღმდეგ მოქმედება; ამ გვარადვე უყვარს დედა, მაგრამ განა წინააღმდეგ მამის თხოვნისა არა სტანჯავს ამ სუსტს ქალს? მხურვალედ უყვარს ოფელია, მაგრამ მის ხასიათს არ ეწინააღმდეგება ის ცივი ეგოიზმი, რომლითაც ჯერ სტანჯავს ოფელიას თავის სიგიჟით, მერე შორდება და ბოლოს სრულებით ყურადღებას არ აქცევს მას სასოწარკვეთილების და სიგიჟის დროს. ხშირად შევხვდებით ასეთს სუსტის ხასიათის ადამიანებს (გენიოსებსაც), რომელნიც ერთსა და იმავე დროს მეტად ნაზის გრძნობისანი არიან და გულქვავნიც. ასეთის თვისებით აიხსნება ჰამლეტის და ოფელიის დამოკიდებულობის ხასიათი. უბოროტო და გამოუცდელმა ოფელიამ თავიდანვე შესწირა ჰამლეტს თავისი გული; გულმხურვალედ ეპყრობოდა ჰამლეტს. ჰამლეტის მასთან საუბარი მაცთურია: ასე არ ელაპარაკებიან რომეო, ბასიანი, პროთეოსი-კი თავიანთ სატრფოთ, ამან მოსწამლა ოფელიის ფიქრები გრძნობადი სურათებით და აღუძრა სიყვარულის სურვილები, თუმცა მშვიდი და წყნარი ადამიანია, და ეს ყველაფერი ცხადათ გამოაშკარავდება მის სიმღე-

რებსა და ყვაილებში სიგიჟის დროს. ამას იქით ჩვენ არ შეგვიძლია გავყვეთ გეტეს ოფელიის ხასიათის განმარტებაში. კიდევ უფრო ვერ დავეთანხმებით იმათ აზრს, რომლებიც უყურებენ ოფელიას, როგორც ზნეობით დაცემულს უმანკოებას. სრულიად არ შეეფერება ფხიზელის გრძნობის პატრონს შექსპირს, რომ ზნეობით დაცემულის ქალის საფლავზე მისის ძმის პირით ასეთი მაღალი ქება გამოეთქვა წინააღმდეგ იმ მღვდლისა, რომელსაც არ უნდოდა ოფელიის სრულის საეკლესიო წესით დასაფლავება:

შენ კი, მამაო უღმობელო, მე ამას გეტყვი:

ჩემი და ნეტარ ანგელოზთა დასში იქნება,

შენი ხვედრი კი ჯოჯოხეთში კბილთა ღრჭენაა.

ჩვენი პოეტი არ იტყოდა მის საფლავზე: „მაგის მშვენიერ, უმანკო სხეულს ზედა ამოვა ია და ვარდი“!—პოეტს ჯერ კიდევ მთლად არ დაეხატა ჩვენთვის ოფელიის უწყინარი არსება, რომ ტრაგიკულმა შემთხვევებმა მოსწამლა და დასჭრა მისი გული, და რამდენადაც-კი დაგვიხატა პოეტმა ოფელია, იგი უანგარო არსებაა, ერთგული, მორჩილი, თითქმის სრულიად მოკლებული დამოუკიდებლობას და ნებას. მამის და ძმის რჩევას მისდევს, თუ როგორ უნდა მოეპყრას ჰამლეტს; ნებას აძლევს, ისარგებლონ მით, როგორც მახეთი, იმ საყვარელის კაცის წინააღმდეგ, რომელიც ხედავს, რომ ყველამ უღალატა და მიატოვა. ოფელიამ იცის, რომ ჰამლეტი შეწუხებულია, და უბრაუნებს მას საჩუქრებს, რაიც ისე მოქმედობს ჰამლეტზე, როგორც ყოველისავე კავშირის გაწყვეტა. ამ მხრივ ცოტა თვითონ ოფელიის ბრალიც არის, რომ ისე იღუპება ბოლოს, თუმცა პოეტს ამ უბრალო მსხვერპლის დაღუპვით უნდოდა ჰამლეტის სინიღისის დასჯა. პოლონიუსის სიკვდილის გამო თვითონ ჰამლეტი ამბობს, რომ ამ უდანაშაულო კაცის მოკვლა სასჯელია მისთვის იმიტომ, რომ უენებლად დასტოვა დამნაშავე, მაგრამ კიდევ მეტი სასჯელია ჰამლეტისათვის ოფელიის სიკვდილი, რომელსაც მოუკლა მამა და მით მოუსპო

ქვეყანასთან ყოველივე შემაერთებელი კავშირი. მამის სიკვდილს წამ და უწუმ იგონებს ოფელია თავის სიმღერებში და მისი ნამდვილი სიგიჟე სჯის ჰამლეტს მოგონებულის სიგიჟესათვის, რომელმაც ყველაზედ პირველად შეარყია ოფელის სულიერი მდგომარეობა. რიზენკრანციც და გილდენსტერნიც ჰამლეტის მიზეზით იღუპებიან. თუ ყველა ამ საშინელ შემთხვევაში მკაცრად გამოიხატება პოეტიური სამართლიანობა, ეგ იმიტომ რომ მეტის სასტიკის სამართლიანობით დაისაჯოს ჰამლეტი. პოეტმა განზრახ ათქმევინა ჰამლეტს ეგოისტური აზრი, რომელიც ნათელს ჰფენს მისის სისხლის სიძულვილის შესაზარ შედეგებს. „საშიში არის, ამბობს ჰამლეტი, როდესაც სუსტ ბუნებიანი ჩაუვარდება შუაში ორს მოპირდაპირეს, მოპირდაპირეს ძლიერს, მედგარს, ხმაღ ამოწვდენილს“. აი აგრე უყურებს დიდებული გენიოსი მორჩილ ადამიანებს, რომლებიც მას უნდა ემსახურონ ცხოვრების ასპარეზზე! ამის გამოცაა, რომ კეთილსინილისიანობა, სიფრთხილე და მოსაზრება, რომელიც ნებას არ აძლევდა ჰამლეტს მოეკლა, სამართლიანად დაესაჯა ერთი კაცი, ლუპავს ყველას საერთოდ-დამნაშავესაც და უბრალოსაც. მისი გაუბედაობა, ლაერტის შურის მაძიებელი სიფიცხე, ბიძა მისისაგან ძმის მოწამელა, უზრუნველი სისუსტე დედისა, უვნებელი სისულელე პოლონიუსისა, უმანკობა ერუგულის სატრფოსი, ყველასათვის საამო მეგობრები, — ყველაფერი ეს: სათნოებაც, მისატოვებელი შეცდომაც, მომაკვდინებელი ცოდვებიც — ყველაფერი ერთნაირად იღუპება ისე, რომ თითქმის არაფერ არ რჩება სცენაზე ცოცხალი. პოეტს უნდოდა ამდენის უსარგებლო სისხლის დაღვრით კიდევ დაეხასიათებინა და კიდევ დაესაჯა გმირი, რომელმაც ვერ შესძლო საჭირო სისხლის დაღვრა. შექსპირმა გარკვევით გამოსთქვა ეს აზრი. მეფე ეკითხება ლაერტს, განა მისი შურისძიებას უნდა, დაღუპოს ერთად მტერიც, მოყვარეც, დამნაშავეც და უბრალოც, ვინც მოგებულა და ვინც ზარალშია? არა, ლაერტი, არა დიდის ზნეობის პატრონი, მაგრამ ხელოვანი შურის მაძიებელი, — სრულიად კმაყოფილია ერთის კაცის მოკვლით. კეთილ-

სინილისიანი ჰამლეტი კი საქმეს იქამდის მიიყვანს, რომ შურისძიების უხერხულად ასრულების გამო ღუპავს ყველას—უსარგებლოდ. *) ამგვარად პიესის შესაზარი ბოლო სრულებით არ არის ნაყოფი პოეტის ესტეტიურის შეცდომისა, არამედ შედეგია თვითონ ჰამლეტის ზნეობრივის შეცდომისა, ის შედეგი, რომელსაც თავიდანვე გვიჩვენებდა როგორც პიესის დედააზრი, ისე ჰამლეტის ხასიათი.

*) როდესაც უკანასკნელ სცენაში შემოდის ფორტინბრასი და დანახავს ამდენს მოკლულ კაცს, უწოდებს მათ მოკლულს ნადირს „навоек“-ს, რომელ სიტყვის უცხო ენაზე გადათარგმნა შეუძლებელია. ეს სიტყვა ნიშნავს მონადირეთა ენაზე იმ ნადირს, რომელიც უსარგებლოცაა და რომელიც ბევრიც მოუკლავთ უკიდ მონადირეებს, როგორც აქ ამდენი ხალხი მოჰკლა უხერხულმა შურის-მაძიებელმა.

უცხოეთის მიმოხილვა

ინგლისი: ლორდ სოლსბერის სამსახურიდან გამოსვლა.—ბალფური—მისი შემკვიდრე.—გაცრუებული იმედი.—ჩემბერლენის გავლენა ძველ და ახალ პრემიერზე.—რამ გააძლიერა კონსერვატორთა პარტია.—რამ დაასუსტა ლიბერალები.—წარსული კაბინეტის რეაქციონური პროგრამა.—წიშნები ოპოზიციის გაძლიერებისა.—მეფე ელუარდ VII დაგვირგვინება.

საფრანგეთი: ბრძოლა კონგრეგაციების წინააღმდეგ.—კლერიკალების ოინები და მათი მოქმედება პროვინციაში.—როიალისტური ხასიათი მოძრაობისა.—აფიკერის პროტესტი.

ლორდ სოლსბერიმ სამსახურს თავი დაანება და მის მაგიერ პირველ მინისტრად დანიშნა ჩემბერლენი... კი არა, როგორც ყველა მოელოდა, ბალფური. სოლსბერის მიერ პოლიტიკური ასპარეზის მიტოვებამ თითქმის შეუქმნევვლად ჩაიარა. საზოგადოება წინდაწინვე მტეჩვია იმ აზრს, რომ იგი დღეს-ხვალ უნდა წასულიყო. ჯერ ისევ ვიქტორიას მეფობის დროს გამოაცხადა სურვილი სამსახურის დატოვებისა, მაგრამ მეფემ სიტყვა ჩამოართვა, მანამდე უნდა დარჩე, ვიდრე ცოცხალი ვიქნებიო. მერე ატყდა სამხრეთ-აფრიკის ომი, ტახტზე ავიდა ახალი მეფე, რომელსაც გამოცდილი მინისტრი სჭირდებოდა და ამ პირობებში სოლსბერი კიდევ დარჩა მეფის დაგვირგვინებამდე. მაგრამ რადგან დაგვირგვინება გადაიღო, ამიტომ სოლსბერიმ ითხოვა ნება სამსახურიდან გამოსვლისა.

ორმოცდა ათი წელიწადია, რაც სოლსბერი გამოვიდა სამოღვაწეოდ პარლამენტში, იგი ამასთანავე ცნობილია პოლიტიკურ პრესაში, როგორც კარგი მწერალი. ახლა ის 74 წლისაა და სამჯერ იყო პირველ მინისტრად. დერბის და ლიზრასელის კაბინეტში გარეშე საქმეთა სამინისტრო ებარა და შემ-

დევში, პირველ მინისტრობის დროსაც ყოველთვის იმავე პორტფელს ირჩევდა.

პოლიტიკაში სოლსბერი არ იყო იდეალისტი და ყოველთვის ცდილობდა, რაც შეეძლო უკეთ დაეცვა ინგლისის ინტერესი. საშუალების გარჩევას მის თვალში დიდი მნიშვნელობა არა ჰქონდა. სოლსბერი ძალიან ფრთხილი პოლიტიკოსი იყო და ერიდებოდა სათუო პოლიტიკას. ახალი ქვეყნების დაპყრობის მქადაგებელი იმპერიალიზმი და მუდმივი სურვილი, რომ რაც შეიძლება მეტი ტერიტორია შეშატოს დიდ ბრიტანიას, სოლსბერის არ მოსწონდა, არ თანაუგრძნობდა. გარეშე პოლიტიკაში, როგორც შინაურში, იგი იყო კონსერვატორი და წინ ეღობებოდა ყოველ დემოკრატიულ საქმეს. 1867 წელს, როდესაც დიზრაელიმ საარჩევნო რეფორმა მოახდინა, სოლსბერი მაშინვე გამოვიდა სამინისტროდან. ასეთი იყო სოლსბერი პირველ ხანებში, მაგრამ შემდეგ ცოტა არ იყო დიამობის გზას დაადგა. 1884 წელს რომ გეთქვათ ვისთვისმე, „დამისახელეთ ორი ისეთი პოლიტიკური პირი, რომელთა წინააღმდეგობა უკიდურესი იყოს და შეთანხმება ყოველად შეუძლებელიო, დაუყოვნებლივ სოლსბერის და ჩემბერლენის დაგისახელებდათ“,—ამბობს ერთი ფრანგული გაზეთი. სოლსბერი, რომელიც წარმომადგენელი იყო უმაღლეს მემამულეთა არისტოკრატიისა, იძულებული შეიქნა ხელი გაეწვდინა და პირი შეეკრა ჩემბერლენტან, ამ უმაღლესი ბურჟუაზიის ქურუმთან, მიუხედავად იმისა, რომ სოლსბერის, ცოტა არ იყოს, ეჩოთირებოდა ვიღაც „პარვენიუ“ ჩემბერლენის პოლიტიკური მეგობრობა თუ არა, მეზობლობა.

სოლსბერის წასვლამ ბევრი კომმენტარიები გამოიწვია. რომელთა შორის ბევრი შეეხებოდა ჩემბერლენს. საქმე ის არის, რომ უმრავლესობის თვალში იგი ბუნებრივი კანდიდატი იყო სოლსბერისა და ბალფურის დანიშნვას ისე შეჰხედეს, როგორც ჩემბერლენის დამარცხებას. ეს მართლაც ასე იყო. ჩემბერლენი ძალიან სახელის მოყვარეა და ჯერ ისევ 1885 წ. იმედი ჰქონდა, რომ გლადსტონის მემკვიდრე შეიქნებოდა. მას შემდეგ

ბევრმა დრომ გაიარა, ჩემბერლენის გავლენამ და სახელმა იმატა; მეტადრე უკანასკნელ დროს მისი გავლენა და ძალა უმაღლეს წერტილზე ავიდა. და რა გასაკვირველია, რომ დღეს უფრო მეტი იმედი ჰქონოდა ლორდ სოლსბერის შემკვიდრეობისა?

როდესაც ბალფურმა მეფის წინადადება მიიღო პირველ მინისტრობის შესახებ, მაშინვე დაეკითხა კაბინეტის წევრებს, რომ დაიმედებული ყოფილიყო მათ თანამშრომლობაზე. ბალფური წავიდა, რასაკვირველია, ჩემბერლენთანაც, რომელიც ამ დროს სახლიდან არ გამოდიოდა, რადგან იმის წინაღობიდან გადმოვარდა. ჩემბერლენმა სუკეთესოდ მიიღო ბალფური, აღუთქვა სრული თავისი დახმარება სამინისტროში, მიულოცა პირველი მინისტრობა. ყველასათვის ცხადია, ჩემბერლენს უფრო ესიამოვნებოდა, რომ მისთვის მიეცათ პირველი მინისტრის ადგილი, მაგრამ მეტი რა გზა იყო, თუ არ *faire bonne mine à mauvais jeu*? ვინ იცის, როდის გაიხსნება ვაკანსია პირველი მინისტრისა? ბალფური თორმეტი წლით უმცროსია ჩემბერლენზე, რომელიც ახლა სამოცდა შვიდი წლისაა. მას არ შეუძლია დიდი ხნის ცდა და ამ მხრივ ბალფური, როგორც პრემიერი, უნებლიედ წინ ეღობება ჩემბერლენის პოლიტიკურ ამბიციას და მის იმედს ფრთას აკვეცს. შეიძლება, ჩემბერლენი თავის დღეში ვერ ეღიროს პირველობას. მაგრამ თუ ბალფურს სახელი ერგო, სამაგიეროდ ჩემბერლენის გავლენა ახლა უფრო მეტი იქნება სამინისტროში, ვიდრე სოლსბერის დროს იყო. სოლსბერი ქეშმარიტი სახელმწიფო კაცი იყო, პოლიტიკა მისთვის მთელი სიცოცხლის საგანს შეადგენდა; მას ჰქონდა საკუთარი პროგრამა, საკუთარი პრინციპები. ეს გარემოება, რასაკვირველია, ცოტა ხელს უშლიდა ჩემბერლენს. ბალფური კი, რომელმაც თავის ბიძის ადგილი დაიკვიდრა, სულ სხვა ტიპის მოღვაწეა. პოლიტიკაში იგი დილეტანტია. მუშაობა და შრომა ისე არ უყვარს, როგორც სხვა სახელმწიფო მოღვაწეებს, და შედარებით ცოტა ზედაპირაა. იგი განათლებული და უღარდელი არისტოკრატია; უყვარს სპორტი (ზურთი), „აკე-

თებს საპონის მეტაფიზიკურ ბურთებს“ (იგი ავტორია ფილოსოფიური თხზულებისა), და სრულიად დაკმაყოფილდება „პირველი მინისტრის“ სახელით. ჩემბერლენი კი დაულალავი მშრომელია, მეტად პრაქტიკული კაცია, სპორტისა და „გონების ნებივრობისთვის“ არა სცალია. აი სწორედ ამიტომ გარეგანი მხარე ბალფურისა იქნება, შინაარსი კი ჩემბერლენისა.

მაგრამ ბალფური მაინც ერთად-ერთი კაცია სამინისტროში, რომელსაც შეუძლია ჩემბერლენს თავი დაუქიროს.

ახალ კაბინეტს, რომელშიაც სოლსბერის შემდეგ შესამჩნევი ცვლილებები მოხდა, რასაკვირველია, ისევ ძველი, კონსერვატიული ხასიათი შერჩება. პარლამენტში მას დიდი უმრავლესობა ჰყავს, 140 ხმა. პარლამენტს გარეთაც კონსერვატორებს თანაგრძნობა და მომხრეები არ აკლიათ. ახლო მიზეზი და იმის ახსნა, რომ დღეს კონსერვატორები მეფობენ ინგლისში, თქმა არ უნდა, იმაში იმალება, რომ ომი ატყდა და ამ ომიდან ინგლისი ძლიერ-მოსილი გამოვიდა. სამხრეთ-აფრიკის რესპუბლიკების შემოერთება ამ დროში, როდესაც ერთი გოჯი მიწა აღარსად არის თავისუფალი, და ტრანსვაალის ოქროს მადნები დიად კარგ სახელს და ბევრ მომხრეებს მოუპოვებდა კონსერვატორთა პარტიას. რაკ ერთი ატყდა ომი, მერე უკან დახევა შეუძლებელი შეიქნა და რეალურმა მოთხოვნისებამ და სიჯიუტემ მეტად გააძლიერა მილიტარიზმი, რომელიც ინგლისმა წინად არ იცოდა, რა იყო. წინად ინგლისს დევიზად ჰქონდა: მშვიდობიანობა, რეფორმები, ეკონომია. ახლა კი იმპერიალიზმის ქარმა ვაიტაცა და თვით უდიდესმა ეკონომიურმა პრინციპმა თავისუფალი ვაჭრობისამ ადგილი დაუთმო პროტექციონიზმს, რომელიც სასარგებლოა მხოლოდ ქონების პატრონთათვის. ჩამოთვლილი მოვლენები ზოგი პირდაპირ სახელს უკეთებდა კონსერვატორებს, ზოგი კი ისეთი ხასიათისა იყო, რომ მრეწველ და მოვაჭრე ბურჟუაზიის გულს იგებდა, რადგან ფრიად ხელ-საყრელი იყო იმ ბურჟუაზიისთვის, რომელიც ოდესღაც ლიბერალურ ოპოზიციას წარმოადგენდა და დღეს კი ისე გაიშალა წელში, რომ ბატო-

ნად გადაიქცა და ბატონი, ხომ მოგეხსენებათ; მუდამ კონსერვატორია. 1832 წლამდე ეს ბურჟუაზია მოკლებული იყო წარმომადგენლობით უფლებას, რომელიც მამულის პატრონ არისტოკრატის მონოპოლიას შეადგენდა, მაშასადამე იგი მოკლებული იყო პოლიტიკურ ძალას. კონსერვატორებს და იმპერიალიზმის გაძლიერებას ზოგნი გლადსტონის პოლიტიკას აბრალებენ და ისე უყურებენ, როგორც ბუნებრივ რეაქციას, რომელიც უნდა მოჰყოლოდა გადამეტებულ ლიბერალიზმს. მაგრამ გლადსტონის „ჰოუმ-რული“ არაფერ შუაშია და რაც უნდა გავაზვიადოთ მისი მნიშვნელობა, მაინც ის ვერ აგვიხსნის ამ მოძრაობის აზრს. პირ-იქით, ასახსნელი რჩება თვით ის ფაქტიც, რომ „ჰოუმ-რულს“ მთელმა ინგლისმა ზურგი შეაქცია. ამის ახსნას ჩვენ ვხედავთ ლიბერალურ ბურჟუაზიის ზრდაში და მის ევოლიუციაში. საქმე ის არის, რომ რეფორმების ასრულების შემდეგ ოდესმე ლიბერალურმა ბურჟუაზიულმა ოპოზიციამ ფერი იცვალა და თავის ინტერესების დასაცავად უფრო სასარგებლოდ სცნო კონსერვატორთა ბანაკში გადასვლა. ეს პოლიტიკური ევოლიუცია უფრო დააშურა ახალი საზოგადოებრივი, ანუ უკეთ, ეკონომიური კლასის აღორძინებამ და გაძლიერებამ, რომელიც უფრო შეურიგებელი და პრინციპილური მტერია ბურჟუაზიისა და რომელთანაც შეთანხმებაც კი შეუძლებელია. ეს მტერი მუშათა დემოკრატიაა. 1867 და 1884 წ. წ. რეფორმებმა მას პოლიტიკური უფლებანი მიანიჭეს და პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოიყვანეს. აი ერთი საზოგადო მიზეზთაგანი, რომელმაც შეასუსტა და ძალა გამოუღია ლიბერალიზმს. ერთი მხრივ „მესამე წოდებამ“ უღალატა მას, მეორე მხრივ შიში აქვს პროლეტარიატისა, რომელიც დღით-დღე ძლიერდება. მათი ერთად მოთავსება ძნელია, რადგან ერთია ინდივიდუალისტი. და ჰვიქრობს მარტო თავის ინტერესებზე, მეორეს იდეალი კი სოციალისტურია. მაგრამ, რაც უნდა ვთქვათ, ლიბერალები მაინც ერთ დროს პროგრესის პარტიას შეადგენდნენ, რეფორმების მომხრენი იყვნენ, და აი ის ნიადაგი, რომელზედაც შეიძლება ერთად გასწიონ პოლი-

ტიკური უღელი. ამ გვარად შეიძლება ვთქვათ, რომ კონსერვატორთა პარტიამ, ანუ უკეთ, თვით ისტორიამ, საბოლოოდ დააძაბუნა ლიბერალების ოპოზიცია.

თქმა არ უნდა, კაბინეტს დიდი უმრავლესობა ჰყავს, მაგრამ ამ უმრავლესობის მნიშვნელობა არ უნდა გავაზვიადოთ, რადგან, როგორც ყოველი, პარლამენტის უმრავლესობაც ცვალებადია. ინგლისის პარლამენტის ისტორიაში მოიპოვება ისეთი მაგალითიც, რომ 200 ხმის უმრავლესობა, რამდენიმე ხნის შემდეგ, უმცირესობად გადაქცეულიყოს. მართლაც ისეთ ნიშნებში იჩინეს თავი ინგლისის ცხოვრებაში, რომელნიც თითქო ქარის მობრუნებას მოასწავებენ. როდესაც ჰიკს-ბიჩმა, ფინანსთა მინისტრმა, წარმოადგინა ბიუჯეტი და თან პურის ბაჟის აღდგენა გამოაცხადა, ერთმა ლანკაშირის ქალაქმა, ბიურიმ, დეპუტატის არჩევანზე კატეგორიული პასუხი მისცა სამინისტროს: ამომრჩევლებმა მას ზურგი შეაქციეს, შეუერთდნენ ოპოზიციას და მისი კანდიდატი აიჩიეს. იგივე შედეგი მოჰყვა ჩრდილოეთ უბნის არჩევანს ქ. ლიდსში, სადაც სასკოლო ბილლი შეიქმნა ბედის გადამწყვეტი, — იქაც ისევ ლიბერალმა დასძლია, თუმცა წინა არჩევნებზე კონსერვატორების დეპუტატმა ჯეკსონმა 2517 ხმით აჯობა ლიბერალს. ახლა კი უმეტესობა ლიბერალების მხრივ არის, და მიზეზი ამომრჩეველთა გუნების შეცვლისა არის სასკოლო, რეაქციონური ბილლი, რომელსაც ბალფური ცდილობს მიაღებინოს პარლამენტს.

აი ასეთი რეფორმები თან-და-თან ნდობას უკარგავენ სამინისტროს, სახელს უტეხენ კონსერვატორთა პარტიას და, როდესაც შემოდგომაზე პარლამენტის სესსია გაიხსნება, თქმა არ უნდა, ოპოზიცია ისარგებლებს ამ ფაქტებით.

პარლამენტი დაიხურა, მაგრამ, როგორც ზევით ვთქვით, ვერაფერი სასიამოვნო სახელი და მოგონება დასტოვა ხალხში, თვით ინგლისელებში. იქიდან, რაც სატახტო სიტყვაში იყო გამოთქმული, წარსულმა პარლამენტის სესსიამ ძალიან ცოტა შეასრულა. პურზე ბაჟის დაარსება ყველა ინგლისელისთვის გასაოცარია და გაუგებარი. ეს ბაჟი უფრო მძიმე ასატანია

ღარიბი ხალხისთვის, რადგან მთელ შემოსავალთან შედარებით ღარიბი უფრო მეტ ფულს ხარჯავს პურზე, ვიდრე მდიდარი. რაც შეეხება სკოლის ბილლს, მისი რეაქციონური ხასიათი იმაში მდგომარეობს, რომ იგი მფარველობას უწევს სახელმწიფო ეკკლესიას. 1870 წლის „აქტის“ ძალით სკოლების მზრუნველობა დავალებული ჰქონდა ადგილობრივ საგანგებო კომიტეტებს, რომელნიც ხალხის არჩეულთაგან შესდგებოდა. რასაკვირველია, საგანგებო კომიტეტი, რომელსაც ერთი საქმე ებარა, უფრო ყურადღებით მოეპყრობოდა სკოლას, უფრო უკეთ იზრუნავდა. ახალი ბილლის ძალით, თუ პარლამენტმა მიიღო შემოდგომაზე, ადგილობრივი კომიტეტები უნდა გაუქმდნენ და ზედამხედველობა და მზრუნველობა უნდა საგრაფო და სამოქალაქო საბჭოებს გადაეცეს. მაგრამ ამ საბჭოებს თავისი საქმეც მეტად ბევრი აქვთ და ვერ შესძლებენ სკოლის მოვლას. თუმცა ბილლის სიტყვით სკოლის საზოგადო ხელმძღვანელობა, საფინანსო ნაწილისა, ისევ განსაკუთრებულ კომიტეტს გადაცემა, მაგრამ ეს კომიტეტები ხალხის არჩეულთაგან როდილა შესდგება. ასეა საქმე დაყენებული იმ სკოლების შესახებ, რომელნიც წინად კომიტეტების გამგებობაში იყვნენ. რაც შეეხება სასულიერო სკოლებს, რომელშიაც ხუთ მილიონამდე ბავშვი სწავლობს, მათი ხელმძღვანელობა მიენდობა სასულიერო წოდებას. ამ სკოლებს ინახავდნენ ადგილობრივი ხარჯით, თუმცა სახელმწიფოც სუბსიდიას აძლევდა, და ფულის გამღებს შესაფერი უფლება ჰქონდა კონტროლისა. ახლა ეს უფლება მოხარჯეს წაერთვა და სამღვდელოებს გადაეცა. ამას გარდა, სასულიერო სკოლა სოფლებში რვა ათასამდეა, უმეტესად ანგილიკანთა სარწმუნოებისა. არა კონფორმისტები (სხვა სარწმუნოების მიმდევარნი), იძულებულნი არიან იმ სკოლაში ჰგზავნონ შვილები, იხადონ სასკოლო გადასახადი და კონტროლის უფლება კი არა აქვთ, — ეს უფლება მინიჭებული აქვს სხვას, ე. ი. ანგილიკან სამღვდელოებს. ასეთი მდგომარეობა, რასაკვირველია, უთანხმოების იწვევს მკვიდრთა შორის.

დასასრულ ორიოდ სიტყვა ედუარდ VII დავიკრივინებაზე. უკანასკნელ დრომდე ინგლისელებს ეშინოდათ, ვაი თუ

დაგვირგვინება ვერ მოხდესო. თუმცა მეფე ჯერ კიდევ არ გამოკეთებულა სრულებით, მაგრამ მან ხალხს მოლოდინი არ გაუმტყუნა. ინგლისელი ხალხი და მეფე შედარებით კარგად არიან ერთმანეთში. ჰკითხეთ, რომელ ინგლისელსაც გნებავთ და ყველასგან ერთსა და იმავე პასუხს მიიღებთ: მეფე ჩვენ არაფერს გვიშლის, ჩვენ ჩვენი პარლამენტი გვაქვს, რომელიც სახელმწიფო საქმეებს განაგებს; მეფეს არც უფლება და არც ძალა აქვს, რომ რამე ვნება მოგვიტანოს; ის ჩვენ არას გვერჩის და ჩვენც მისთვის კეთილის მეტი არა გვსურს-რაო. ერთი სიტყვით, ინგლისელები უფრო ისე უყურებენ თავის მეფეს, როგორც საუკეთესო „ჯენტლმენს“, რომელიც მხოლოდ „მეფობს“ და არა „განაგებს“. მეფე არ წარმოადგენს აუცილებელ საჭიროებას და რომ არა ყოფილიყო, უეჭველია, ინგლისელები დღეს თითონ არ გამოიგონებდნენ.

დაგვირგვინება მოხდა 9 აგვისტოს (ახ. სტ.). კურთხევის ცერემონია თუმცა შემოკლებული იყო მეფის უქიფობის გამო, მაგრამ მაინც დიდ დღესასწაულად გადიქა. უცხო სახელმწიფოთა წარმომადგენელი მეორედ აღარ იყვნენ მიწვეულნი. სამაგიეროთ მთელი ინგლისი და მეტადრე ლონდონი ამ დღეებში ფეხზე იდგა. უთვალავი ხალხი ტრიალებდა ქუჩებში და მოედნებზე. ბევრმა წინა ღამე გარეთ გაათენა, იმ ქუჩებში, სადაც სამეფო კორტეჟს უნდა გამოეყო. ვესტმინსტერის სააბატოში შეიკრიბნენ სამეფო სახლის წევრნი და ნათესავნი, ინგლისის წარჩინებულნი პირნი, უმაღლესი მოხელენი, პერები და მათი მეუღლენი, ლონდონის ლორდ-მერი და მრავალი სხვა. ყველას საცერემონიო ძვირფასი ტანისამოსი ეცვა და კრებული ქრელ და მდიდრულ სანახაობას წარმოადგენდა. ყველას მიჩენილი ჰქონდა შესაფერე ადგილი, თანხმად ცერემონიალისა, რომელიც მეტად რთული და ვრცელია. კურთხევის წესი შეასრულა კენტერბერის არხიეპისკოპოსმა ეკკლესიის უმაღლეს წარმომადგენელთა მონაწილეობით.

მოვიყვანთ რამდენიმე საინტერესო მომენტს ამ ცერემონიისას.

ეკკლესიის შუა ადგილს ამართულია ესტრადა; ესტრადაზე დგას ორი სავარძელი ანუ სამეფო ტახტი. მეფე და დედოფალი ჯერ თავს იხრიან საკურთხეველის წინაშე, შემდეგ იქერეზნ თავ-თავის სავარძელს. ამ დროს იწყება ის მომენტი, რომელსაც „მეფედ აღიარებას“ უწოდებენ. კენტერბერის არხი-ეპისკოპოზი აღის მაღლა; თან ახლავს სახელმწიფოს ოთხი უმაღლესი პირი. ყველანი აღმოსავლეთისკენ მიიქცევიან. მეფე დგება თავის ადგილიდან ნიშნად იმისა, რომ ჰსურს თვის ხალხს ერგენოს. ამ დროს არხიეპისკოპოსი მიჰმართავს დამსწრეთ და ხმა მაღლა წარმოსთქვამს შემდეგს: „უთაუნო, ეს ბრძანდება მეფე ედუარდი, უცილობელი მბრძანებელი ამ სამეფოსი. თქვენ, ვინც აქ შეკრბით, რათა პატივი სცეთ მას, ბრძანეთ, გსურთ მიუძღვნათ იგი პატივი?“

ამის პასუხად ყოველი მხრივ ისმის: „ღმერთო, ჰფარვიდე მეფესა!“

მაგრამ ამით საქმე არ გათავებულა. მეფე ჯერ კიდევ არ არის მეფე. ამ აქტით ხალხმა მხოლოდ იგი იცნო მემკვიდრედ, რომელსაც ტახტს არავე ედავება. უმთავრესი ნაწილი ახლა იწყება. ხალხმა რომ ქვეშევრდომობის ერთგულება გამოუცხადა, მეფემ თავის მხრივ ფიცი უნდა მიიღოს, რომ არ დაარღვევს და მტკიცედ დაიცავს კონსტიტუციას, ე. ი. იმ უფლებებს, რომელზედაც დამყარებულია სახელმწიფოებრივი წესწყობილება და ხალხის თავისუფლება.

თავის მხრივ ეკკლესია, რომელმაც მირონ-სცხო და მეფედ აკურთხა, ითხოვს მისგან ფიცს, რომ იგი იქნება მფარველი ეკკლესიისა. ამ პირობებზე მეფემ უკვე ხელი მოაწერა ორივე პალატის წინაშე ტახტზე ასვლის მეორე დღესვე.

შემდეგ კენტერბერის ეპისკოპოზი უახლოვდება მეფეს და ჰკითხავს;

— მეფეო, ჰსურს თქვენს უდიდებულესობას ფიცი მიიღოს?

— მსურს.

— აღგვითქვამთ და ჰჭიკავთ, რომ განაგებთ ამ შეერთებულ სამეფოს დიდ ბრიტანიისას და ირლანდიისას და მათ-

გან დამოკიდებულ ქვეყნებს, პარლამენტის მიერ მიღებულ სტატუტთა, ამ ქვეყნების კანონთა და ჩვეულებათა თანხმად?

— აღვთქვამ.

— ისარგებლებთ მთელი თქვენი უფლებით, რათა კანონი არ დარჩეს აღუსრულებელი და რომ სამართალში სუფევდეს ლმობიერება?

— ვისარგებლებ.

ამ გვარად თუმცა ტახტი შემკვიდრეობითია, მაგრამ მეფე მაინც ხალხის, ანუ უკეთ, მის წარმომადგენელთა რჩეულია. მეფეს არა აქვს ის უფლება, რომელიც ჰქონდათ ბიზანტიის იმპერატორებს, რადგან მათ ისე უყურებდნენ, როგორც ღვთის მიერ მირონ-ცხებულთ. მათი უფლება უსაზღვრო იყო, მისი შეზღუდვა არ შეეძლო მიწიერ ძალას, მით უმეტეს ქვეშევრდომთ. ისინი იყვნენ თვით-მპყრობელნი და მეფური უფლებანი ღვთისგან ჰქონდათ ნაბოძები. მაშასადამე რამდენადაც სრული იყო მეფის უფლება, იმდენად ხალხი სრულიად მოკლებული იყოს მას. იქ კი, ინგლისში, მეფე შეზღუდულია „პირობის ქაღალდით“, რომელზედაც ხელი უწერია, კონსტიტუციით.

საფრანგეთში სამღვდლოება და რეაქციონური პარტიები საკვირველი თანხმობით ებრძვიან დღევანდელ სამინისტროს განკარგულებას კონგრეგაციების სკოლების დახურვის შესახებ. ჯერ პარიზში ასტენეს ვაი-ვაგლახი, გამართეს ქალების მეთაურობით უშველებელი მიტინგი, — ჰსურდათ პროტესტი გამოეცხადებინათ სამინისტროსთვის. მაგრამ მიტინგზე ცუდი დღე დაადგათ: თავისუფალ მოაზრე პარტიებმა იმავე დღეს და იმავე ადგილს დანიშნეს თავისი კრება. კლერიკალური მანიფესტაცია ანტიკლერიკალური გამოვიდა, და „თანხმობის მოედანი“ მალე მიატოვეს. პარიზში რომ ვერა გახდნენ-რა, პროვინციას მოედნენ და იწყეს იქ ქადაგება. აგიტაცია გააცხარეს მეტადრე ბრეტანში, სადაც მეტის-მეტად გაუნათლებელი ხალხი ცხოვრებს. ჯერ ისევ დიდი რევოლიუციის დროს ისახლეს თავი მეფის ერთგულებით და შეეებნენ რესპუბლიკის ჯარებს. ის ტრადიცია ახლაც მოსდევთ. მართლაც, მოძრაო-

ბამ იქ ნამდვილი როიალისტური ხასიათი მიიღო. ფინისტერში, მაგალითად, შემდეგი ამბავი მოხდა. რადგან კლერიკალ ორატორებისაგან ხალხი მეტად აღელვებული იყო და წესიერების დასაცავად ადგილობრივ პოლიციის აგენტები არ კმაროდა, მორბიანის პრეფექტმა ერთი ესკადრონი ჯარი სთხოვა დიეზის გენერალს. გენერალმა უბძანა პოდპოლკოვნიკ დესენრემის, საჭირო დახმარება აღმოუჩინე ლანუეში სკოლის დახურვის დროსო. მაგრამ ამ ბატონმა შემდეგი პასუხი მისწერა თავის გენერალს, თავის უფროსს: „მე ქრისტიანი ვარ და მონაწილეობას არ მივიღებ ისეთ საქმეში, რომელიც ეწინააღმდეგება ჩემ რწმენას და სარწმუნოებრივ გრძნობას“. აი შემდეგი კლერიკალების და როიალისტების გავლენისა. აფიცერს, სამხედრო მოსამსახურეთ არაერთარი უფლება არა აქვთ პოლიტიკაში ჩაერიონ, სენ რემის პასუხი კი არა თუ ნამდვილი დარღვევა დისციპლინისა, ეს არის პოლიტიკური აქტი, პროტესტი მთავრობის პოლიტიკის წინააღმდეგ. პასუხი იეზუიტურია: სარწმუნოებას მიღახავს ბრძანების ასრულებაო. მაგრამ რა აქვს საერთო ამ გრძნობას ბრძანების ასრულებასთან, რომლის საგანია დაიკეტოს უკანონოდ გახსნილი მონაზვნების სკოლა! ეგ ლოლიკა რომ შევიწყნაროთ, გამოვა რომ თუ მონაზვნმა ქურდობა ან მრუშობა ჩაიდინა, იგი დაუსჯელი უნდა დარჩეს, ვინაიდან ბრძანების ასრულებას შეუძლიან შებღალოს „სარწმუნოებრივი გრძნობა“ იმ კლერიკალ პოლიციელისა, რომელსაც წილადა ხვდება მონაზვნის დაჭერა და პოლიციაში წაყვანა.

ცხადია სარწმუნოება აქ არაფერ შუაშია. ეს არის პირდაპირი ურჩობა რესპუბლიკის მთავრობისა, რომელსაც ყველა რეაქციონერებს ჰსურთ ძირს დასცენ. ამ აფიცერს კანონით სამსახურიდან გამოგდება მოეღოს. მაგრამ ზარალს მალე უზღავენ კლერიკალები, და გულჩვილ კათოლიკე ქალების წრეში ადვილად დაივიწყებს თავის მწუხარებას.

ძნელი წყარმოსადგენია, რა მდგომარეობაში ჩაეარდებოდა რესპუბლიკა, რომ ყველა ვიგინდარა აფიცერმა საჭირო დროს

ურჩობა გაუწიოს რესპუბლიკის მოთხოვნილებას და თავის კერძო სიმპატიით იხელმძღვანელოს.

აი სადამდე მივიდა თავხედობა კლერიკალების, სამღვდელლობისა, რომელნიც მუდამ ქადაგებს კანონი წმინდააო და ხმის შეუბრუნებლივ უნდა ასრულდესო. მაგრამ ისინი მხოლოდ მონარხიის კანონების შესახებ ამბობენ ამას, რესპუბლიკა კი რა სათვალავში მოსატანია!..

ეს მოძრაობა საკმაოდ დიდია, მეტადრე ზოგიერთ დაქვეითებულ გაუნათლებელ დეპარტამენტში. მაგრამ ბოლოს მაინც კანონი დარჩება გამარჯვებული. კლერიკალებს ბევრი ცნობილი მომხრეები ჰყავს: კოპპე, ლემეტრი, ბრუნეტერი, მაგრამ მაინც მათი დახმარებითაც ფონს ვეღარ გავლენ. ზოგ სოფლებში ბარიკადებიც კი ააშენეს, თხრილები შემოავლეს, რომ ჟანდარმები არ შეუშვან და სკოლა არ დაახურვინონ. ამბობენ, ზოგან ფუჰკრის სკები დაუდგამთ ბარიკადებზე, რომ ცხენებს ფუტკარი დაახვიონ და ცხენოსან ჟანდარმებში ამით უწყსოება მოახდინონო. აღბად, კოპპეს მოგონილი იქნება ეს პოეტური პლანი, რადგან კოპპეა, რომ ურჩევს „ეწინაღმდეგე“ განურჩევლად ღონისძიებისაო“. ამასა ჰქვია ნამდვილი იეზუიტის რჩევა...

აი რას უნდება ჯერ-ჯერობით კომბი.

რუვიემ კონვერსია მოახდინა სახელმწიფო რენტისა, რამაც ბიუჯეტს 30 მილიონი ფრანკი შეჰმატა.

პარლამენტი დაიხურა ოქტომბრამდე.

სარწმუნოებაც ვი ძწვევდა ამ ერს, ომი გამოეცხადებინა ბერძენთა წამართობისათვის.

4. მცირე აზიის ბერძენთა თემება და სპარსეთის სამეფო. ლიდიის სამეფოს დაცემის შემდეგ იონიელებმა და ეოლიელებმა მოციქულები გაუგზავნეს კიროსს: მეფის პასუხი ბერძენების მწარე დაცინვა იყო: „ფლიეტის დამკვრელმა თევზები დანახა ზღვაში და დაიწყო დაკვრა იმ იმედით, რომ თევზები ნაპირზე გამოვიდოდნენ. მაგრამ იმედი გაუცრუვდა. მაშინ ბადეს მოჰკიდა ხელი, გადაისროლა ზღვაში და ბევრი თევზი დაიჭირა. ნაპირზე გადმოტანილი თევზები დახტოდნენ; დაანებეთ თამაშს თავიო, უთხრა მათ დამკვრელმა, თქვენ მაშინ უნდა გეთამაშნათ, როცა მე ფლიეტას ვუკრავდიო“. იონიელები და ეოლიელები მიხედნენ არაკის აზრს. მეფესთან ისინი ვერას გახდებოდნენ, ამიტომ ყველამ, გარდა მილეტლებისა, თავი მოიყარეს მიკალეში და გადასწყვიტეს წინააღმდეგობა გაეწიათ სპარსეთის მეფისათვის. სანამ ომი დაიწყებოდა, ლაკედემონელებმა სცადეს, შუამდგომლობა გაეწიათ ბერძენებისათვის კიროსთან. მეფემ ამაყად გაისტუმრა ლაკედემონიდან მოსული ელჩები: „მე არ მეშინია იმ ადამიანების (იგულისხმებ ბერძენების), რომელთაც შუა ქალაქში ერთი ადგილი დაუტოვებიათ, სადაც იკრიბებიან, რათა ერთმანერთი ცრუ ფიცით მოატყვილონ: თუ კარვად ვიქნები, ლაკედემონელების საზრუნავი იონიელების უბედურება კი არ იქნება, არამედ მათი საკუთარი“.

5. მცირე აზიის დასავლეთ ნაპირების დაპყრობა კინოსასაგან. უშემწეოდ დარჩენილი მცირე აზიის ბერძენები მალე დამარცხდნენ: პრიენეს მცხოვრებნი მონებად იქმნენ ქვეულნი, მაგნეზია სრულებით დაანგრიეს და მოკლე ხანში თითქმის ნაპირის ყველა ქალაქები სპარსელების ხელში იყო. დამარცხებულმა ბერძენებმა ზღვისაკენ დაიწყეს ცქერა, იქითკენ ეძებდნენ ახალ სამშობლოს და ახალ კერას. ყველაზედ სრული და უუბედურესი ფოკეელების გადასახლება იყო. თუმცა სპარსელებმა საპატიო წინადადება მისცეს ფოკეელებს, მაგრამ ამათ

„ბარბაროსების“ დამორჩილებას სამშობლოს მიტოვება და გადახვეწა არჩიეს. ჩაუშვეს ზღვაში გემები, შიგ ჩასვეს ქალები და ბავშვები, გადაიტანეს თავიანთი ავეჯი, ქანდაკებანი და გასწიეს ქიოსისაკენ. აქ ისინი არ მიიღეს. ფოკეელები დაბრუნდნენ თავიანთ ქალაქში, ამოჟლიტეს სპარსელების გარნიზონი და ისევ ზღვას მიმართეს; დასწყევლეს, ვინც დაბრუნებას მოინდომებდა, ზღვაში დიდი რკინა გადაადგეს და დაიფიცეს, რომ არ დაბრუნდებიან ფოკეაში, სანამ რკინა ზღვის ზედაპირზე არ ამოვაო, მაგრამ წასვლისას ბევრს უღალატა სიმტკიცემ: როცა იგრძენეს, რომ უკანასკნელად ხედავენ თავიანთ სამშობლო ქალაქს, გულმა ველარ გაუძლო და ქალაქში დაბრუნდნენ. გემებზე დარჩენილებმა დიდი ტანჯვა-ვაება გამოიარეს; უმრავლესობა სრულებით დაიღუპა.

სპარსელები მალე მთელ ნაპირისა და კუნძულების ბატონები შეიქნენ. ეხლა სპარსეთის სამფლობელოს საბერძნეთისაგან ჰყოფდა მხოლოდ ეგეის ზღვა.

6. დარიოსის (ჭისტასპის შვილის) ტახტზე ასვლა; სპარსეთის სამეფოს რეორგანიზაცია. ომი ბერძნებსა და სპარსელებ შუა აუცილებელი იყო და თუ ცოტა დაგვიანდა, ამისი მიზეზი სპარსეთის დროებითი შეფერხება იყო. კიროსმა დააარსა სპარსეთის სამეფო, მისმა შვილმა კამბიზოსმა შეაფერხა ახალ სამეფოს განვითარება და დაასუსტა იგი; დარიოსი სამეფოს მეორე დამაარსებელი და მასთან მომწყობელი შეიქნა. ეს მოწყობილი, ცენტრალიზაციით შეკრული და გაერთიანებული სახელმწიფო საშიში იყო ევროპიელ ბერძნებისათვის. ამათ აზიის მაგალითით შეეძლოთ დაენახათ, თუ რა მოელოდათ მათ იმ დღეს, როცა ეს უზარმაზარი სახელმწიფო დაიძვრდა მათ წინააღმდეგ. დარიოსმა ჩააყენა ბერძენთა ახალშენებში ტირანები, რომელთაც ყველაფერი მისგან ჰქონდა მიღებული და ამიტომ მისი მომხრეები იყვნენ. დაუმტკიცეს კიდევ თავიანთი ერთგულება: როცა დარიოსი სკითიაში იყო წასული საომრად, ათინელმა მილტიადესმა, ხერსონესის ტირანმა, წინადადება შემოიტანა, დაენგრიათ ღუნაიზე გადებული ხიდი, რომელიც

ბერძნებს ჰქონდათ ჩაბარებული; ხიდის დანგრევის შემდე დარიოსსა და მის ჯარს ძალიან გაუჭირდებოდათ აზიაში დაბრუნება. მილეტის ტირანი ჰისტიეი წინააღმდეგა წინადადებას და ჩაფუშა საქმე (513).

დარიოსი აძაღით

7. ბერძნებისა და სპარსელების განხეთქილების მიზეზებია. შეტაკება მაინც აუცილებელი იყო სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო. ერთი ბერძენი ექიმი, რომელიც დარიოსს თვისთანაჲს ჰყავდა, სულ ბერძნების ქებაში იყო: იგი უქებდა დარიოსს და

მის ცოლს ატოვას ბერძნების ნიქსა და სიმარჯვეს. ექიმი იმდენი ეცადა, რომ სადაც საქმისთვის ჰელადაში გაზავნეს და გზაში გაიქცა. სპარსელები, რომელთაც ჩაბარებული ჰყავდათ ექიმი, ბევრს ეცადნენ, მაგრამ ვეღარ დაიბრუნეს. ათინიდან განდევნილი ჰიპია ი მოვიდა სპარსეთის მეფის ძმასთან, არტაფერნთან, ლიდის სატრაპთან, და შემწეობა სთხოვა ათინელების წინააღმდეგ. მაგრამ უმთავრესი მიზეზი ბერძენ-სპარსელთა შეჯახებისა იყო იონიელების აჯანყება და ჰელადისაგან ამათთვის დახმარების აღმოჩენა.

8. ჰისტიეისა და არისტაგორას ინტრიგები. ორმა პირმა—ჰისტიემ და არისტაგორამ დიდი მონაწილეობა მიიღეს ამ აჯანყების საქმეში. ჰისტიეს, რომელმაც ისეთი დიდი სამსახური გაუწია დარიოსს ღუნაის ხიდის დანგრევისაგან გადარჩენით, ბოლოს ეჭვის თვლით დაუწყო ცქერა სპარსეთის მეფემ და თავისთან სუზაში მიიწვია; ჰისტიეი დამორჩილდა. მეფე, თუმცა გარეგნად ძალიან კარგად ეპყრობოდა მას, სახლში მაინც არ უშვებდა. ამიტომ ტირანის ინტერესი მოითხოვდა, ბერძენთა ახალენებში საქმეები აწეწილიყო, რათა მისი დაბრუნება სახლში აუცილებელი გამხდარიყო. რაც შეეძლება ცბიერსა და გაქნილ არისტაგორას, ჰისტიეის სიძეს, იგი მილეტის ტირანი გახდა, მაგრამ ეს არ კმაროდა მისთვის: მას უნდოდა თვისი მეუფეობა უფრო დიდ ტერიტორიაზე გავრცელებინა; სცადა კიდევ, მაგრამ ცდამ ფუჭად ჩაუარა. არისტაგორას ეშინოდა ამ საქმის გამო დარიოსის რისხვისა და აჯანყება გაიფიქრა. ჯერ კიდევ ყოყმანობდა იგი, როცა სუზიდან ჰისტიეს კაცი მოვიდა. ფრთხილ ჰისტიეს არ უნდოდა წერილით შეეტყობინებია რამე სიძისათვის; ამიტომ მან მონას თმა მოპარსა, დააწერა თავზე ერთი სიტყვა „აჯანყება“ და ისევ თმა მოაშვებინა. არისტაგორამ მოპარსა თმა, წაიკითხა თავზე დაწერილი სიტყვა, მიხვდა და საქმეს შეუღდა (499).

9. მალეტისა და სსგა მცირე აწიელ ბერძენთა აჯანყება. დიდი ცდა არ დასჭირებია არისტაგორას, რადგანაც ბერძენთა ახალ-შენები ისედაც მზად იყვნენ, მოეშორებინათ სპარსელე-

ბის მძიმე უღებლი. მცირე აზიის წითელ ნაპირს მოედო აჯანყების ცეცხლი. არისტაგორა სპარტაში და ათინაში წავიდა და ხმარების საშოვნელად. გადმოცემით, მას თან უნდა მიეტანოს სპილენძის დაუა, რომელზედაც დახატული იყო დედამიწის რუკა ყველა ზღვებით და მდინარეებით. თავდაბლობას და შორცხვობას მოკლებული მრავალ-მეტყველება მისი არ მოეწონათ სპარტანელებს. მეფე კლეომენმა, სანამ რამეს გადაწყვეტდა, ჰკითხა არისტაგორას: „რამდენი დღის სავალია იონიელების ზღვიდან სპარსეთის მეფის სატახტო ქალაქამდინა?“ არისტაგორამ უადგილო გულახდილობით უპასუხა: „რომ სამი თვის სავალიაო. კლეომენმა მაშინ უთხრა: „გადი სპარტიდან მზის ჩასვლამდე, მიღეტელო უმსტუმარო; სპარტანელებისათვის სასიამოვნო არ არის, როცა მას უჩრევნ სავი თვის სავალზე გალაშქრებას“.

ათინის დათანხმება უფრო ადვილი იყო. არისტაგორამ მოხერხებულად გაანსენა ათინელებს, რომ მიღეტლები ათინიდან გადასახლებულნი არიან; გარდა ამისა აქ იკოდენს, რომ ჰიპიასი არტაფერნზთან იყო და ეშინოდათ, სპარსელებს არ ეცადნათ მისი ისევ გატირანება ათინაში. ხალხმა ერთხმად გადაწყვიტა 20 გემის გაგზავნა იონიელების დასახმარებლად. ეს ოცი გემი, ამბობს ჰეროდოტე, იყო სათავე ბერძენებისა და ბარბაროსების უბედურებათა.

10. ათინელების დახმარება და დარიოსის განძახება. ათინელების დახმარება საკმარისი არ იყო იონიელების დახსნისათვის. ერთად-ერთი შედეგი, რომელიც ათინელების საქმეში ჩარევას მოჰყვა, სპარსეთის მეფის უკიდურესი გაბრაზება იყო. როდესაც დარიოსმა გაიგო, ვინ იყვნენ ათინელები, მოითხოვა შეილდისარი, მოზიდა და ჭრეცა ისარჩუნებინა წაწიდა, დანიყვირა: „ღმერთო! მომეცე ნება, რომ შური ვიძიო ათინელებზე“. ამისთანავე უბრძანა ერთ თავის მოსამსახურეს მასთან ყოფილიყო ყოველი პურის-ქამის დროს და სამჯერ მისთვის ეთქვა: „ბატონო, გახსოვდეს, ათინელები“.

11. იონილების უმოქმედობა და მხსნობას დაკარგვა; სპარსელებისაგან მილეტის აღება. სხვის დაუხმარებლად იონიელებს არ შეეძლოთ თვის დაცვა; მიუხედავად ამისა ისინი მაინც იბრძოდნენ. მალე კიპროსი, კლაძომენი და კიმე სპარსელების ხელში გადავიდა. არისტაგორამ სრულებით დაჰკარგა იმედი და გაიქცა თრაკიაში, სადაც იგი დაიღუპა. გავიდა სამი წელი და ჯერ კიდევ ომი არ გათავებულიყო. ჰისტიეი მოუთმენლად მოელოდა იმ წამს, როცა მას სუზიდან გაუშვებდნენ, ბოლოს, როგორც იქნა, მეფემ წასვლის ნება მისცა, რადგანაც ტირანი ირწმუნებოდა, რომ მარტო მას შეუძლია აჯანყების მოსპობა. რაც მან დარიოსს დაუმალა, არ გამოეპარა არტაფერნს, რომელიც უფრო ახლო და კარგად იცნობდა ადგილობრივ გარემოებებს. „რა არის იონიელების აჯანყების მიზეზი?“ ჰკითხა არტაფერნმა ჰისტიეის პირველ ნახვისათანავე. ჰისტიემ ვითომ სრულებით არა იცოდა რა, ისე უპასუხა: „მე არა მესმისრა, ძალიანაც მიკვირს, რომ ეს ასე მოხდა.“ არტაფერნმა მძიმედ, როგორც ნამდვილმა აღმოსავლეთის ფაშამ, ჩამოუარაკა: „ჰისტიეი, ფეხსაცმელი შენი შეკერილია, ჩაცმით კი არისტაგორამ ჩაიცვა.“

ჰისტიემ დაინახა, რომ ამისთანა კაცთან ხუმრობა ძნელი იყო და რომ მისი თავი ვერ იყო მაინც და მაინც მაგრად მის მხრებზედ და იმ ღამესვე გაიპარა. მილეტმა ცხვირ წინ დაუკეტა მას კარები; იგი ორივე მხრისათვის საეჭვო კაცი შეიქნა და მის მეტი ვერ მოახერხარა, რომ შავ-ზღვაზე შეკობრობა დაიწყო.

ამასობაში იონია იღუპებოდა და ამ დაღუპვის მიზეზი თვითონვე იყო. ამ გადაგვარებულ ბერძნებს, რომელნიც ჩვეულნი იყვნენ განცხრომასა და მეიდნებზე უმოხროდ ლაყობას, ნიჩაბი და ხმალი მეტად მძიმედ ეჩვენებოდათ; სიმწარითა და სიბრაზით ლაპარაკობდნენ თავიანთ მთავარ-სარდალ დიონის ფოკეელზე, რომელიც მათ ყოველდღე ავარჯიშებდა: „რა დევნავეთ ღმერთებს, რომ ასე დაგვსაჯეს? ჩვენ სწორეთ გონება

დაკარგულები ვიყავით, როცა ჩენი თავი ამ მკვებარა ფოკე-
ელს ჩაუფდეთ ხელში. რა არ გადავიტანეთ მის გამოისობით!
რა აუტანელი დამცირება გამოვცადეთ! ბევრი ჩვენგანი ავად
გახდა, ბევრიც მზად არის ლოგინად ჩავარდეს. ამ უბედურებაში
ცხოვრებას, უკეთესია დაგვემართოს, რაც მოგველის; რაც უნდა
იყოს, ეს მომავალი ეხლანდელზე უფრო ძიმე ასატანი აღარ
იქნება. მაშ გულადთ იყავით და ნულა დავემორჩილებით.“
ეს დალაჩარებული და მხდალი არსებანი ღირსნი იყვნენ იმ მო-
ნობისა, რომელიც მათ თავზე დაატყდათ. იონიელების ფლოტი
მოსპობილ იქმნა და მილეტი ალყა შემორტყმული. მილეტლები
ხედავდნენ, რომ ხსნა აღარ იყო და ამიტომ გამწარებით იბრ-
ძოდნენ, მაგრამ გვიან-ლა იყო. სპარსელებმა ქალაქი აიღეს
და გადასწვეს; ყველა მამაკაცი, ვისაც კი იარაღის ტარება შეე-
ძლო, ამოელიტეს და დანარჩენები ტიგროსის შესართავთან
გადაასახლეს; თითქმის ეგვევ მოუვიდა ქიოსს, ლესბოსსა და
ტენედოსს.

მილეტის აღებამ ღრმა მწუხარება გამოიწვია მთელ ჰე-
ლადაში, განსაკუთრებით შეწუხებულები იყვნენ აფინელები,
როცა პოეტმა ფრინიხოსმა, შემდეგ წელში, ათინაში ტრადე-
დია „მილეტის აღება“ წარმოადგინა, მთელ თეატრში გულსა-
კლავი ტირილი შეიქნა და ავტორს ჯარიმა გადაახდევინეს
შინაურ უბედურებათა წარმოდგენისათვის.

თაზი მე-XIII-ე

ომიანობა დამოუკიდებლობასათვის. ქართონი.

საღამინი, ზღაგუა.

სარჩევი. 1. დარიოსის მზადება ბერძნების წინააღმდეგ. პირველ
გალაშქრების უნაყოფობა. 2. მეორე გალაშქრება ათინის წინააღმ-
დეგ. 3. ათინა დახმარებას თხოვს სპარტას. 4. სპარსელებისაგან
კიკლადებისა და ეგების დაპყრობა. 5. ბერძნების ლაჩრობა და და-
ლატი; ათინელების მამაცობა და მამულისშვილობა. 6. მართონის
ბრძოლა (490 წ. ქრ. დაბადებამდე). 7. მილტიადეს საეკვო განზ-
რახვანი; პაროსზე მისი გალაშქრება, სამართალში მიცემა და სიკვ-
დილი. 8. თემისტოკლესი, მისი პატივმოყვარეობა და პოლიტიკუ-
რი ნიჭი. 9. თემისტოკლესი ხდება სპარსელთა წინააღმდეგ დასის
მოთავე და ქმნის ათინასაგან მეზღვეურ სახელმწიფოს. 11. არისტო-
დესა და თემისტოკლესის მეტოქეობა. 12. ათინის მზადება სპარ-
სელების წინააღმდეგ. 13. ქსერქსისი ჯარი. 15. მეფის ამაყოფა
და სპარტის მეფის დემარატის სიტყვები. 16. მეფის ჯარის საბერ-
ძნეთისაგან წასვლა (480 წ.). 17. საბერძნეთის მდგომარეობა. 18.
სპარტას და ათინას კავშირი. 19. საბერძნეთის ძალა; ათინის დამ-
სახურება. 20. თერმოპილე და ლეონიდასი. 21. საბერძნეთის ფლო-
ტის მოქმედება; ბრძოლა არტემიზიუმთან. 22. საბერძნეთის ფლო-
ტი საღამინთან; ათინის მიტოვება. 23. სპარსელები და ათინა. 24.
უთანხმოება ბერძნების სარდალთა შორის; თემისტოკლესი როლი.
25. საღამინის ბრძოლა. 26. ქსერქსეს გაქცევა. 27. მარდონიოსი
საბერძნეთში; ცდა სპარტასა და ათინას კავშირის მოსპობისა. 28.
ათინას ისევ სპარსელების ხელში ჩაგვარდნა. 29. პლატის ბრძოლა
(476). 30. თემისტოკლესი ოპერაციები ზღვაზე; მიკალესთან ბრძო-
ლა. 31. ბერძენთა გამარჯვების მიზეზი. 32. ბერძენთა გამარჯვ-
ების შედეგი.

1. დარიოსის მომზადება ბერძნების წინააღმდეგ. პირ-
ველ გალაშქრებას უნაყოფობა. უმიზეზო არ ყოფილა ათინე-

ლების ტირილი „მილეტის აღების“ წარმოდგენის დროს: ისინი თავიანთ უბედურებას სტიროდნენ—საშინელი ქარიშხალი მოდიოდა მათზე აღმოსავლეთიდან. აღმოსავლეთის სამეფოებში, სადაც ყველგან დესპოტიური მთავრობა არის, დესპოტის გუნება და კაპრიზია ხშირად პოლიტიკის ხელმძღვანელი. დარიოსმა პირად შეუტაცხყოფად მიიღო ათინელების იონიელების აჯანყებაში ჩარევა. „ბატონო, გახსოვდეს ათინელებიო“, ეუბნებოდა მეფეს ერთგული მონა-ყოველ პურის ქამის დროს. ბატონს არ ექვივრებოდა ეს გახსენება, ისედაც წარგად ახსოვდა ათინელებისაგან მოყენებული ჯავრი.

ცოლი მისი ატოსა და სიძე მარდონიოსი ხელს უწყობდნენ მეფის ამ განწყობილებას. პირველის სურვილი იყო ჰყოლოდა მონებად ბერძნის ქალები, რომელნიც განთქმული იყვნენ ჩაცმა-დახურვის ხელოვნებაში. მარდონიოსს უნდოდა საბერძნეთი მიმატებოდა მის სატრაპიას.

სპარსეთი იარაღს ისხამდა ბერძნებთან, უფრო ათინელებთან, საბრძოლველად. ერეტრიაც (ევბეაზე იყო) ჰყავდათ სახეში სპარსელებს, რადგანაც მანაც მიიღო მონაწილეობა სპარსეთის წინააღმდეგ აჯანყებაში. სპარსელებს იმედი ჰქონდათ, რომ მთელ საბერძნეთს ჩაიგდებდნენ ხელში და ადვილადაც მაგრამ პირველი წავლაშქრება ცუდათ გათავდა. თაზოსის დაპყრობის შემდეგ, ათონის მთის ახლო სპარსეთის ფლოტს საშინელი ქარიშხალი აუტყდა და ფითქმის სრულებით დაამსხვრია; ოცი ათასი სპარსელი იმსხვერპლა გაშმაგებულმა ზღვამ. ხმელეთის ჯარმა, მარდონიოსის მხედარ მთავრობით დაიპყრო მაკედონია, მაგრამ სურსათს მოკლებული და დიდათ დაზარალებული იძულებული შეიქნა უკანვე დაბრუნებულიყო (493).

2. მეორე გადაშქრება ათინის წინააღმდეგ. დარიოსი მეფე უდგა ახალ სალაშქრო შხადებას. გაძდა თავის ჯარისა, მეფეს იმედი ჰქონდა ჰიპიასის მომხრეებისა და საზოგადოთ ბერძნეთა შორის არსებული განხეთქილებისა და შურთანობისა. ხშირად ქებადიდებით მოუხსენებიათ ბერძენთა მამულის უვილობა ამ საშინელ კრიზისის დროს, როცა მათი დამოუკიდებლობა

დიდ საფრთხეში იყო, და სამართლიანადაც, თუ სახეში ათინელები, სპარტანელები და ორი პატარა თემი (თესპია და პლატეა) ჰყავდათ; დანარჩენები კი, ე. ი. ბერძენთა დიდი უმრავლესობა, ერთმანერთის მტრობისა და ინტრიგების მეტს არას დადევდნენ; თვითეული თემი ადგილობრივ ინტერესებში იყო ჩაფლული და ვერ მიმხვდარიყო, რომ ეს ადგილობრივი ინტერესი ამ საშინელ მომენტის დროს მოითხოვდა ბერძენთა ერთობას და მათ საერთო, ძმურ მოქმედებას საერთო მტერის წინააღმდეგ.

დარიოსს უნდოდა გაეგო საბერძენთის ერის სულის განწყობილება და კაცები გაუგზავნა ყველა თემებს „მიწისა და წყალის“ მოსათხოვნად ნიშნად სპარსეთის მეფის მორჩილებისა. კუნძულები, რომელთაც სხვაზე აღრე მოელოდათ საფრთხე, და კონტინენტის ბევრი თემი დამორჩილდა დარიოსს. ათინის მეზობელი ეგინაცკი დასთანხმდა სპარსეთის მონობას და მხოლოდ თავის გაძლიერებულ მეზობლის შურით და მტრობით. სპარსეთის მეფის ხერხიანმა პოლიტიკამ გააღვიძა ბერძნის გულში ყველა ის დაბალბო გრძობა, რომელიცკი იქ მოიპოვებოდა.

3. ათინა დახმარებას სთხოვს სპარტას. სპარსელების ეგინაში შესვლა ათინის უომრად დალუპვას მოასწავებდა. ათინელები მიხვდნენ ამას და, სასტიკ აუცილებლობის გავლენით მიმართეს სპარტას, როგორც ერთადერთ ბერძენთა თემს, რომელსაც შეეძლო მათთან ერთად მოთავეობა გაეწია ბერძენთა დაქსაქსულ თემებისათვის. ათინელების საჩივარი ეგინაზედ სამართლიანად იცნო სპარტას მეფე კლეომენმა, რომელიც საგმირო საქმეებზე და ახალ-ახალ ომებზე ოცნებობდა. კლეომენი საქმის მოსაგვარებლად ეგინაში მივიდა, მაგრამ ვერა გააწყურა; იძულებული შეიქნა მიზნის მიუღწევლად უკანვე გაბრუნებულიყო. „რა გქვია სახელი?“ შეეკითხა კლეომენი ერთ ეგინელს, რომელიც ყველაზედ ცხარე წინააღმდეგობას უწევდა მას. „ჩემი სახელი კრიოსია (კრიოს ბერძნულად ნიშნავს ვერძს),“ უპასუხა ეგინელმა. „ჩემო მეგობარო კრიოს (ვერძო)

შენი რქები რკინით უნდა შემოსო, რადგანაც უსაშინელეს უბედურებას შეეხებები,“ უთხრა კლეომენმა.

მეფე სპარტაში დაბრუნდა. აქ მან ტახტიდან ჩამოაგდო მეორე მეფე დამარატი იმ მიზეზით, რომ იგი ვითომ უკანონოდ შობილი იყო. მისგან მოსყიდულმა პითიამ მოიწონა ყველა მისი ნამოქმედარი და დემარტი იძულებული შეიქნა გადახვეწილიყო: იგი, ჰიპიასსავეთ, სპარსეთის მეფეს შეეკვლა. ამ გვარად დარიოსთან ორ უძლიერეს თემის მეფეები იყვნენ და აქეზებდნენ მას საბერძნეთის წინააღმდეგ. კლეომენი დასაჯეს ღმერთებმა ჩადენილ უსამართლობისათვის: იგი გაგიჟდა და თავი მოიკლა.

4. **სპარსელებისაგან კიკლადის კუნძულების და კვბუას დაპყრობა.** სპარსელებმა გაათავეს თავიანთი მზადება 490 წლის გაზაფხულისათვის. მათი ფლოტი, 100,000 ქვეითი და 10,000 ცხენოსანი ჯარით, გამოვიდა ისოსის უბიდან და პირველად ნაქსოსისაკენ გაემართა. ქალაქი აიღეს და გადაწვეს, მცხოვრებნი მონებად აქციეს. დელოსს კი, წმინდა კუნძულს გვერდი აუარეს. დატისმა, ერთმა მხედართ-მთავართაგანმა შეუთვალა დელოსლებს: „წმინდა ხალხო, რას გარბიხართ? მეფის ბრძანებაა და ჩემი სურვილიც, ცუდი არა დავმართოთ იმ ადგილს, სადაც ორი ღმერთი (აპოლონი და არტემიდა) იმყოფება; დაბრუნდით სახლში და ფლობდეთ თქვენ კუნძულს“. სხვა კუნძულები უომრად დამორჩილდნენ. კიკლადის კუნძულების დაპყრობის შემდეგ, სპარსელები ეგებესაკენ გაემართნენ. ქ. კარისტოსი, რომელიც კუნძულის სამხრეთ ნაწილში მდებარეობდა, იერიშით აიღეს; ერეტრია ჩაუგდეს ხელში სპარსელებს არისტოკრატებმა; ქალაქი დასწვეს და მცხოვრებთ აღმოსავლეთის ბაზრებში ჰყიდდნენ.

5. **ბერძენთა სილაჩრე და დალატი; ათინელების მამაცობა და მამულისშვილობა.** ამ საშინელ განსაცდელის დროს საბერძნეთი სავსე იყო მოლაღატეებით; არსად მამულისშვილური გრძნობა არ ყოფილა ისე ძლიერი, რომ მას შესძლებოდა, გაეჩუმებია დასების ერთმანერთის სიძულილი და ქალა-

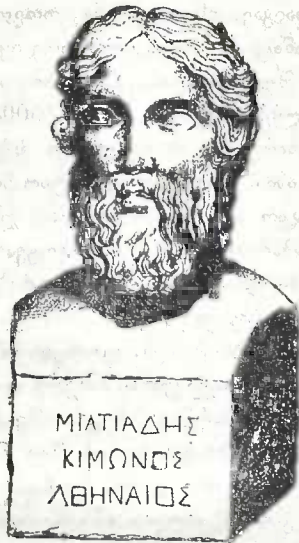

ქების შურიანობა. საბერძნეთში ამ დროს სრულებით არ წარმოადგენდა ერს, რომელიც ერთიანად ამდგარა თავისუფლების დასაცველად და მტრის მოსაგერებლად. არც ერთობა და არც მამულისშვილური გრძნობა: ყველგან წვრილმანი ინტრიგები და შურა. დარჩა მარტო ათინა, რომელიც არ იხრიდა ქედს ძლიერ მტერის წინაშე. და აი, ერეტრიიდან სპარსელები გაემართნენ ატიკის აღმოსავლეთ ნაპირისაკენ, სადაც მართონის ველი საკმაოდ ვრცელი იყო სპარსთა ჯარების მოსათავსებლად. ათინამ შიკრიკი ფიდიპოსი აფრინა სპარტასაკენ დახმარების სათხოვნელად. ფიდიპოსმა ორ დღეში გაიარა ეს მანძილი და ამ გამწარებულ სირბილის დროს ცრუმორწმუნე ბერძენს მოესმა პართენიონის ახლო ღმერთი პანის ხმა; იგი საყვედურს ამბობდა ათინელებზე, რადგანაც პატივს არ სცემდნენ მას, რომელიც იმ თავითვე აქამომდე მათი მწყალობელი იყო. სპარტანელები დასთანხმდნენ, დახმარება აღმოეჩინათ ათინისათვის, მაგრამ ჯარი მაშინვე არ გაუგზავნიათ; ამ დაფუძნებას სპარტანელები რელიგიურ მიზეზებით ხსნიდნენ; თუმცა ისიც შეიძლება, მათ იღუპალი სურვილი ჰქონდათ დაენახათ მეტოქე ქედ-მოხრილი. რა მიზეზიც უნდა ყოფილიყო, მაშველი ჯარი მოვიდა იმ დროს, როცა ბრძოლა უკვე გათავებული იყო.

6. მართონის ბრძოლა. (490 წ. ქრისტეს დაბადებამდე).
 ერეტრის ბედით ქკუა ნასწავლ ათინელებმა გადასწყვიტეს გაშლილი ომის ველზე დახვედროდნენ მტერს: ცხრაათასი მძიმეღმეიარადებული ჰოპლიტი. თავიანთ მონებით გამოვიდნენ ქალაქიდან და გაეშურნენ სპარსელებისაკენ; მათ ჰყავდათ ათი სარდალი, სტრატეგი; ერთ დღეს ერთი უფროსობდა ჯარს, მეორე დღეს მეორე და ასე ყველა თავ-თავის დროზე. ამ სარდლებ შორის იყო მილტიადესიც, ხერსონესის ძველი ტირანი, რომელიც დაბრუნდა ათინაში 20 წლის უცხოეთში ყოფნის შემდეგ, გამდიდრებული და აღმოსავლეთის მთავრის ზნე-ჩვეულებებით გაყენთილი. ეს სასტიკი, უღმობელო გულის პატრონი კაცი, რომელსაც ხალხი, როგორც ყველა ტახტის დამეარგველ მეფეს, ეჭვის თვალით უყურებდა, სპარსელებს შეუერთ-

გებელი მტერი იყო და ამასთან სამხედრო საქმეებში მეტად დახელოვნებული და გამოცდილი. მტერთან მიახლოებისა-

მილტიადესი

თანავე, სტრატეგებმა წინადადება შემოიტანეს უკანვე გაებრუნებიათ ჯარი: ალბათ მტრის სიმრავლეს შეუშინდნენ. მილტიადესი წინააღმდეგი აზრის იყო; უომრად უკან გაბრუნება თავის დამარცხებულად ცნობას უღრიდა. მარათონის ველს, მართალია, სპარსელებისათვის, ერთი კარგი მხარე ჰქონდა— იგი ვრცელი იყო, ჯარებს სამოძრაო ადგილი ჰქონდათ; სამაგიეროდ უკან ვერსად წავიდოდნენ—იქ ჭაობები და ზღვა იყო. ათინელებს კი პენტელიკონის მალლობები ეკავათ, ასე რომ მათ უკანიდან ვერაფერს მოუვლიდა. გარდა ამისა ლოდინი, ომის მაშინვე არ დაწყება ხელს შეუწყობდა სპარსთა ინტრიგებს ათინაში. მილტიადესის აზრმა გაიმარჯვა: პოლემარხი კალი-

მახოსი მილტიადესის მხარეზედ გადავიდა და ამით გადაწყდა, დაუყოვნებლივ მტერს შებრძოლებოდნენ. ბრძოლა სწორედ იმ დღეს მოხდა, როცა სარდლობა რიგით მილტიადესს ხვდა ბერძენთა ჯარმა დაიკავა ისეთივე ვანი, როგორიც სპარსელებს ეჭირათ, და რადგანაც იგი რიცხვით მცირე იყო, სისქე ჯარისა, განსაკუთრებით მის შუა ნაწილის, ნაკლები იყო, მიუხედავად იმისა, რომ ათინელებს მიემატა კიდევ 1000 პლატეელი. ჯარის მარჯვენა და მარცხენა მხარე უფრო სქელი და მრავალ რიცხვოვანი იყო; ამათ უნდა გადაეწყვიტათ ბრძოლა და გადასწყვიტეს კიდევ. ჯერ ათინელები დინჯად და წყნარად დაიძრნენ ადგილიდან. სპარსელები ცნობის მოყვარეობით შესცქეროდნენ ბერძენთა პატარა ჯარის ასეთ ქცევას; ამასობაში ათინელებმა გიმნასტიურ ნაბიჯით იწყეს მოახლოვება და უცბად, სანამ სპარსელები რამეს მოისაზრებდნენ, ბერძენები გაშმაგებულის სიბილით ეკვეთნენ მათ. ეს დატაკება საშინელი იყო, განსაკუთრებით მარჯვენა და მარცხენა მხარეზე; მტერი შეირყა და ზღვისაკენ დაიწყო ცქერა; მარტო მტრის ჯარის შუა ნაწილი იდგა მაგრად: აქ იყო მეფის რჩეული ჯარი, წმინდა სპარსელებისაგან შემდგარი; მაგრამ გამარჯვებულ ათინელთა ორივე მხარი გვერდებიდან ეცნენ მას და ჭაობებში გადაავდეს. მტერი სრულეობით აირია და ვინ ვის გაასწრობდა ნაპირისაკენ, ყველა ამას სცდილობდა. ბერძენები კვალ და კვალ მისდევდნენ მათ შეუბრალებელის ხოცვითა და ჟლეტით. ბრძოლა იყო ნაპირზედაც და თვით ზღვაზედაც. სპარსელები ჩქარობდნენ ნაევბის ახსნას და ამით თავის შეველას. ბერძენები არ ეშვებოდნენ, ხელით იჭერდნენ ნაევბს და უხტებოდნენ შიგ. სხვა სახელოვან გამართა შორის, აქ ემსხვერპლენ მამულს, პოლემარხი კალიმახოსი და პოეტ ესხილოსის ძმა, სანეგროსი, რომელსაც სპარსელმა ცულით მოაქრა ხელი, როცა გაშმაგებული ბერძენი ხელით ჩააფრინდა ნავს და გაშვებას არ უპირებდა. ათინელების ხელში დარჩა მხოლოდ შვიდი გემი. აქ მოხდა ერთი ინციდენტი, რომელიც აქამდე აუხსენელი რჩება. იმ წამს, როცა სპარსელები გარბოდნენ თავიანთ ნაევბში ჩამსხდარნი, პენტელიკო-

ნის მწვერვალზე ვილაღ უცნობის ხელომად ფარი დაჰკიდა. ეს, როგორც ფიქრობენ, იყო ნიშანი, რომელიც ეუბნებოდა სპარსელებს, რომ შეიძლება ათინას თავს დაესხათო. ამ ღალატის ბრალს, სამართლიანად თუ უსამართლოდ, სდებდნენ აღკვეთნიდებს. სპარსეთის ფლოტმა შემოუარა სუნიუმის ცხვირს და მიმართა ათინას, მაგრამ გვიანდა იყო: მართონის ველიდან მოასწრო ათინელთა ჯარმა და ქალაქის წინ მზად იყო შეხვედროდა მტერს. ღალატიც უნაყოფო შეიქნა სპარსელებისათვის; ისინი იძულებულნი შეიქნენ უკანვე გაბრუნებულიყვნენ. მართონის ველზე ათინელებმა იხსნეს მთელი საბერძნეთი და გვიან მოსული სპარსანელები იძულებული შეიქნენ ღირსეული ქება შეესხათ მათთვის ვაჟაკობისა და მამულისწეილობისათვის.

7. მილტიადეს საეჭვო განზრახვანი; ჰაროსზე გაღაშქრება, სამართალში მიტევა და საიკვდილი. ამ შესანიშნავ გამარჯვების შემდეგ, რა უჯობდათ ბერძნებს—სახლში დარჩენა, თუ სპარსელების წინააღმდეგ მოქმედების განგრძობა? მილტიადესი მეორე გზას რჩეობდა. მაგრამ მას ის ბრალი ჰქონდა, რომ თავის ინტერესებს თემისაზე წინ აყენებდა. ტირანი ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო მის არსებაში, და მართონის ბრძოლამ კიდევ უფრო მეტი ფრთები შეასხა მის სიამაყესა და იმედებს. მან მოსთხოვა ხალხს გემები და ფული, მაგრამ ის კი არ უთქვამს, თუ საით მიდიოდა. ათინელები ჯერ კიდევ არ გამოთხოზლებულიყვნენ მართონის გამარჯვებისაგან და მილტიადესს თხოვნა აუსრულეს; ეგონათ, რომ იგი იონიისაკენ წავიდოდა; მაგრამ მალე გაიგეს, რომ იგი გაჩერებულიყო პაროსთან, რომელსაც ის ბრალი ედებოდა, რომ სპარსეთის მფრეს ერთი ტრირემა (გემი) მისცა. პაროსელები მარჯვედ იგებდნენ მტერს. მილტიადესი ერთ ღამეს ჩუმად შეიპარა პაროსის მფარველ ქალ-ღმერთას. ღემეტრას ტაძარში; დაჰყო იქ რამდენიმე წაში, მაგრამ უცბად კრუმორწმუნეობისაგან გამოწვეული შიში შეეპარა გულში, გამოიქცა ტაძრიდან, გადმოხტა კედლიდან და ფეხი მოიტეხა. ამის შემდეგ იგი იძუ-

ლებული შეიქნა დაბრუნებულიყო ათინაში. იშვიათად მომხდარა კაცს ასე უცბად შეეძინოს დიადი სახელი, როგორც მილტიადესს, მაგრამ ისიც იშვიათი მოვლენაა, რომ ხალხის თვალში დიად გმირად აღიარებული ვერც ჩქარა არაფრად ქცეულიყოს. მილტიადესი ოცნებობდა მეორე პიზისტრატობას და ამის მაგიერ შესაბრალის ფეხმოტეხილ ინვალიდად დაბრუნდა; ეს კიდევ არ აკმარა ბედმა; ქსანტიპმა, პერიკლესის მამამ, სამშობლოს ღალატი დააბრალა მას და სამართალში იქნა იგი მიცემული. ლოგინად ჩაეარდნილი დამნაშავე საკაცეთი მოიყვენეს სასამართლოში. დიდი იყო მილატიადესის დამსახურება ათინელების წინაშე; მართონის ომში გამარჯვებულს სიკვდილით ვერ დასჯიდნენ. მას მიუსაჯეს 50 ტალინტის*) ჯარიმა, და რადგანაც ამოდენა ფულის გადახდა არ შეეძლო, ჩასვეს სატუსალოში, საიდანაც ცოცხალი არ გამოსულა.

თემისტოკლე, მისი შატვიგ-მოყვანება და შოლიტიკური ნიჭი. მართონის გამარჯვებამ ძალიან წიმ წასწია ათინა: მარტო ერთი ქალაქი თავის ძალ-ღონით გაუშკლავდა სპარსეთის მეფეს, მაგრამ მართონი მხოლოდ პროლოგი, შესავალი იყო: განა შესაძლებელი იყო, რომ „დიდ“ მეფეს დაეთმო ეს საშინელი შეურაცხყოფა? პროლოგს თან მოჰყვებოდა აუცილებლად ნამდვილი დრამა. ამას მიხვდა ათინაში ერთი კაცი და მოამზადა თავისი ქვეყანა ამ აუცილებლად მოსალოდნელ დრამისათვის. ეს კაცი იყო თემისტოკლე. მართონის გამარჯვებას მისთვის თავებრუ არ დაუსხმია, მისი შორს და ღრმად გაშქრეტი გონება მომავალს ცხადად ხედავდა და სწორედ ეს შეადგენდა მის სილიადესს.

თემისტოკლე, ნეოკლესის შვილი, ჩამომავლობით უბრალო კაცის შვილი იყო; მამა ათინელი ჰყავდა, მაგრამ დედა უცხოელი იყო. ბავშობიდანვე ეტყობოდა მას, თუ რა კაცი შეიქნებოდა ბოლოს. იმ თავითვე ემჩნეოდა მას ორი თვისება

*) ტალანტი დაახლოებით 1500 მანეთს უდრის.

